

Sibbe

Sibbe

Maandblad van het Nederlandsch Verbond voor Sibbekunde

Hoofdredacteur: Jurriaan van Toll, Willemstraat 47, s-Gravenhage. Telefoon: 117869.
Secretaris der Redactie: C. F. A. van Hooft, Copernicuslaan 225, s-Gravenhage, aan wien alle stukken betreffende de redactie moeten worden toegezonden.

Administratie: Uitgeverij Liebaert, Stadhouderskade 40, Amsterdam-Z. Giro No. 410231.

Abonnementsprijs: 7,50 per jaar, losse nummers 50 cent.

Overname van stukken zonder toestemming verboden.

Verschuif den 15en van iedere maand.

Het is tot onze spijt niet altijd mogelijk den verschijfsdatum per den 15den van elke maand voor ons blad in de huidige omstandigheden aan te houden. Wij doen ons best „Sibbe“ op tijd te doen uitkomen, doch moeten een beroep op de abonnees doen, om ons geduld te betoonen, wanneer het blad later verschijnt.

4e Jaargang No. 7

Juli 1941

INHOUD:

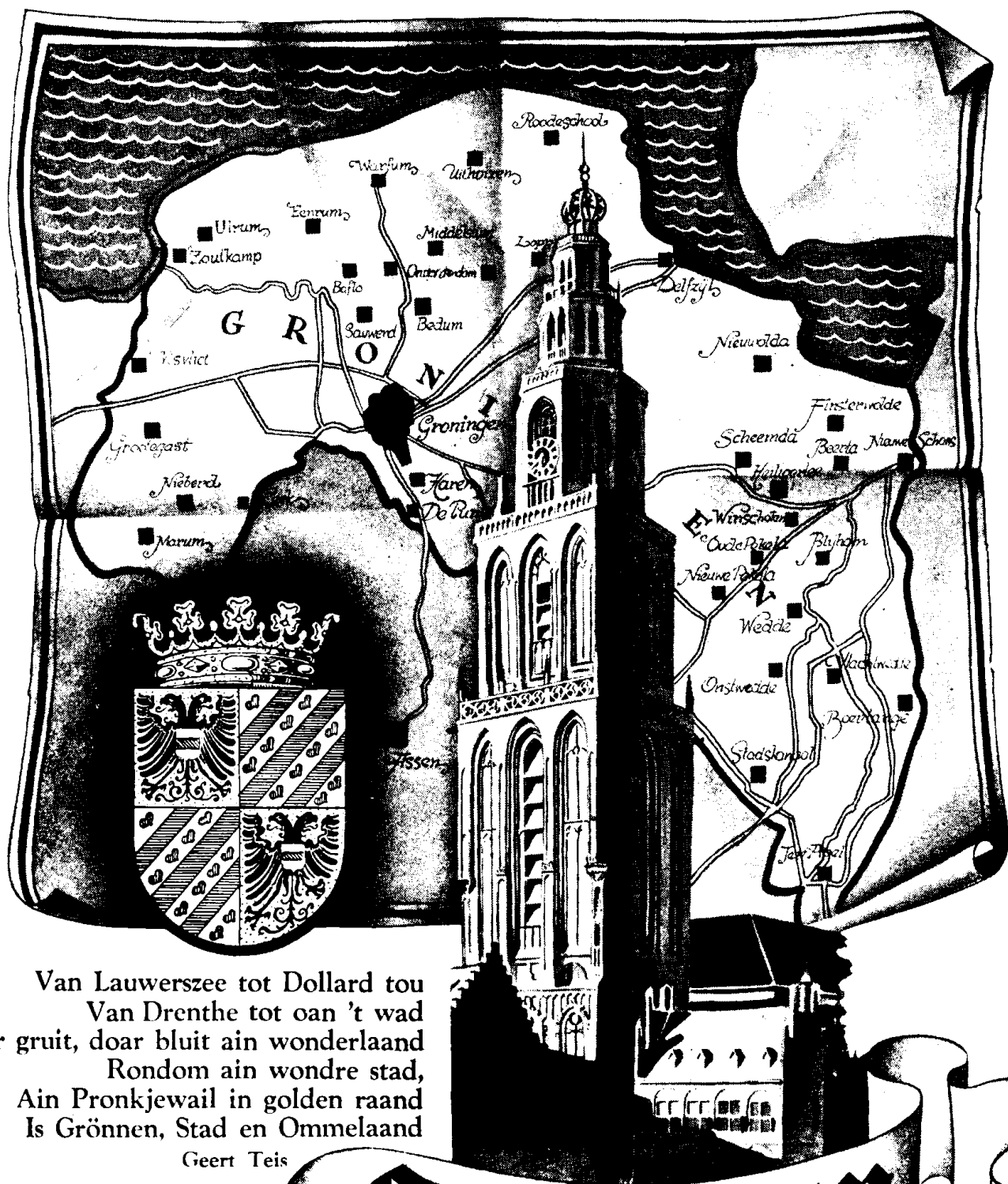
TITELPLAAT (Teekening van A. Cornelisse)	20
WAT IS ONS VOLK, door J. C. Baas	21
LEERREDE VAN THEOGENES UITEMEGAROT TOT ZIJN VRIEND KUNOS	22
WAAROM ERFGEZONDHEIDSZORGE, door Dr. F. E. van der Vliet	23
GEZONDE HUWELIJKEN, door J. J. van der Vliet	24
BETEEKENIS DER GENEALOGIE, door E. Baas	25
DE BIOLOGISCHE WAARDEN VAN HET NOERENDOM, door G. W. Nanninga	26
GEENT REINDERS 1737-1815, door A. R. Kleyn	27
DE BOER, ZIJN GROND EN HET KADASTER, door Mr. J. van der Vliet	28
EEN OLDERLINCK EN ZIJN WERK, door P. J. van der Vliet	29
WAAR WERD OPRECHTER TROUW	30
BOELO LUITSEN TIJDENS, door J. J. van der Vliet	31
IETS UIT HET GRIJS VERLEDEN VAN AMSTERDAM, door J. H. van der Vliet	32
ROTTUMEROGG EN ZIJN BEWONERS, door G. W. Nanninga	33
SIBBE, ERF, BEKLEMMINGEN EN STADSMEEJERRECHTEN, door J. D. Bruining	34
EENIGE UTERLIKE KENMERKEN VAN HET NEDERLANDSCHE VOLK, door A. R. Kleyn	302
CURSUS SIBBEKUNDE, door C. F. A. van Hooft	303
VRAGEN	303
REEDS VRQEG BEWORVEN? door G. W. Nanninga	304
EEN NIEUW TIJDSCHRIFT, door C. F. A. van Hooft	304
BEVOLKINGSREGISTER VAN GEEVACHTERDE GEMEENTEN, door C. F. A. v. Hooft	304

De afbeelding op den omslag: Goert Baas

Het artikel „Gezonde huwelijken“ werd ontleend aan Volk en Bodem, Februari 1942, No. 12.

Het artikel De biologische waarde van het noerendom werd overgenomen uit Volksche Wacht, 6e Jaargang, 1941, No. 1.

Het Nederlandsch Verbond voor Sibbekunde (secretariaat: Willemstr. 47 Den Haag, telefoon 117869, postrekening 406902) is de organisatie van allen die belangstelling hebben op sibbekundig gebied. Bovendien overkoepelt het alle in Nederland op dit gebied werkzame vereenigingen, die het Verbond zijn aangesloten:
Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, Bleyenburg 55 Den Haag, en de verschillende familievereenigingen.

Van Lauwerszee tot Dollard tou
 Van Drenthe tot oan 't wad
 Doar gruit, doar bluit ain wonderlaand
 Rondom ain wondre stad,
 Ain Pronkjewail in golden raand
 Is Grönnen, Stad en Ommelaand

Geert Teis

Groningen

Wat is ons volk?

Ieder, die wel eens gepoogd heeft een beschrijving te geven van het Nederlandsche volk, zal weten hoe moeilijk dat is. Ik bedoel nu niet een lang uitgesponnen beschrijving — ook dat is niet eenvoudig! — maar een kort samenvattende. Er is immers toch wel eenig verschil tusschen een Groninger en een Fries, maar er is nog meer verschil tusschen hen en een Zuid-Limburger. En is een Gelderschman niet anders dan een Hollander, een Stichtenaar anders dan een Zeeuw? Wat is het gemeenschappelijke, het bindende, datgene waardoor allen tezamen zich onderscheiden van anderen?

Op het eerste gezicht zult u wellicht denken, dat ik die vraag wel wat onnoodig ingewikkeld maak. Wat hen vereenigd zult u zeggen, is taal en Nederlandschap, nationaliteit enz. Ja — maar dat „enz.“, dat zou ik wel eens meer nauwkeurig aangegeven willen zien en daar beginnen dan de moeilijkheden.

Eigenlijk beginnen ze daar niet eerst. Maar ook al bij die andere zaken, die zoo vanzelfsprekend lijken. Laten wij beginnen met de taal, onze moedertaal. Wat spreekt u? „Algemeen beschaafd“, zooals men dat noemt en zooals u het op school hebt geleerd en zooals ik het tracht te schrijven? Of sprak uw moeder wellicht anders? Geldersch, Groningsch, Limburgsch of misschien zelfs Friesch? Dialecten, tongvallen, streektalen zult u zeggen, al naarmate u meer van vreemde woorden of Nederlandsche houdt. Zeker, maar nu daargelaten dat het Friesch een andere taal is, zijn die streektalen voor een overgroot deel der Nederlanders de moedertaal en niet het op school geleerde „algemeen beschaafd“. Of denkt u soms, dat dit algemeen beschaafd een veredeling van die streektalen is? Ook dat is niet zoo, het is eigenlijk uit één bepaalde streektaal ontstaan, n.l. die van den Hollandsch-Frankischen stam en wanneer wij nu steeds weer de opmerking maken, dat duizenden Nederlanders hun moedertaal niet kennen, dan maken wij een verkeerde opmerking: hun moedertalen kennen zij wel, maar niet die aangeleerde taal, het algemeen beschaafd.

Wat is dat wonderlijke instrument, waarmee de menschen hun gedachten en gevoelens kunnen kenbaar maken, de taal, anders dan het levende gesproken woord, de levende taal van het volk? Dat is het in de allereerste plaats en in de tweede plaats komt eerst de kunstmatige schoolmeestertaal, waar wij wel erg prat op gaan, wanneer wij die „correct“ spellen, spreken en schrijven, maar die toch alle *leven* uit dat andere put.

Wij moeten de taal leeren zien als een levende, steeds groeiende en veranderende uiting van menschen, die samenleven en verwant zijn, die een „streek“ bewonen, die eenzelfde aard hebben, die zoo spreken, omdat hun spraakorganen zoo en niet anders gebouwd zijn. Dat is allemaal iets anders dan gewoonte en aangeleerd zijn: uitspraak en taal hangen ten nauwste samen met onzen aard, onzen erfelijken aard.

Nu keeren wij weer terug tot de eerst vraag, n.l. wat is het gemeenschappelijke bij de Nederlanders, en wanneer wij dan antwoorden: de taal, dan zijn wij er toch een beetje naast. Zeker, zij *leerden* allen op school dat algemeen beschaafd, maar hun moedertalen loopen wel wat uiteen, al kunnen ze elkaar — zij het soms met moeite — toch wel verstaan. En die moedertaal in den rechten zin des woords, dat is toch het meest eigene voor ieder. Maar juist die levende taal

houdt niet bij onze grenspalen op, in Limburg niet en in Brabant niet en ook niet in den Achterhoek of in Groningen!

Dan zeiden wij: wat hen vereenigt is Nederlanderschap, nationaliteit. Zeker is dat juist, maar ook dat is iets, dat met den aard der menschen niet veel te maken heeft. Of denkt u soms dat een Brabander van over de grens, die misschien geleerd heeft, dat het Fransch de eenige beschaafde taal is, zoo heel anders is dan die Brabander, die op school het Nederlandsch algemeen beschaafd zich moest inprenten en aanleeren?

Welnu dan, die taal en die nationaliteit, zij behooren wel tot de dingen, die alle Nederlanders gemeen hebben, maar zij zeggen nog weinig omtrent hun aard en wezen.

Wat wel iets over aard en wezen zegt, dat is die moedertaal, dat zijn ook dikwijls gebruiken, landelijke bouwwijze en zoo meer, allemaal dingen die ver over onze grenzen heen menschen verbinden, die door die grenzen schijnbaar gescheiden worden.

Schijnbaar? Ook dat is niet juist, zij worden er zeer merkbaar door gescheiden. Stel u voor een jongen man, die in Hamburg opgroeide, een andere die in Rotterdam groot werd en nog een die in Antwerpen zijn jeugdindrukken kreeg. Hoe verschillend! De eerste leerde het Duitsch als algemeen beschaafd, de tweede het Nederlandsch. Hun moedertalen verschilden minder dan die beschaafde talen! De eerste werd opgevoed door Hitlerjeugd, Arbeidsdienst, Wehrmacht, de tweede door geheel anders gerichte organisaties. De eerste leerde een vaderlandsche geschiedenis met geheel andere namen en gebeurtenissen dan de tweede en de derde weer anders dan de tweede. Hun kranten en hun radio hebben hen zeer verschillend beïnvloed en bewerkt en zoo werd de een Duitscher en de ander een Nederlander, terwijl de derde misschien Flamingant werd.

Ook hier zien wij uit, dat dat wat de Nederlanders gemeen hebben, in de eerste plaats tot de aangeleerde en bijgebrachte dingen behoort.

Met andere woorden, het is meer een kwestie van gemeenschappelijke opvoeding en eender onderricht dan van aard. En nu beïnvloedt die opvoeding zeker zeer sterk, maar wij weten allen wel, dat de aangeboren aard er niet door verandert. Daarom wordt de beantwoording van de vraag zoo moeilijk, wanneer wij tot het wezen willen doordringen.

Toen de boeren zich in Zuid-Afrika land veroverden en een volk werden, waren ze samengesteld uit Nederlanders met bijmenging van Duitschers en Franschen. Tegenover de Kaffervolken waren zij scherp afgebakend. Waardoor? Door taal en nationaliteit? Niemand die dat als eerste zou noemen, want zij waren gescheiden door iets dat veel dieper gaat, door hun „kleur”, beter gezegd, heel hun aard en wezen, door hun ras. Zij noemden die Kaffers, schepsels, maar geen menschen en die scheiding bleef, ook al leerden de Hottentotten op den duur een soort Nederlandsch spreken.

Vragen wij echter, wat het verschil tusschen Nederlanders en Duitschers is, dan komen wij dadelijk met die taal en die nationaliteit aan, want hier is het rasverschil afwezig. De lezers van Sibbe weten, hoeveel Duitsch bloed er in Nederland is en omgekeerd. Toch zijn er verschillen, maar het zijn geen verschillen, die precies bij de grens beginnen, behalve dan die dingen, die wij aangeleerd en bijgebracht noemden. De verschillen in aard en wezen zijn dezelfde, die zich ook in de streektalen uiten, het zijn die kleine verschillen, die door geringe wijzigingen in de rassamenstelling ontstaan, waardoor hier een zwaarder en breeder type de overhand heeft, elders een donkerder, en weer elders een slanker blonder

type. Als geheel gezien tegenover het warmbloedige Zuid-Europa, vormen zij een eenheid bij alle kleinere verscheidenheden en veel meer nog tegenover het Oosten. De sibbekunde houdt zich niet alleen bezig met namen en jaartallen, maar wordt eerst levend en mooi, wanneer wij van die menschen iets weten, van hun aard, hun werk, hun karakter en dan ook hun afstamming. Wij zien dan, hoe „écht” Nederlandsche mannen en vrouwen soms veel niet-Nederlandsch bloed hebben en zoo komt de sibbekunde vanzelf tot de vraag, wat dan „Nederlandsch” is. Wij hebben getracht te doen zien, dat het in hoofdzaak op secundaire dingen berust en voor een ander deel op geaardheid, die meer tot het wezen der dingeen behoort, maar die niet bij onze grenzen halt maakt, doordat in heel dezen Noord-Westhoek van ons vasteland eenzelfde type woont, met zeer verwante „moedertalen”, van eender aard, maar met een verschillende geschiedenis der laatste eeuwen en daardoor met een verschillende opvoeding. Want de geschiedenis voedt op, hoe dan ook, hetzij sterk, hetzij slap.

De sibbekunde zal steeds graag zien naar die kleine verschillen tusschen streek en streek. Zij zal eveneens gaarne zien, hoe die verschillen dikwijls niet door landgrenzen wordt bepaald en deze overdekken, omdat zij zich uiteindelijk bezig wil houden, niet zoo zeer met uiterlijkheden, als met wezen en erfelijken aanleg der menschen. Daarom stelt zij ook zoo veel belang in de erfelijkheidsleer, die het sibbekundig onderzoek zoo verrijken kan en waarheen het woord sibbe zelf wijst in zijn oude beteekenis.

J. C. NACHENIUS

Θεόγνιδος τοῦ Μέγαρῶς γνώμαι πρὸς Κυρνον τὸν αὐτοῦ φίλον: 20

Φῦσαι καὶ θρεῖναι ῥαῖον βροτὸν ἢ φρενὰς ἐσθλὰς
 Ἐνθεμεῖν, οὐδεὶς πω τοῦτό γ' ἐπεφράσατο,
 Ὅστις σάφρον' ἔθηκε τὸν ἄφρονα, καὶ κακὸν ἐσθλόν,
 Εἰ δ' ἀκοληπιάδαις τοῦτό γ' ἔδωκε Θεὸς,
 Ἰασθαι κακότητα καὶ ἀτηρὰς φρενὰς ἀνδρῶν,
 Πολλοὺς ἂν μισθοὺς καὶ μεγάλους ἔπρεον.
 Εἰ δ' ἦν ποιητὸν τε καὶ ἐνθετον ἀνδρὶ νόημα
 Οὐποτ' ἂν ἐξ ἀγαθοῦ πατρὸς ἔγεντο κακὸς
 Πειθόμενος μύθοισι σαοφρόσιν· ἀλλὰ διδάσκων
 Οὐποτε ποιήσεις τὸν κακὸν ἀνδρ' ἀγαθόν.

Vertaling:

Leerredenen van Theogenes uit Megara tot zijn vriend Kurnos: 20.

Gemakkelijker is het een mensch geboren te doen worden en groot te brengen dan het innerlijk goed te maken. Want tot op heden heeft het nog niemand bestaan om uit een domme, een wijze — of uit een slecht — een goed mensch te maken. Immers wanneer de Voorzienigheid den doktoren het vermogen geschonken zou hebben om het kwade en slechte innerlijk des menschen te genezen, hoeveel en hoe hoog loon zouden zij dan wel verworven hebben! Waarlijk, indien een goede geest in den mensch gebracht zou kunnen worden, dan zou het nimmer kunnen voorkomen dat een zoon van een goeden vader toch slecht zou blijven ondanks alle bestede moeite om hem wijs en geleerd te maken. Ja, voorwaar! Nooit zal men door beschaving en onderricht uit een erfelijk slecht mensch een goed maken!

Waarom erfgezondheidszorg?

Rechtschapen voorzaet plagh op 's nazae's heil te letten.

Vondel

Eén van de belangrijkste consequenties van de innerlijk beleefde sibbegedachte is de zorg voor de instandhouding en het zuiver houden van het bloed. Men zou de vraag kunnen stellen wat dat dan is in deze gedachte, dat ons de noodzakelijkheid van deze consequentie bewust doet worden. Wij zouden daarop het volgende kunnen antwoorden: Alle menschen beleven, of zij het willen of niet, hun eigen ik, hun eigen geaardheid, hun verwantschap met andere menschen binnen een bepaalde groep en hun anders zijn dan andere menschen van een andere groep.

Wij zouden het een oerbeleven kunnen noemen, dat bij alle menschen bestaat, bij den een duidelijker dan bij den andere; de één is er zich van bewust, de andere niet. Dit beleven is het primaire, het in den mensch gegevene. Het is het beleven en het zich bewust zijn van eigen aard. Wie zich hiervan bewust is, ziet duidelijk welk een groote rol deze eigen aard speelt in het leven van de menschen. Hij ziet, dat deze bepalend is voor den vorm en de hoedanigheid van de kunst, de wetenschap, de techniek en ook van de religie. Kortom het ras bepaalt het geheele geestesleven en alle geestesproducten van de menschen. Wij bouwen onze eigen kerken en kathedralen, zooals alleen wij die maar kunnen bouwen. Wij componeeren onze eigen muziekwerken, zooals alleen wij, die maar kunnen componeeren. Wij dichten onze eigen verzen, zooals alleen wij die maar kunnen dichten. Andere menschen, menschen van een ander ras, bouwen anders, componeeren en dichten anders, omdat hun geest anders is gebouwd; misschien doen zij het even schoon en verheven, daar kunnen wij niet over oordeelen, omdat wij dit alleen van ons eigen innerlijk uit kunnen beoordeelen.

Elk ras kent zijn eigen waardemaatstaven, heeft een eigen wijze van oordeelen, van de dingen te zien, te beschouwen en aan te voelen. Dit zijn geen dingen, die ons zoo zijn geleerd. Het is geen kwestie van opvoeding, het is aangeboren, het is aanleg, een rassenaanleg.

Dit bewustzijn nu, dit beleven maakt de kern uit van onze sibbegedachte en doet ons zonder meer begrijpen, dat het onze eerste en belangrijkste plicht moet zijn om dien eigenaard gezond en sterk en zuiver te houden. Omdat wij weten, dat deze ons alles schenkt wat ons leven inhoud geeft, ons al datgene geeft, waaraan wij zooveel waarde hechten. Dat wil zeggen, in aanleg is het ons geschonken, welke aanleg wij door eigen kracht tot ontplooiing kunnen brengen.

Nu is er een wetenschap, die ons een methode levert, en wel de meest belangrijke en practische methode, om aan dit beleven van eigenaard, dit rasbewustzijn een uitlegging te geven. Dit is de biologische wetenschap en wel in het bijzonder de erfelijkheidsleer, die het mogelijk maakt om de erkenning van dien eigenaard te verdiepen, en om ons langs wetenschappelijken weg de juistheid ervan aan te toonen.

In de vorige eeuw was men nog overtuigd van de natuurlijke gelijkheid van alle menschen. Men heeft het bestaan van rassen nooit ontkend, doch het ontstaan ervan uitsluitend aan de verschillende omgevingsinvloeden, verschillend klimaat, verschillende opvoeding, enz. toegeschreven.

In het allereerste vruchtbegin zouden bij alle menschen nog dezelfde mogelijkheden aanwezig zijn; op dat oogenblik zou er nog gelijkheid zijn; en eerst daarna zou de verscheidenheid ontstaan, tengevolge van verschillend milieu. Men geloofde aan de zgn. overerving van in het leven verworven eigenschappen. Van nature dus zouden de menschen aan elkaar gelijk zijn. De verschillen tusschen de menschen zouden slechts kunstmatig zijn.

Door talrijke belangrijke onderzoeken van vele biologen, onder wie de bekendsten zijn *Johann Mendel* en onze landgenoot *Hugo de Vries*, wier afstamming en levensloop reeds in ons maanblad behandeld werden, weten wij thans, dat het tegendeel het geval is, n.l. dat er een natuurlijke verscheidenheid bestaat en geen gelijkheid, dat reeds in het allereerste vruchtbegin vele vormen van aanleg van lichamelijke en geestelijke eigenschappen aanwezig zijn, die verschillen van andere vormen van aanleg bij andere vruchtbeginsels, en wel afhankelijk van de eigenschappen van de ouders. Wij weten nu, dat alleen de aanleg van een eigenschap overerft op de kinderen en niet de eigenschap zelf, zooals die in het leven verworven is. Er kan zich alleen dan maar een eigenschap ontwikkelen, wanneer de aanleg daarvoor aanwezig is en deze aanleg wordt op geenerlei wijze beïnvloed, noch door de eigenschap zelf, die daar uit groeit, noch door de wijze waarop deze eigenschap zich ontplooit.

Wij weten dus nu, dat de rassen niet uitsluitend door verschillende omgevingsinvloeden zijn ontstaan, doch in hoofdzaak door een gegeven aanleg zijn bepaald. Rassen zijn dus geen kunstmatige organismen, doch zuiver natuurlijke schepingen. Daarom heeft het begrip ras voor ons ook zoo'n groote waarde, omdat het niet kunstmatig is, maar natuurlijk, door de natuur, door God gegeven.

En dan zien wij verder, dat de rassenverdeeling op deze aarde niet een toevallige is, doch dat elk ras dáár leeft, waar het in stijl met den bodem, met de geheele omgeving overeenkomt. Ook dat kunnen wij gemakkelijk verklaren. Juist die menschen hebben een voortplantingsgemeenschap gevormd, hebben de talrijkste nakomelingen gekregen, die het beste aan een bepaalden bodem waren aangepast, zoodat zij op den duur alle minder goed aangepasten met hun tengevolge daarvan kleinere nakomelingsschap hebben overwoekerd. Tenslotte is de best aangepaste groep alleen overgebleven. Zij handhaven zich op dezen bodem, zijn kunnen hier het beste aarden krachtens hun aanleg!

Zoo vormt zich deze onverbreekelijke band tusschen bloed en bodem. Steeds weer wanneer vreemd bloed, vreemd ras, — dat wil dus zeggen minder goed aangepast ras — binnendringt, streeft de natuur er naar om dit vreemde weer uit te bannen, ook al is het na vele eeuwen.

Evenzoo wanneer vreemde bodem, dat wil zeggen omgevingsinvloeden, vreemde leeren en vreemde leuzen op dit bloed, op dit ras vat krijgen, bestaat evenzoo een natuurlijk streven om dit vreemde weer uit te bannen. De natuur streeft voortdurend naar harmonie, naar eenheid. Er is een ordening, een rassen-ordening volgens bepaalde natuurwetten, een bepaalde verdeeling. Door de natuurlijke selectie wordt deze ordening in stand gehouden. Dit principe der natuurlijke selectie, waaruit het behoud van de eene groep en het verloren gaan van de andere groep voortvloeit, is door *Darwin* ontdekt.

In de natuur zien wij, dat alleen datgene zich handhaaft wat aangepast is, wat

sterk en gezond is; de rest, het niet aangepaste, het ongezonde en minderwaardige gaat ten gronde. Het is de tragiek der menschheid, dat zij in staat is in leven te houden, wat de natuur zou hebben uitgroeid, omdat het niet deugdelijk is. De bloemenkweker en dierenfokker weten dit heel goed en omdat zij geen ondeugdelijk materiaal wenschen, passen zij een selectie toe, zij sluiten n.l. alles wat ongezond en minderwaardig is van de voortplanting uit. Dit is voor hen inderdaad de eenige methode om tot een veredeling van hun gewassen en hun dieren te komen.

Hoe is het nu? Zouden deze zelfde wetten niet voor den mensch — het volmaaktste voortbrengsel der natuur — gelden? Natuurlijk wel. Wij zijn er ons echter bijna niet meer van bewust. Daarbij komt nog, dat door een valsche humaniteitsleer bij de menschen hier in Noordwesteuropa als het ware de behoefte is ontstaan om het ziekelijke, het minderwaardige te vertroetelen en zoodanig met zorgen te omringen, dat hieruit een talrijke nakomelingschap kon voortkomen.

De gezonden, de sterken, daarentegen krijgen de lasten te dragen van deze erfelijk belaste nakomelingschap en kunnen dit alleen doen door zich een offer in het kindertal op te leggen.

Dit moet onherroepelijk leiden tot een totale erfverzieking van ons volk. Wie in de natuur schouwt, begrijpt zonder meer, dat de heiligheid van dit leven is gebonden aan het gezonde, en dat het een misdaad is om het erfelijk ziekelijke en minderwaardige bewust op het nageslacht over te dragen. Daarbij komt nog de verbastering, het paren met vreemd bloed, vreemd ras, wat altijd een achteruitgang en nooit een vooruitgang beteekent, ook al zijn de beide ouders in hun verschillende rassen nog zoo hoogwaardig.

Wij begrijpen heel goed, dat wij niet met de menschen zoo radicaal kunnen handelen als de bloemenkweker of dierenfokker het met zijn materiaal doet. Wat wij echter wel kunnen en moeten doen is de menschen het bewustzijn bij brengen van de groote waarde van een gezond erfgoed. Zij zullen er zich van bewust zijn, dat zij hun gezond bestaan te danken hebben aan het feit, dat hun voorouders zich talrijk en zuiver hebben voortgeplant en dat op hen den plicht rust om die erfgoed evenzoo talrijk en rein op het nageslacht over te dragen. Dit bewustzijn moet in de eerste plaats aan de jeugd worden bijgebracht. Reeds voor den huwbaren leeftijd zal dan bij elken jongen man en jonge vrouw het natuurlijke ideale beeld ontwaken van de toekomstige bijbehorende vrouw en man. Het zal voor de vrouw moeten zijn de man, die sterk en gezond is en alle lichamelijke en geestelijke capaciteiten bezit om een groot gezin te onderhouden; en voor den man zal het moeten zijn de vrouw, die hem een groot aantal erfgezonde kinderen kan schenken. De jonge man en de jonge vrouw zullen volkomen bewust van elkaar willen weten, voordat zij zich met elkaar verbinden, of zij uit een degelijk en raszuiver geslacht stammen.

Hier ligt een belangrijke taak voor onze jeugdleiders, onderwijzers enz. door wie de lichamelijke en geestelijke opvoeding onzer kinderen in de allereerste plaats daarop gericht zal moeten worden, dat het meisje eens moeder zal worden van een groot aantal kinderen.

Een volk, dat over zulk een jeugd beschikt, met een dergelijke positieve levensinstelling en rotsvaste overtuiging in de groote waarde van bloed en bodem, behoeft nimmer ten onder te gaan. Deze jeugd is een waarborg voor de goede erfgezondheid en raszuiverheid van alle komende generaties tot heil van ons volk, ons vaderland en ons werelddeel!

J. E. VAN RENESSE

Gezonde huwelijken

Het is heden ten dage vooral op het platteland zoo gesteld, dat bij de keuze van gezinsvorming het materiele de grootste rol speelt. In landbouwkringen springt dit voor sommige gebieden al heel erg in het oog en men vraagt zich wel eens af: Hoe is het mogelijk, dat de boeren, die uit den aard van hun bedrijf weten wat het zeggen wil, gezond aan gezond te paren, juist bij de keuze voor hun huwbare kinderen aardsch bezit boven natuurlijke gezondheid stellen.

Dit was toch vroeger in mindere mate het geval dan tegenwoordig. Hierbij valt te bedenken, dat in vroegere eeuwen er meer levensruimte bestond voor onze boerenbevolking dan tegenwoordig. In het begin van de 17e eeuw telde ons land slechts een paar millioen inwoners, terwijl wij nu niet ver van de 9 millioen af zijn. Afgezien van alle andere factoren zou hieruit af te leiden zijn, dat daar, waar voor ruim drie eeuwen twee boerengezinnen een bestaan vonden, daar nu negen hun strijd om het bestaan moeten voeren. En zelfs toen, in de zoogenaamde Gouden Eeuw, was het werkelijk niet alles goud voor den boer. We mogen wel niet over het hoofd zien, dat sedert dien tijd een ontzaglijk stuk land is aangewonnen, zooals de Hollandsche meren. Daar, waar eertijds de gevreesde waterwolf steeds meer oeverland als een gemakkelijke prooi opslokte, vinden we nu de glorie van een vruchtbaar en weelderig polderland. Over eenige jaren zal de Zuiderzee tot het verleden behooren, dank zij de intelligentie en vastberadenheid onzer ingenieurs. Bovendien zijn er duizenden en duizenden ha woeste gronden, als verveende gebieden en heidevelden, de laatste honderd jaren — vooral de laatste 25 jaar — in cultuur gebracht. Dit komt weer dank zij de ontwikkeling van den landbouw en we kunnen gerust aannemen, dat daar, waar eertijds ons land aan één boer een bestaansmogelijkheid bood, daar nu drie zeker een stuk brood kunnen winnen. Niettemin blijft er in ons land steeds een groote schare jongeren over, waarvoor het moeilijk is om aan den slag te komen, 't zij als pachter, 't zij als kooper van een eigen bedrijf. Wel zal voor de toekomst de Landstand het sterk in de hand werken, dat het boerenland niet alleen in boerenhand blijft, doch ook steeds meer en meer in boerenhand komt. Dit is ook een eerste vereischte, want terwijl wij zoo langzamerhand beginnen te begrijpen, dat de boerenstand de ruggegraat van een volk is, van een staat, heeft de liberale tijdgeest al veel te veel boerenbloed of boerenaard zichzelf doen verloochenen of zelfs doen verdwijnen.

Sinds de crisis van de laatste twintig jaar van de vorige eeuw is de boerenstand als de paria van de maatschappij behandeld. De staat ging hierin voor en deed weinig of nagenoeg niets om de boeren door de internationale crisis heen te helpen. De eene boerenhoeve na de andere, die geslachtenlang in dezelfde familie was geweest, kwam onder den hamer en de eigenaar verliet zijn vaderland, dat hem geen bestaan bood, of trok naar de steden om zijn geluk te beproeven bij de toen snel groeiende industrie. Zoolang de industrie bloeide, ging dit nog en hebben velen van het land daar werkelijk een goed stuk brood gevonden. Velen van hen hebben de steden verrijkt met frisch en energiek bloed, waaruit de steden nieuwe levenssappen konden putten.

De laatste tientallen jaren echter kwijnt ook onze industrie en de handel inbegrepen.

En de boerenstand, die in radeloosheid te hoop liep, scheen nu zijn ondergang nabij. Men moest werkelijk al zeer kapitaalkrchtig zijn, wilde men zijn bedrijf in stand houden. Het weerstandsvermogen van de boeren slonk met den dag.

Erger dan in de vorige crises waren de noodgedwongen landverkoopingen en de z.g. stille overdrachten overtroffen die verkoopingen.

Is het een wonder, dat de boerenstand zijn beroep beu werd, ja, dat vooral de jongeren hun stand gingen verloochenen, waar hun enkel een grauwe toekomst werd geboden, vol kommer, zorg en ellende? Zeer zeker niet! Jonge, huwbare dochters zochten vaak alleen nog maar een boerenzoon als levensgezel, wanneer deze als eenige zoon op het bedrijf van zijn ouders zou blijven, of wanneer zoo'n jongmensch een goed gevulden buidel en nog ruimer bankrekening achter zich had. Met zoo'n boer durfden zij de toekomst van het leven nog wel aan. Maar zulke boerenzoons waren er niet zoo heel veel. Al die andere boerenjongens, die rondliepen te zoeken naar een levensgezellin, die het zuur en zoet, maar meer zuur dan zoet, met hen wilde deelen, maakten niet veel kans. Veel liever hadden de boerendochters jonge mannen, die een ruimer bestaan konden bieden, al was het dan ook met het vrije boerenleven gedaan. Ambtenaren, onderwijzers, leeraren en jongelui uit den middenstand gingen strijken met de boerendochters en de boerenzoons hadden het nakijken.

Ondanks zijn vaak hoogstaande ontwikkeling was de boerenjongen in gemengd gezelschap maar de „boerenknul”. Is het dan een wonder, dat de meest intelligente en ondernemende boerenzoons het bedrijf hunner vaders ontrouw werden en hun geluk beproefden in handel en industrie? Geleidelijk was de boerenstand bezig zich op te lossen. De staat zag het gevaar niet in en stak geen vinger uit om dit groote euvel te voorkomen.

Men raakte in den boerenstand nu gewoon aan het huwelijk-uit-berekening.

Zoover bij deze berekening werd uitgezien naar levenskrachtige, gezonde levensgezellinnen schulde hierin nog geen groot gevaar voor de toekomst.

Erger werd dit, toen om tot materielen welstand te geraken, het allervoornaamste, n.l. de gezondheid van het bloed, over het hoofd werd gezien.

Eigenaardig!

Eigenaardig, omdat niemand beter dan de boer met deze allergewichtigste levenswetten vertrouwd is. De bloedswetten, de overdracht van het bloed met goede of slechte eigenschappen, kent de boer zeer goed en hij berekent hieruit de gevolgen, wanneer het gaat om zijn stal. De leer der erfelijkheidswetten wordt nergens méér in toepassing gebracht dan in de boerenstallen, ja zelfs op de akkers. Niet alleen, dat op de dieren selectie wordt toegepast, doch ook de plant wordt door hem veredeld. De boer heeft stamboeken voor zijn paard, voor zijn rund, voor zijn varken, zelfs voor zijn kleinvee. De landarbeiders zelfs hebben geitenfokkerijen met stamboekdieren! En wat er wordt gedaan aan plantenveredeling, dat is geweldig. Het grootste deel van zijn leven brengt de boer door met het veredelen van planten door een zoo uitgebreid mogelijke plantenshifting.

De boer weet dus wat het zeggen wil: de erfelijkheid. Nogmaals, eigenaardig, dat de boer die zoo belangrijke erfelijkheidswetten, die bloedlijn, niet op zichzelf of zijn geslacht in toepassing brengt. Hier heeft de liberale tijdgeest wel een noodlottige uitwerking gehad. Deels door het veronachtzamen van de belangrijkste natuur- en dus levenswetten, doordat de boer zich in zijn bedrijf niet staande kon houden. Deels ook door de verheerlijking van de materie boven de natuur, die door den liberalen tijdgeest in dagblad en tijdschrift werd gepropageerd. Hierdoor werd de boer ontrouw aan zijn oude levensbeginselen en stelde hij de materie boven het

leven. Hij zag zijn kinderen liever rijk gehuwd, al werd het bloed ook ongezond, dan dat hij zijn geslacht voor de toekomst in gezonden staat bewaarde.

Wanneer de boer ook al onverschillig wordt voor de toekomst van zijn geslacht, wat betreft het rein en zuiver houden van het bloed, welk een toekomst heeft een volk dan nog te verwachten?

Het is toch algemeen bekend, dat het platteland met zijn boerenbevolking de bloedbron is van een volk. Het stedelijk volk in zijn relaties met alle volkeren der wereld en daarmee ook al te vaak door banden des bloeds verbonden, wordt spoediger een mengeling van allerlei rassen met den aanleve van verbastering en ziekten. Bovendien is algemeen bekend, dat stadsbloed geen levensvatbaarheid heeft en na eenige geslachten uitsterft.

De toekomst van een volk ligt op het land!

De huidige mentaliteit om de materie boven de natuur te stellen is het grootste volksgevaar! De staat dient hier tegen te waken!

Even sterk als het oude regiem dit gevaar in de hand werkte, dient men dit nu te bestrijden. De boer dient te begrijpen, dat het leven niet in de eerste plaats is een streven naar maatschappelijken welstand. Het leven is ons in de eerste plaats gegeven om het te verzorgen en over te dragen aan het na ons komende geslacht. Doch dan ook zoo gezond mogelijk! De boer, die zich hieraan niet houdt, laadt een vloek op de toekomst van zijn geslacht, die nimmer meer af te wentelen is. Laten wij eens om ons heen zien.

Er zijn families, oude, geziene en geëerde boerengeslachten, rijk aan bezit van landerijen. Vaak treft men hieronder families, die het uitsterven nabij zijn. En bladert men in oude familieregisters, zoo vallen ons vaak de oude vertrouwde, doch nu uitgestorven geslachtsnamen op. Er zijn reeds heel wat oude geslachten uitgestorven! Wat is hiervan de oorzaak?

De laatste honderd jaar heeft het huwelijk uit berekening meer en meer ingang gevonden bij de boeren. Hierbij worden de huwelijksandidaten gewogen, niet op een schaal, doch naar stoffelijk bezit, om te weten hoeveel iedere partij bij het huwelijk meebrengen kan. Het andere werd bijzaak: of de huwelijksandidaten elkaar lijdten mochten, of ze van gezonde afkomst waren, daaraan werd niet gedacht. Geld, dat was de hoofdzaak!

Wat heb ik nu den jongeren te zeggen?

Dit: Zie in de eerste plaats niet uit naar rijkdom. Het is gemakkelijk als het er bij is, doch je levensgezel moet in de eerste plaats gezond zijn. Gij jonge boer, loop niet eerst naar het kantoor van hypotheeken, om te zien met welk bedrag de vader van je uitverkorene zijn landerijen bezwaard heeft.

Onderzoek dan liever eens, wie haar grootouders zijn en of deze gezond zijn.

Tracht liever den gezondheidstoestand van haar familieleden uit te vorschen, want het is niet onmogelijk, dat alle ziekteverschijnselen, die je daar ontdekt, in kiem bij je „geliefde” aanwezig zijn.

Jongelui, wanneer jullie het oprecht met elkaar meenen, weest dan zoo eerlijk om je gebreken niet te verzwijgen, doch ga naar een arts en laat je onderzoeken voor huwelijksgechiktheid. Geschiktheid naar lichaam doch ook naar den geest! De geestesziekten zijn nog veelvuldiger dan de lichamelijke en brengen heel wat ellende voor de toekomst van hen, die na jullie komen. Werpt daarom alle valsche schaamte van je en laat je keuren voor huwelijksgechiktheid, want de toekomst van jullie nazaten is er mee gemoeid.

Eigenlijk moest dit al staatszaak zijn. Vermoedelijk zal het niet zoo heel lang meer duren of onder ons nieuw staatsbestel zullen zulke maatregelen wel in over-

weging worden genomen. Het is noodzakelijk, dat we een rijkskeuring voor het huwelijk hebben, noodzakelijker nog dan een militaire keuring. Huwelijksongeschikten moeten ook niet de kans hebben zich voort te kunnen planten. De staat heeft te bevorderen, dat gezonde menschen gunstiger levenskansen krijgen. Ook moet de prikkel tot het vormen van groote gezinnen door naar lichaam en geest gezonde menschen bevorderd worden.

Het huwelijk is niet alleen een persoons- of familiekwestie. Het huwelijk is ook een kwestie van gansch het volk en vereischt daarom toezicht. Het volk, ons volk heeft er belang bij, dat er zooveel mogelijk gezonde huwelijken worden gesloten, want de kinderen van heden zijn de ouders van morgen! Er is gelukkig nog gezond bloed genoeg in ons land om niet te behoeven te wanhopen aan de toekomst van ons volk.

Jongelui, toekomstige gezinnenbouwers, als ge wegen wilt, weeg dan naar gezondheid!

J. HOLM—SPEELMAN

Beteekenis der genealogie

„Zoo veelvuldig zijn de banden, die de genealogie aan het grootste deel van alle geschiedkundige en natuurwetenschappelijke gebieden vastknoopen, dat men de verwachting mag uitspreken, dat zij zich in den naasten tijd buitengewoon zal ontwikkelen en uitbreiden. In den zin van een hulpwetenschap beschouwd, zal zij nauwelijks als een bloot aanhangsel van de politieke of sociale geschiedenis gedacht kunnen worden; zij zal eerder meer en meer door die takken der wetenschap tot zich getrokken moeten worden, die in het begrip der biologie zich tot een zekere eenheid schijnen te vormen. Wie den gang van de moderne wetenschap onbevangen nagaat zal tevens in de blootgelegde banden van een gebied, dat soms slechts als een antiquiteit uit voorbijgegane tijdperken, als een overblijfsel van feudale begrippen aangezien is geworden, de beste waarborgen erkennen voor zijn opbloeien en men kan er niet aan twifelen, dat de talrijke belangen van en de rijke middelen aan alle natuurwetenschappelijke leergebieden besteed, vroeger of later ook de genealogie ten goede komen. Het materiaal, dat deze wetenschap te bewerken heeft, is verbazend uitgebreid en welke massa van waarnemingen uit de opgezamelde schatten van genealogische overleveringen zal zijn te winnen, kan men thans eerst vermoeden.”

Het vorenstaande schreef in het jaar 1898 Dr. Ottokar Lenz, professor in de geschiedenis (Berlijn) in zijn: Lehrbuch der gesammten wissenschaftlichen Genealogie, Stammbäume und Ahnentafel in ihrer geschichtlichen, soziologischen und naturwissenschaftlichen Bedeutung.

ENGELBERT BRASCAMP

De biologische waarde van het boerendom

Wanneer men wijst op den grooten achteruitgang van het aantal geboorten in ons land gedurende de laatste 50 jaren en het gevaar, dat hieraan verbonden is, dan worden van verschillende zijden tegenwerpingen gemaakt.

Zoo beweert men vaak, dat het verschijnsel geen zorgen baart, daar ons land toch reeds overbevolkt is.

Verder wijst men er op, dat het verschil tusschen het aantal geboorten en het aantal sterfgevallen nog zoo groot is, dat de bevolking per jaar met ongeveer 100.000 toeneemt.

Deze tegenwerpingen moeten als onjuist aangemerkt worden.

Wij moeten ons goed voor oogen stellen, dat het verschil tusschen het aantal geboorten en het aantal sterfgevallen niet den toekomstigen groei der bevolking bepaalt.

Ware dit zoo, dat zou een bevolking waarbij het aantal geboorten precies gelijk is aan het aantal sterfgevallen constant in grootte moeten blijven.

De vraag moet echter zoo gesteld worden: zijn 1000 personen, bij de voor een bepaald tijdstip geldige vruchtbaarheids- en sterftefactoren, in staat, 1000 andere personen voort te brengen, of minder, dan wel meer, dan 1000 voort te brengen? Het komt er dus op aan, of de eerste 1000 in staat zijn zichzelf te vervangen.

Het is n.l. zeer goed mogelijk, dat in een land, waar het aantal geboorten het aantal sterfgevallen overtreft, waar dus een geboortenoverschot aanwezig is, de bevolking toch niet in staat is zich zelf te vervangen, dus op den duur afneemt, tenzij door immigratie het aantal op peil wordt gehouden.

Dit lijkt op het eerste gezicht vreemd, doch de oplossing moet gezocht worden in den leeftijdsopbouw van de bevolking.

In een land, waar een betrekkelijk groot gedeelte van de vrouwen te vinden is in de vruchtbaarheidsklassen van 15—45 jaar, zal het aantal geboorten nog altijd groot zijn.

Bevinden zich daarentegen slechts kleine gedeelten der bevolking in de jongste en oudste klasse, dan zal het sterftecijfer laag zijn.

Bij veranderingen in den leeftijdsopbouw der bevolking zal het aantal geboorten echter afnemen en de sterfte stijgen.

Het is dus mogelijk, dat in een land het aantal van de totale bevolking nog steeds toeneemt, hoewel het aantal geboorten niet meer voldoende is om de bevolking in stand te houden.

Ter verduidelijking diene het volgende voorbeeld:

De eerste voorstelling van een bioscoop begint om drie uur, er komen 500 bezoekers.

Om vijf uur begint de tweede voorstelling, daarvoor komen 400 bezoekers. Maar van de bezoekers der eerste voorstelling blijven 200 zitten, zoodat er totaal 600 menschen in de zaal zijn, ofschoon er om 5 uur slechts 400 gekomen zijn.

Is het bezoek nu toe of afgenomen?

Het nieuwe bezoek is minder geworden, het getal der aanwezigen steeg. Men kan echter die aanwezigen, wier toegangsbewijzen zijn afgeloopen, niet gelijkstellen met hen, die juist gekomen zijn.

Staan de betreffende 200 bezoekers plotseling op en verlaten zij de zaal, dan

blijven er in totaal 400 over, dus 100 minder dan er om drie uur waren. Zoo is het ook bij een bevolking: door den vooruitgang der hygiëne en medische kennis is er voor velen een levensverlenging verkregen.

Eens moeten zij echter toch sterven en dan is de vraag, of het aantal geboorten voldoende geweest is om de bevolking op peil te houden.

De leeftijdsopbouw van de bevolking is derhalve een zeer belangrijke factor in het bevolkingsvraagstuk.

In onderstaande tabel vinden wij in percenten der totale bevolking de verschillende leeftijdsgroepen in verschillende jaren weergegeven.

De cijfers van 1849 en 1935 geven den werkelijken toestand in ons land in die jaren weer, de cijfers van 1955 en 1975 zijn berekend door Dr. Methorst en geven dus den waarschijnlijken toestand weer.

Jaar	1849	1935	1955	1975
0—4 jaar	11.3	10.0	7.6	6.6
5—14 "	22.1	19.9	15.5	13.5
15—19 "	9.3	8.7	7.9	6.9
20—54 "	46.1	47.3	51.3	50.0
55—64 "	6.5	7.6	9.4	11.5
65 jaar en ouder	4.7	6.5	8.3	11.5
	100	100	100	100

De jonge leeftijdsgroepen tot en met 19 jaar, die in 1935 nog 38.6 % der bevolking uitmaakten, zullen in 1975 vermoedelijk tot 27 % verminderd zijn.

Het gedeelte van de bevolking dat ouder is dan 55 jaar bedroeg in 1935 nog slechts 14,1 % maar dit zal waarschijnlijk in 1975 reeds 23 % bedragen. Een dergelijke veroudering van de bevolking heeft niet alleen ernstige gevolgen voor de volkskracht, maar ook voor den economischen toestand, daar een stijgend aantal half- en onproductieven zwaar drukt op de volproductieven.

Wij zien dus, dat in de achteruitgang der geboorten voor ons land wel degelijk een ernstig gevaar schuilt.

Hoe groot deze achteruitgang was, blijkt uit de volgende cijfers:

Jaar-	Aantal levend geboren per 1000 der gemiddelde bevolking.
1870/79	36.2
1890/99	32.7
1905	30.8
1910	28.6
1925	24.2
1930	23.0
1935	20.2
1937	19.8

In de laatste jaren blijft het geboortecijfer omstreeks 20 per 1000 der gemiddelde bevolking.

Dit cijfer is het gemiddelde voor het geheele land, zoodat wij moeten nagaan, of er verschil in vruchtbaarheid bestaat tusschen platteland en stad.

Dat een dergelijk verschil inderdaad bestaat, geeft de volgende tabel te zien:

Gemeenten met	Aantal levend geboren per 1000 der gemiddelde bevolking.
---------------	---

meer dan	
100.000 inwoners	16.3
50.001—100.000 inw.	20.6
20.001— 50.000 inw.	20.5
5001 — 20.000 inw.	22.7
5000 en minder inw.	22.9

De huwelijksvruchtbaarheid op het platteland is derhalve aanmerkelijk grooter dan in de steden.

De beste methode, om te bepalen of het aantal geboorten voldoende is om de bevolking op peil te houden, is het berekenen van de zogenaamde vervangingsfactor (Kuczynski).

Deze methode kan het best toegepast worden, als het aantal vrouwelijke geboorten per 1000 vrouwen in de verschillende leeftijdsgroepen van 15—45 jaar bekend is, alsmede de sterfte in deze leeftijdsgroepen.

Nemen wij nu aan, dat het aantal vrouwelijke kinderen, geboren uit vrouwen van 15—45 jaar, gelijk is aan duizend, verdeeld over de verschillende leeftijdsgroepen als volgt:

Leeftijdsgroepen	Aantal vrouwelijke kinderen op gemiddeld 1000 vrouwen dezer groepen
15—19	100
20—24	400
25—29	200
30—34	150
35—39	100
40—44	50
	1000

De mannelijke kinderen worden buiten beschouwing gelaten, omdat alleen de vrouwelijke kinderen wederom kinderen ter wereld kunnen brengen.

Veronderstellen wij verder, dat de specifieke vruchtbaarheidsfactor gelijk blijft en dat geen der vrouwelijke kinderen sterft, voordat zij den leeftijd van 45 jaar bereikt heeft.

In dit geval zullen 1000 vrouwelijke kinderen den leeftijd van 15 jaar bereiken, tusschen de 15 en 19 jaar zullen zij 100 vrouwelijke kinderen krijgen, tusschen 20 en 24 jaar 400 vrouwelijke kinderen enz.

Als zij dus den leeftijd van 45 jaar bereikt hebben, zullen zij 1000 vrouwelijke kinderen ter wereld gebracht hebben.

Het resultaat van deze berekening, in dit geval dus 1000, wordt genoemd: de grove vervangingsfactor.

In het hierboven aangegeven geval vervangt de bevolking zichzelf en indien deze omstandigheden zich steeds weer herhalen, blijft de bevolking stationnair.

De veronderstelling, dat geen der vrouwelijke kinderen sterft voor haar 45ste jaar, kan echter nimmer juist zijn.

Uit de sterftecijfers naar den leeftijd is echter steeds na te gaan, welke vrouwelijke kinderen sterven en wanneer zij sterven.

Voor ons voorbeeld veronderstellen wij het volgende.

Van de 1000 vrouwelijke kinderen sterven er 200 voordat zij 15 jaar worden, dus voor de vruchtbaarheidsperiode.

De overblijvende 800 zullen in de periode 15—19 jaar blijven leven en 750 in de periode 20—24 jaar.

Zoo doorgaan zullen 500 van de oorspronkelijke 1000 vrouwelijke kinderen aan het einde van de vruchtbaarheidsperiode nog leven.

Nu weten wij, dat 1000 vrouwen van 15—19 jaar 100 vrouwelijke kinderen krijgen, zoodat 800 van deze vrouwen dan 80 vrouwelijke kinderen ter wereld zullen brengen.

Verder weten wij, dat 1000 vrouwen van 20—24 jaar 400 vrouwelijke kinderen zullen krijgen, dus 750 van deze vrouwen brengen 300 vrouwelijke kinderen ter wereld.

Op deze manier kunnen wij gemakkelijk berekenen, dat de oorspronkelijke 1000 vrouwen, welke in 45 jaar bijna tot de helft verminderen, 705 vrouwelijke kinderen zullen krijgen.

Deze 1000 vrouwen vervangen zich zelf dus niet, het getal 705 in dit geval is de zuivere vervangingsfactor.

Een en ander geven wij hieronder nogmaals in tabelvorm weer.

Leeftijdsgroepen:	Aantal overlevenden uit elke 1000 geboren vrouwelijke kinderen.	Aantal overlevenden uit elke 1000 geboren vrouwelijke kinderen.	Aantal vrouwen waardoor de aanw. vrouwen zich zelf vervangen.
15—19 jaar	100	800	80
20—24 jaar	400	750	300
25—29 jaar	200	700	140
30—34 jaar	150	650	97.5
35—39 jaar	100	600	60
40—44 jaar	50	550	27.5
	1000		705

Hiermede hebben wij een zeer eenvoudig voorbeeld gegeven van de berekening van den groven en zuiveren vervangingsfactor.

De grove vervangingsfactor wordt derhalve verkregen door alleen rekening te houden met de vruchtbaarheid of wel het effectieve aantal geboorten van vrouwelijke kinderen.

In het aangenomen geval was de grove vervangingsfactor derhalve 1000 of 1.

Als de grove vervangingsfactor 1 is, kan de bevolking zichzelf niet vervangen, omdat sommigen van de 1000 oorspronkelijk aanwezige vrouwen zullen sterven vóór het einde van de vruchtbaarheidsperiode.

Wij moeten derhalve den zuiveren vervangingsfactor berekenen, zooals hierboven aangegeven, om den juisten toestand te kunnen beoordeelen.

Wanneer de zuivere vervangingsfactor, zooals in het gegeven voorbeeld, slechts 0.705 bedraagt, dan is de bevolking niet meer in staat zichzelf te vervangen.

Voor Nederland bedroeg de zuivere vervangingsfactor:

De toestand in 1936 was dus zóó, dat bij de bestaande vruchtbaarheid en sterfteskansen 1000 levendgeboren meisjes wederom aan 1097 meisjes het leven zullen schenken.

Ofschoon de zuivere vervangingsfactor sinds 1930 dalende is en dus thans ook lager dan in 1936 zal zijn, is dit cijfer nog vrij gunstig, indien wij dit vergelijken met dat der andere Midden- en West-Europeesche landen. Dit komt ongetwijfeld, omdat de huwelijksvruchtbaarheid op het platteland nog altijd belangrijk grooter is dan in de groote steden.

Zoo is bijv. voor Amsterdam de zuivere vervangingsfactor berekend door van Zanten.

Door de afnemning van de huwelijksvruchtbaarheid is te Amsterdam de toestand ontstaan, dat een bepaald aantal in het leven getreden vrouwen niet meer een gelijk aantal vrouwen voortbrengt.

Bij een sterfte en een geboorte als in 1930 en 1931, bereiken n.l. van 1000 geboren meisjes 924,52 den leeftijd van 17½ jaar (gemiddelde van de eerste leeftijdsgroep van vijf jaren, waarin de vruchtbaarheidsleeftijd 15—49 jaar voor de berekening wordt verdeeld), welk aantal door afsterving tot de laatste dier leeftijdsgroepen (47½ jaar) vermindert tot 834,84; past men op de aantallen vrouwen in elk dier leeftijdsgroepen het vruchtbaarheidscijfer uit de jaren 1930 en 1931 in dezelfde groep toe, dan vindt men, dat die 924,52 uit 1000 geboren vrouwen, als haar vruchtbaarheid blijft zooals zij in 1930 en 1931 was, tot haar 50ste jaar 821,45 dochters voortbrengen, zoodat elke vrouw slechts voor 8/10 door een andere wordt vervangen.

In de jaren 1925 en 1926 was dit getal nog 9/10 n.l. 932,65 op de 1000; zou dit laatste cijfer, indien er geen andere invloeden werkten, in 298 jaar tot een halveering der bevolking hebben geleid, volgens de tegenwoordige geboorte duurt dit nog slechts 105 jaar.

Indien er geen andere invloeden werken, d.w.z., indien geen toevoer van buitenaf, dus immigratie, plaats vindt, zal de bevolking van Amsterdam over 105 jaar nog slechts de helft van de tegenwoordige bevolking bedragen.

De toestand in ons land is dus op het oogenblik reeds zoo, dat uitsluitend het platteland en meer in het bijzonder het boerendom steeds weer nieuw bloed naar de groote steden toevoert en dat deze steden zonder dezen bloedstroom zouden uitsterven.

Maar ook op het platteland loopt het aantal geboorten voortdurend achteruit en dreigt de bloedbron op te drogen.

Het is derhalve dringend noodzakelijk, maatregelen te nemen om dit te voorkomen.

K. W. BOEKHOLT

„Gij zult niet het meisje huwen, dat de eenige goede van haar sibbe is! Bedenkt dat men niet slechts een enkeling, doch de geheele familie huwt!”

Noorsch spreekwoord (± 2000 jaar oud)

Geert Reinders

1737-1815

Stoer is 't Volk van Stad en Lande:
Denkershoppen, waarkershanden,
Stroef gesloten van gezicht,
Kloare kolken, daip en slicht.

Jan Boer

Op het kerkhofje van het dorp Winsum in het Groninger land ligt een eenvoudige grafzerk waarop te lezen staat:

GEERT REINDERS

Secretaris en Ontvanger van het Winsum- en Schaphalster Zijlvest
Geboren den 19. April 1737 en Overleden den 4. Februari 1815

Hier rust die van zijn vroegsten tijd
Naar wijsheid zocht door eigen vlijd.
Die reeds als boer zijn kunstvljtzin
Steeds dienstbaar maakte aan 't Algemeen,
Vooral toen tegen pest en dood,
Hij 't kostelijk rund zijn bestaan bood,
Die elk in vreugd of droeven staat
Belangloos hielp met raad en daad
En naderhand in elken stand
Een sieraad was van 't vaderland.

Wie was deze Geert Reinders en waaraan dankt hij de thans nog in onze noorderlijkste provincie gebruikelijke bijnamen van „De Enter” en „Opa. Veepest”?

Vermoedelijk heeft de lezer wel eens gehoord van veepest, maar hij zal er wel niet mede in aanraking geweest zijn, daar deze vreeselijke ziekte in onze lage landen gelukkig niet meer voorkomt. Dat dit zoo is dankt ons volk, ja dankt de Europeesche samenleving aan den man, wiens naam boven dit opstel staat.

De runderpest, reeds in de 14e en 15e eeuw bekend en gevreesd, werd in later tijden tot een ware ramp voor de veehouderij. Zoo ving in 1713 een hevige epidemie aan, die acht lange jaren zou duren en welke nog verergerd werd door andere daarmede samenhangende plagen in den vorm van ratten en watervloeden, zoodat vele provinciale meyers gedrongen werden om verlaging der beklemhuren en verschenking te verzoeken.

Nog erger was de bezoeking in het jaar 1745, welke men in den beginne gepoogd heeft met godsdienstige middelen te bestrijden. Zoo lezen wij hoe ingevolge een voorstel van de Heeren gecommitteerden van 15 Juni 1745 door den Provincialen Landdag op 26 Augustus d.a.v. besloten wordt om „maandelijks vast- en bededagen te houden, opdat, door Gods goedheid eene veepest moge wijken, welke reeds zoo veele duyzenden van de stallen en uyt de velden had weggeruckt en welkers violentie noch dagelix was aanhoudende”. Begrijpelijkerwijs hebben deze bestrijdingsmethoden van het kwaad geen resultaten opgeleverd.

Boeren in Siddeburen en Usquert en andere karspelen verloren 40, 50 en 60 dieren en een meyer op de nog bestaande, hoeve Schillegeham bij Winsum verloor zelfs zijn geheelen veestapel aan de pestilentie. De Rentmeester der Provincie legt op 16 November 1745 aan de Staten een register over van 300 provinciemeyers „die hun beesten meest alle door de grasseerende ziekte verloren hebben, en welker getal nog dagelix accresseerde, zijnde, door dit considerabele verlies, alle gebruikers der weiden en leegte landen buyten staat gesteldt om eenige huire te voldoen”.

Aan tal van beklemden meyers werd toen niettegenstaande de gewoonte om de huren noch te verlagen noch te verhoogen, doch een eventueel noodige compensatie te zoeken in de grootte der geschenken en soms het kwijtschelden daarvan — toch vergund het land voor een verminderde huur weder onder beklemming in te huren, terwijl aan meerderen één of meer jaren achterstand in de betaling der huurpenningen werd kwijtgescholden! De rapporten van de „Heeren Gecommitteerden” en van den „Rentmeester” spreken o.a. van een boer met 98 grazen land (één gras is $\pm$ 40 are), van een meyer van twee plaatsen te Fransum en van een meyersche te Leegkerk, die al hun vee verloren hadden.

In sommige gevallen was de toestand zoo hopeloos, dat het bij herhaling is gebeurd, dat beklemden meyers hun boerderij moesten verlaten en daardoor dus zonder eenige vergoeding afstand deden van hun voorname en kostbare huizingen, zooals men die tot op heden steeds heeft gekend in het Groningerland.

Teekenend voor den toestand is wel, dat het meermalen is voorgekomen, dat op de openbare verhuringen van zulk een plaats geen enkele gegadigde kwam opdagen, zoodat het Provinciaal Bestuur geenszins gesteld was op die verlaten hoeven.

Niet alleen echter in Groningen heerschte de veepest. Dit blijkt o.a. uit het uitloven van een prijs van 1000 dukaten door den Koning van Pruisen voor een goed middel ter bestrijding van deze zoo gevaarlijke runderziekte. Ook de Staten-Generaal in Den Haag bleven in deze pogingen niet achter, want zij beloofden voor hetzelfde doel de voor dien tijd zeer groote som van f 5000.—.

Na 1746 scheen het kwaad te zijn geweken, doch dat duurde slechts korten tijd, want zoo is het bekend, dat in 1750 op een boerenplaats te Oostum al het vee tot driemaal stierf en op een hofstede te Hoogkerk aan het Hoendiep zelfs tot viermaal toe. Zulk een lot trof tot tweemaal toe den boer op Klein Garnwerd, een boerderij met veehoudersbedrijf in de gemeente Winsum, aan de Oostzijde van het Reitdiep, gelegen tegenover het oude dorp Garnwerd. Deze landbouwer was Geert Reinders, de hoofdpersoon van dit opstel. Een voortreffelijk man, één die door kennis en ontwikkeling verre boven de boeren van dien tijd en mede boven zijn provinciale bedrijfsgenooten uitstak.

Den 19en April 1737 was hij te Bedum geboren als zoon van den korenmolenaar *Reinder Geerts* en van *Hijke Roelofs*. De mulder was zeer vroom, maar, zooals men dat meer ziet, een niet zoo heel verstandig man. Bij hem gold het „vast in de leer” zijn boven alles. Verstandelijke ontwikkeling telde hij niet. Tot zijn tiende jaar zond hij Geert naar de school te Bedum, maar toen moest zijn zoon hem helpen op den molen, zoodat diens schoolkennis zich beperkte tot een weinig lezen en schrijven.

De knaap had echter een oom van moederszijde, die — en dat wilde heel wat zeggen in die dagen op een dorp — een kleine bibliotheek bezat en heel wat minder bekrompen was dan zijn zwager. Hier las Geert al dan niet met medeweten van zijn vader de courant, Postrijders, Boekzalen en eenige toen ter tijde veel gelezen historische schetsen.

Aldra bemerkte de oom, dat zijn jeugdig neefje ijverig en niet van verstand en aan-

leg misdeeld was. Derhalve sloeg hij den vader voor den knaap te laten studeeren, waarbij hij aanbood zelf de kosten te willen dragen. De molenaar wees dit voorstel van de hand en toen de leergierige knaap later vroeg om toch wat beter lezen, schrijven en rekenen te mogen leeren, werd ook dit verzoek met een breed gebaar afgewezen. Voor de kostwinning was zulks onnoodig, was zijn meening en voor den hemel was wereldsche wijsheid niet gewenscht!

Toen Geert twaalf jaar oud was, maakte hij een reis met een z.g.n. „smakschip” naar Noorwegen en op dezen tocht gaf de stuurman hem zoo nu en dan les in lezen en vooral rekenen. Het was toentertijd in Groningen en Friesland de gewoonte, dat de boerenzoons in den z.g.n. stillen tijd (tusschen het zaaien en maaien van het gewas) een reis met een Groenlandvaarder maakten en vermoedelijk zal Geert's reis wel een soortgelijke tocht geweest zijn.

Intusschen veranderde mulder Reinder Geerts van woonplaats en verhuisde van Bedum naar Aduarderzijl bij Garnwerd. Vier jaar werkte Geert hier bij zijn vader op den molen en kwam daarna in betrekking bij den molenaar van Niehove, die nevens kastelein, ook nog boer en handelaar in paarden was. Hier kwam hij met menschen van allerlei aard in kennis en ontwikkelde zijn geest dienovereenkomstig. In 1757 trad hij in het huwelijk met *Agnietje Klaassens*, dr. van *Claas Eites* en *Stijntje Duijts*, een boerendochter, te Hooge-Meden in 1732 geboren. Zij bezat, een klein kapitaaltje en nu vestigde Geert zich als boer „in den hoek” bij Garnwerd. Niet lang duurde het of opnieuw brak een epidemie van de zoo gevreesde runderpest uit. Reinders verloor vrijwel al zijn vee. Nu ving hij aan met te „bouwen”, doch zijn landerijen leenden zich niet zoozeer om als bouwland te worden gebruikt. De oogst was buitengewoon slecht en door al deze tegenspoeden was aldra het kapitaaltje van f 5000.— nagenoeg opgeteerd. Toch bleef hij moedig volhouden. Zelf teekende hij hieromtrent het volgende aan in zijn register:

„Zij behielden door zuinigheid en werkzaamheid echter hun crediet; zelfs begonnen zij onder alle deze tegenspoeden zich te verheffen; hij werkte niet alleen getrouw in zijn beroep, maar behield daarenboven lust, om ook zijn verstandelijke vermogens uit te breiden; hij besteedde zijn ledige uren met lezen en onderzoeken, eerst in de zoogenaamde godgeleerdheid; doch uit hoofde van derzelven duisterheid en de oneindige haarkloverijen van dien tijd, welke hij nu duidelijk leerde inzien, droegen deze niets tot het wezen bij van die wijsgeerige schriften, weshalve hij zich bijzonder aan de studie der boeken van Wolf wijdde, wiens wiskunde en natuurkundige waarnemingen zijn geliefkoosde uitspanningen maakten. Hij zeide dikwijls aan zijn goede vrienden, dat hij den grond tot zijn kundigheden genoegzaam alleen door deze oefening, en door het houden van zijn dagboek bekomen had.”

Zeer toevallig leerde de beroemde Groningsche hoogleeraar *Petrus Camper* boer Geert Reinders kennen, toen laatstgenoemde in 1766 in een brief zich eenige bescheiden opmerkingen veroorloofde naar aanleiding van een door den professor geschreven verhandeling over de galziekte bij schapen. Uit de hieruit voortvloeiende correspondentie werden Campers en Reinders vrienden en door deze vriendschap kwam Geert in aanraking met geleerden als Munniks, van Marum, Koopmans e.a.

Toen in 1767 de veepest wederom heerschte in Gelderland, Overijsel, Drenthe en Groningen, verzochten Burgemeesteren en Raad van stad Groningen den hoogleeraren Camper en van Doever om advies of er wellicht middelen te beramen

zouden zijn, die een verdere uitbreiding dezer vreeselijke ziekte zouden kunnen tegengaan.

In een tweetal „Vertogen” aan de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen op twee door haar in 1759 en 1760 uitgeschreven prijsvragen had een zekere *Eelko Alta* in verband met een mogelijke bestrijding van de runderpest gewezen op soortgelijke inentingen als reeds werden toegepast bij mensen tegen sommige kinderziekten.

De Hoogleeraren rieden thans het Stadsbestuur deze inenting aan en wezen Reinders aan om hiermede de proeven te nemen.

Dit was iets voor den schranderen landbouwer! Samen met Campers nam hij tal van proeven, die evenwel alle mislukten, zoodat eerstgenoemde dusdanig ontgoocheld werd, dat hij zijn pogingen om de menschheid van deze plaag te verlossen staakte. Naar aanleiding van de resultaten van Reinders' proefnemingen liet Campers in 1769 een wetenschappelijke verhandeling het licht zien, getiteld: „Lessen over de thans zwevende veesterfte, openlijk gehouden in het Theatrum Anatomicum te Groningen”.

Het prachtige vee dat door de vinding van Geert Reinders voor de gevaren der runderpest beschermd wordt.

Foto Ir. J. Witteveen

Doch Reinders met zijn stoere Groninger vasthoudendheid en doorzettingsvermogen hield vol en zette onvermoeid — dikwerf op eigen kosten — de vele proefnemingen voort, welke in den beginne al even vruchteloos schenen te zullen worden als de vele vorige onderzoekingen. Ten laatste kwam hij op het idee om niet volwassen koeien, doch de kalveren reeds in te enten met smetstof van gebeterde koeien en eensklaps oogstte hij enorme resultaten. Hij ontdekte, dat het vee na de inenting eerst ziek werd, doch later na het herstel voor verdere besmetting immuun geworden was! Van de 25 kalveren, waarop de proef toegepast was, stierf er slechts één. Prof. Camper kon dit nauwelijks gelooven! De wijze van inenting was echter nog zeer eenvoudig. Men doorboorde het oor van het dier met een stopnaald en reeg een in smetstof gedrenkt eind wollen garen er door, terwijl de bereiding en bewaring van deze entstof eveneens op nog hoogst primitieve wijze geschiedde.

Indachtig zijn proeven en ontdekking publiceerde Geert Reinders in 1774 zijn „Brief aan Petrus Camper over de inenting van Rundvee”, terwijl hij in 1776 zijn „Waarnemingen en Proeven meest door inenting op het Rundvee gedaan” uitgaf, één jaar later gevolgd door „Bericht uit Holland, Friesland en de provincie Stad en Lande, wegens de inenting van Kalveren van gebeterde Koeien”.

Te Garnwerd werd een vereeniging opgericht ter bevordering van den ruil van gebeterde kalveren tegen ongebeterte, welke circulaire verspreidde, getiteld: „Conditien, op welke de Inentings-Sociteit te Garnwerd opgeregt, presenteert Kalveren, welke van de besmettelijke veeziekte zijn gebeterd, te leveren tegen ongebeterte Kalveren”.

Deze „Conditien” werden door Reinders namens deze societeit onderteekend. Algemeen was de erkenning, welke hem in den lande ten deel viel. Prof. Munniks noemde zijn ontdekking „een bijna goddelijke vinding”. De Maatschappij tot bevordering van den Landbouw te Amsterdam benoemde hem tot eerlid en begiftigde hem met een zilveren penning. De Haarlemsche zustermaatschappij schonk hem zelfs de gouden medaille, terwijl hij op een prijsvraag, later door de Amsterdamsche Maatschappij uitgeschreven over de verschillende hoedanigheden van het rundvee, eveneens een gouden penning als eereprijs verwierf. Van tijd tot tijd maakte Reinders nadere uitkomsten van zijn verdere proeven bekend aan de Maatschappij van Landbouw en Nijverheid, waarvoor hem nog twee premien — één van veertig en één van twintig gouden ducaten — werden verleend. Doch — hoe kan het anders met menschen, begaafd met een ruimen, vooruitzienden blik — ook tegenwerking en afgunst waren zijn deel. Vele boeren waren niet ingenomen met zijn ontdekking! Deze bekrompelingen beschouwden de inenting als iets goddeloos! Vaak ondervond hij daarvan dan ook groote onaangenaamheden, ja voor christelijke „lijfelijke aanvallen” was hij zelfs niet veilig. Er verschenen — natuurlijk — anonieme lasterbrieven tegen hem, welke hij echter kalm en waardig naast zich neerlegde. Zoo zien wij dan ook zijn vinding het eerst en met succes meer algemeen toegepast in Oost-Friesland en daarna in Mecklenburg.

Van het grootste belang voor de gemeenschap zijn Reinders' ontdekkingen geweest en alleen al in de jaren 1776—'86 bracht zijn vinding in de beide noordelijke provincies een voordeel van meer dan 2.000.000 gulden!

Waarlijk, met recht kon de dichter-wijsgeer Bacot, toen predikant te Eeürum, op de vraag van den hoogleeraar de Rhoer, wie de verdienstelijkste landman was: Poot of Reinders, gulweg antwoorden: „Geert Reinders”.

Ook in andere opzichten was Geert Reinders een verdienstelijk mensch. Als vooruitziend man behoorde hij voor de Fransche Revolutie tot de „Patriotten” en

tijdens de Bataafsche Republiek was hij lid van het Volksvertegenwoordigend Lichaam in Den Haag. Doch al spoedig zag hij het vooze van de valsche revolutie-leuzen van „vrijheid, gelijkheid en broederschap” in en werd hij, evenals de meeste gegoede Groninger Boeren, later aanhanger der voor dien tijd reactionnaire denkbeelden, waaruit het liberalisme gegroeid is. Ook was hij lid van het Provinciaal Bestuur, Richter in de richtstoelen van Winsum, Bellingeweer, Obergum en Batlo; Secretaris en Ontvanger van het Winsumer- en Schaphalster Zijlvest, enz.

Handtekening van G. Reinders in zijn functie van Richter.

Doch hoe verdienstelijk Geert Reinders ook op dit gebied is geweest, als bestrijder der runderpest is hij onsterfelijk, daar voorzoover dezerzijds bekend is, deze gevreesde ziekte in ons land door zijn uitvindingen geheel verdwenen is.

Geert Reinders overleed in den ouderdom van 77 jaren op 4 Februari 1815 te Bellingeweer. Zijn vrouw *Agnetje Klaassens* was hem reeds op 21 April 1785 voorgedaan. Getrouw aan de voorouderlijke trouwlustigheid trad hij te Bellingeweer op 29-2-1786 (huw.-contract van 31-1-1786) opnieuw in den echt met *Grietje Pieters* (1742—1796) (wed. van *Albert Isebrands*).

Ondanks de vele uitgebreide onderzoekingen van onze bekwame Groningsche correspondenten vermochten wij omtrent Reinders' voorouders slechts weinig te weten komen. Zijn ouders huwden te Bedum in het jaar 1736, alwaar de moeder *Hyke Roelfs* op 15-1-1703 gedoopt was als dochter van den bakker *Roelf Dojes* en van *Aafke Cornelisdr. Roelf*, die in Aduard 12-10-1673 gedoopt werd, was zoon van *Doeje Elles* en *Grietje Iwema*, dr. van *Roelf Tymons* en *Nieske Eises*, die te Zuidhorn op 30-4-1637 huwden, waarbij de bruidegom weduwnaar blijkt te zijn van *Grietje Iwema* (aan wie de stiefdochter dus haar achternaam blijkt te ontleenen!). *Doeje Elles*, zoon van *Elle Cornelis*, te Saaxum woonachtig, huwde te Aduard 16-4-1671 met genoemde *Grietje Roelfs (Iwema)*. *Aafke Cornelis* is vermoedelijk dezelfde als het kind *Aafke*, dat als dochter van den bakker *Cornelis Jans* te Bedum 10-10-1674 gedoopt werd.

Vader *Reinder Geerts*, korenmolenaar te Bedum, ged. Adorp 8-6-1714, hertrouwde (huw.afkond. te Garnwerd 22-11-1750) na den dood van Geerts moeder — bij wie hij nog een dochter *Aafke* had — met *Antje Remges* van Schillingeham bij Winsum. De ouders van den mulder waren *Geert Reinders*, uit Adorp geboortig en *Corneliske Reerts* van Garnwerd. Zij huwden te Adorp 18-6-1713. Mogelijk heette de vader van laatstgenoemden Geert: *Reynder Nannings*. *Corneliske* hertrouwde na

den dood van haar man — die jong overleed — reeds 27-11-1718 te Garnwerd met *Eeuwe Tjaerts* en ten derden male te Winsum (huw.-procl. 13-3-1740) *Jan Jacobs Tempel*. Zij moet 90 jaar oud geworden zijn en was een dochter

De Erfheerd „Groot Zeewijk” te Warffum

van *Reert Hindrichs* en van *Anje Onnes*, die te Garnwerd 30-11-1684 trouwden.

Van de vier te Garnwerd gedoopte kinderen van *Geert Reinders* (n.l. *Hijke* 5-8-1759, *Stijntje* 24-8-1760, *Claas* 4-9-1761 en *Reinert* 22-5-1763) was de zoon van *Klaas* eveneens boer op de vaderlijke hoeve „Klein Garnwerd”. Deze huwde driemaal: 1e. in 1785 *Jantje Eylkes Huisinga* ($\pm$ 1765-1787), die hem slechts

één dochter schonk n.l. *Elisabeth*, uit wie de familie *Martini* te Winsum stamt; 2e. in 1788 *Grietje Derks* (1762—1792) en 3e. in 1793 *Auke Alberts* (1774—1848), dochter van *Albert IJsebrands* en *Grietje Pieters*, zijn stiefzuster, uit wie vier kinderen sproten. *Klaas'* zoon uit het tweede huwelijk *Geert Reinders* (1790—1869), naar zijn beroemde grootvader genoemd, verhuisde naar de mooie, groote boerderij „Groot Zeewijk” met haar singels, grachten en het eigen, tot op heden nog in gebruik zijnde echte sabbekerkhofje in den Noordpolder ten Noorden van Warffum gelegen. Deze Reinders is lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal geweest en is in het Groningen van zijn tijd voor meer dan idioot verklaard, omdat hij voor het eerst „stainen piepen ien grond stopte” voor drainage, een methode van waterafvoer, die nog heden ten dage veelvuldig en met succes wordt toegepast. Hij was

sedert 1814 echtgenoot van *Antje Doornbosch* (1790—1839). Van zijn acht kinderen volgde zijn zoon *Cornelis Reinders* (1820—1878), gehuwd met *Trijntje Abbing* (1835—1924), hem op als boer op „Groot Zeewijk”, evenals diens zoon — ook *Cornelis Reinders* geheten, die in 1939, oud 73 jaar, met zijn vrouw *Anna Elisabeth Reinders* (1870—1939) op het voorvaderlijke familiekerkhof werd

Sabbekerkhofje van het geslacht Reinders

Groot Zeewijk

begraven. Deze Anna Elisabeth was een dochter van *Klaas Reinders* en *Elisabeth Welt*. Klaas op zijn beurt was weer een zoon van *Geert Reinders* en *A. C. Doornbosch* hierboven genoemd. Cornelis en zijn vrouw waren dus neef en nicht in den vriendengraad! Thans wordt de plaats geëxploiteerd door *Cornelis Reinders*, gehuwd met *Cornelia Westerhuis* resp. in 1899 en 1902 geboren, ouders van *Cornelis Geert Reinders* (geb. 1931) en *Anna Elisabeth Reinders* (geb. 1934), en die zoo vriendelijk waren ons bij de samenstelling der genealogie hunner familie bijzondere medewerking te verleen.

Ondanks vele nasporingen in archieven en navraag bij sibbegenooten mochten wij van het geslacht Reinders geen huismerk vinden. Het eenige wat aangetroffen werd, was een acte berustende op het Rijksarchief te Groningen (nr. V-13), welke verleden was voor onzen grooten Geert Reinders in diens functie van Richter van Winsum en Bellingeweer. Aan dit document hangt een zegel van den richter, voorstellende een naar (herald.) links-zwemmende walvisch of dolfijn met het devies „Recht door Zee” en het randschrift: „Sig(illum) van Geert Reinders”. Ongetwijfeld ontleende hij deze figuur aan zijn op twaalfjarigen leeftijd ondernomen „Noordland”-tocht. Hoewel het een echt zegel is, kunnen wij deze voorstelling toch niet tot een wapen bestempelen, daar de hoofdbestanddeelen van een familiewapen: schild-helm met dekkleeden en helmteeken geheel ontbreken. Later schijnen deze figuren door leden van de sibbe Reinders als wapenfiguren te zijn gebezigd, zoodat het geslacht thans het hierbij afgebeelde wapen voert.

Wapen Reinders

Men is in het noorden van Groningen, dat men met den gewonen naam „het Hoogland” pleegt aan te duiden, den naam en verdiensten van Geert Reinders allermintst vergeten. Hij leeft daar nog heden ten dage voort onder den naam van „De Enter”, terwijl zijn talrijke afstammelingen hem „Opa Veepest” noemen. Trouwt een nakomeling van den „grooten” Geert dan ontvangt deze zijn op den omslag van dit tijdschrift afgebeeld portret. Deze aardige familietraditie wordt nog immer voortgezet en thans schenkt *Geert Reinders*, heereboer te Oostewolge aan de jonggehuwden dit aardig aandenken aan hun beroemden voorvader, zoodat in menig boerenhuis zijn beeltenis wordt aangetroffen met het onderschrift van den Groninger dichter M. van Heyningen Bosch, waarmede wij deze aantekeningen mogen besluiten:

Dit is het beeld eens mans, die in een boerenpij
Een weldoende Engel was voor heel de maatschappij;
Begaafd met Franklin's geest, maar wars van hoog te zweven,
Heeft hij de Veepest uit den runderstal verdreven.
Een vraagbaak van 't gemeen, der Wijzen regterhand,
Zijn naam vereeuwigd en veradeld zijnen stand.
Zoo 't Vaderland naar eisch zijn deugden zou betalen,
Men zag dan, op zijn graf, een gouden eerzuil pralen.

A. R. KLEYN

De biografische bijzonderheden werden grootendeels ontleend aan de aan G. Reinders gewijde artikelen van J. D. Bruining, afgedrukt in het Tijdschrift „Volk en Bodem”, 2e jaargang, no. 1, Bloemaand 1942 en van J. Tilbusscher K.Jzn., afgedrukt in het Tijdschrift „Groningen”, 2e Jaargang, 1917. De kwartierstaat werd bewerkt door den Verbondscorrespondent G. W. Nanninga te Groningen (Stad).

De boer, zijn grond en het Kadaster

In de wachtkamer van het Provinciehuis te Assen hangen eenige kaarten van Drenthe. Ze zijn even groot en op dezelfde wijze ingelijst.

Op de oudste, (ik citeer uit het hoofd), die van 1850, staat het toenmalig wegenet, slechts weinige strepen de voornaamste plaatsen verbindend.

De tweede, 1880, heeft er iets meer.

Dan 1900, 1920, 1940, een druk lijnenspel. Het is aardig daarnaar te kijken, de ontwikkeling te zien.

Op gemeentehuizen hangt men gaarne tegen den wand oude schilderijen voorstellend b.v. Stad Groningen in 1800, het oude Dokkum in zijn grachten, enz.

Er spreekt liefde uit zoo'n herinnering. Drenth, Groninger of Dokkumer zijn gehecht aan hun land of stad. Het laat niet los. Wij hebben behoefte eraan. Alleen het moderne, het Amerikanisme, stelt geen prijs er op te weten hoe het vroeger was.

Helaas, ik kwam op vele boerderijen, erfgoederen soms van geslacht op geslacht, maar nergens vond ik een mooie prent of goedgeteekende kaart tegen den muur, waarop de boerderij in zijn ontstaan was aangegeven.

Zijn onze boeren dan Amerikanen in hun hart? Gehukkig niet!

Maar steedsche, moderne, vooral *moderne* wancultuur heeft den goeden smaak ook bij veel boeren bedorven.

En de Overheid, zelve „modern”, trok zich daar niets van aan.

Naar mijn overtuiging echter behoeft men slechts weinige woorden te spreken, behoeft de Overheid slechts weinig te doen, en terstond zal de overgroote meerderheid der boeren met groote belangstelling luisteren en volgen, wanneer de weg getoond wordt om wegwijs te worden in de geschiedenis van geslacht en hoeve. Deze weg gaat voor hen: langs het kadaster. Ik ga u daarbij voor en begin met namens u een request te schrijven, aldus:

Aan den Heer Secretaris-Generaal
van het Departement van Financiën

geeft te kennen, Mr. J. Best, oud Bewaarder der Hypotheken en van het Kadaster, dat vele boeren wenschen over te gaan tot het te boek stellen van de geschiedenis van hun boerderij en van het geslacht,

dat zulks strekt tot de verhooging van het besef der waarde van den boerenstand en dus als waardevolle factor voor het geheele volk is te beschouwen,

dat de vorm, waarin deze hulp tot nu toe mogelijk, het verstrekken van eenvoudige extracten plan en legger, niet geschikt is voor het beoogde cultureele doel,

dat daarenboven de geldende tarieven zooals deze vastgelegd zijn in de wett van 3 April 1922 Stbl. 166 een beletsel zijn,

dat hij mitsdien verzoekt vast te willen doen stellen vorm en inhoud van een afzonderlijke soort door het kadaster af te geven *boerderijenkaart* en *Geschiedkundige inlichtingen* benevens daarbij passende tarieven.

get. (BEST)

En nu hebt gij het verder in de hand. Indien gij dit verzoek steunt, gij boerenleiders en anderen, dan is de weg vrij om den boerenstand te verrijken met de geschiedenis van eigen boerderij en sibbe, die er op woonde.

Hoe ik mij zoo'n boerderijkaart denk? De grondslag is een copie van de kadastrale kaart naar den toestand van nu. In lichtgrijs zal daar bovendien op geteekend moeten staan wat vervallen is (oude gebouwen, oude perceelgrenzen). Namen van akkers zullen er op voor moeten komen en niet enkel koude perceelnummers.

Topografische opwerking mag niet ontbreken. Een lijst vermeldend in welk jaar de akkers verworven werden evenmin. Flinke ruimte moet gereserveerd worden voor een teekenaar of calligraaf die later, naar eigen smaak, emblemen, wapens, huismerken, namen, landschap en huis, er bij kan teekenen.

Aldus wordt daarmee voltooid een waardig en mooi geheel, een boerenwapenschild, dat ik later in menig huis hoop te zien.

En is eenmaal dit begin gemaakt, die kaart aanwezig, waaruit heden en verleden met een oogopslag zijn te zien, dan komt vanzelf het verlangen om deze geschiedenis nog beter te kennen.

Dan zult gij ten tweeden male naar het kadaster gaan en nu vragen om wat ik in het request noemde *Geschiedkundige inlichtingen*. Deze zullen moeten en kunnen omvatten: de opgave van de perceelen die de boerderij omvatte in 1832, wat bijgekocht werd en wanneer, wat bijgebouwd werd en gesloopt en wanneer, wat ontgonnen werd, welke hypotheeken er op gerust hebben en wanneer die zijn doorgehaald, wie eigenaar was in 1832, welke kinderen deze eigenaar bij zijn sterven naliet, wie zijn vrouw was en of zij het vruchtgebruik behield bij zijn dood, aan welk kind later de boerderij werd toebedeeld, zelfs, (het kan zijn dat b.v. uw vader een ruzieachtigen buurman had) wanneer het noodzakelijk was een grens uitzetting te laten doen en het resultaat daarvan. Zijn daarmee de mogelijkheden van het Kadaster uitgeput? Neen.

Na het verkrijgen van deze summiere geschiedkundige inlichtingen, zal men er de bewijsstukken kunnen verschaffen, althans kopieën daarvan.

Bijvoorbeeld kopie van koop- of scheidingsacte waaruit gij zeker nog vele bijzonderheden kunt vernemen.

En daarna zult gij u herinneren mededeelingen u vroeger gedaan door vader of grootmoeder, die gij nu beter zult verstaan en waardoor gij thans in staat zijt, hebbende een levendig beeld voor oogen, om zelf te schrijven: „*De Geschiedenis van mijn boerderij*”. Opdat gij u daarin verheugen zult. Opdat gij deze kunt leggen in de handen uwer kinderen, die na u komen. Als een opdracht, als een kostbaar geschenk, dat gij hen toevertrouwt, met de taak om verder te bewaren voor de sibbe die meer dan 100 jaar daar gewerkt heeft en geleefd.

Meer dan 100 jaren! Tot zoover n.l. kan het Kadaster zoo ongeveer alle gegevens verschaffen. Maar zelfs nog verder terug, n.l. tot 1811, toen het eerste Fransche Kadaster hier werd ingevoerd, zal voor menig een nog wat op te diepen zijn uit de kadastrale archieven.*)

En daarvoor? Ook daar zijn nog mogelijkheden. Maar daarover heden niet. Laat thans slechts bij iederen boer het bewustzijn levend geworden zijn: In het Kadaster ligt voor mij gereed de geschiedenis van mijn boerderij en van mijn sibbe. Gij behoeft er slechts om te vragen.

BEST

*) Men zie daarvoor mijn artikel in „Volk en Bodem”, 3e Jaargang no. 5.

Een Olderlinck en zijn merk

In verband met mijn afstammingsonderzoek was ik genoodzaakt de doop-, trouw- en begraafregisters van een 22-tal Hervormde gemeenten, gelegen in dat deel van de provincie Groningen, dat begrensd wordt door de lijn Groningen—Warfum—Zoutkamp door te nemen. Hierbij bleek mij, dat in slechts weinige boeken verslagen van de vergaderingen van den Kerkeraad voorkomen.

Bij bestudeering van de voorkomende verslagen trof mij het feit, dat wel meerdere door predikanten en ouderlingen met hun naam of initialen zijn onderteekend, doch dat nimmer bij deze onderteekening van een huismerk gebruik is gemaakt. Een loffelijke uitzondering hierop maakte in het jaar 1729 een ouderling van de Hervormde gemeente van het voormalige kerkdorp Onderwierum nabij Onderdendam.

Deze teekende n.l. in dat jaar een verslag van den kerkeraad met een zgn. wolfsangel (zie de hierbij afgebeelde fotocopie). Hieruit blijkt dus, dat dit veel omstreden teken ook in kerkelijke kringen niet onbekend was. Of was het reeds toen een teken van wereldzin en verwording?

Gezien den toon van den toenmaligen predikant *M. Antonides* in zijn verslagen, moet men bijna geneigd zijn dit aan te nemen. Keer op keer klaagt n.l. zijn Eerwaarde over den wereldzin, hoererij en achterklap van zijn gemeenteleden. Of is mogelijk de predikant zelfs voor die dagen een weinig zwaar op de hand geweest? Hoe het zij, uit de hierbij gereproduceerde Acta Consistory nostri van 8 Junij 1729 blijkt wel dat er in dien „Goeden ouden tijd” ook nog wel het een en het ander viel recht te zetten. Bij het verdere onderzoek bleek mij al spoedig, dat deze ouderling met Volksche neigingen, een van mijn voorvaders was, ja dat niet alleen, doch dat ook de mede-onderteekenaars *Jacob Tonnis (Teunis)* en *Theophilis Jannes (Johannes)* tot mijn Sibbe behoorden.

Riender Martens was een van mijn voorvaders in het achtste geslacht, terwijl *Jacob Tonnis* een zoon van zijn vrouws broeder en *Theophilis Johannes* zijn schoonzoon was.

Hieruit blijkt dus, dat er sprake was van een kerkelijke familieregeering. Omtrent de geboorte van *Riender Martens* kon mij niets blijken. Daar echter zijn vrouw *Egbertje Dercks*, dochter van *Derck Abels* (de vrouwen werden in dien tijd niet vermeld) op 31-5-1668 te Onderwierum werd gedoopt, mag worden aangenomen, dat hij ook omstreeks dien tijd geboren zal zijn. Evenmin kon omtrent zijn huwelijk iets positiefs blijken. Aangezien echter zijn eerste zoon in 1690 te Onderwierum werd gedoopt en het lidmatenregister van hetzelfde jaar vermeldt: „*7 Mert Reijnder Martens en Egbertjen Dercks echtelieden na onderwijzinghe aangenomen*”, kan het huwelijksjaar vrijelijk op 1689 gesteld worden.

Achtereenvolgens vermeldt het doopboek van Onderwierum den doop van hun kinderen *Marten*, ged. 4-4-1690; *Marten*, ged. 30-10-1692; *Trijntje*, ged. 20-8-1695; *Geertje*, ged. 10-12-1697; *Grietje*, ged. 14-4-1700; *Elske*, ged. 22-4-1703 en *Derckje*, ged. 11-4-1705. Blijkbaar zijn de jongens reeds vroeg gestorven, althans vond ik niets meer omtrent hen vermeld. Omtrent de meisjes vermeldt het lidmatenregister dat *Trijntje* en *Geertje Rienders* op 11-10-1718, *Grietie* op 7-10-1721 en *Elske* op 24 Mert 1726 werden aangenomen. In 1724 wordt de eersame *Riender Martens* tot opziener der gemeente verkozen, hetgeen door *Ds. Antonides* wordt aangeteekend

in de volgende bewoordingen: „Is de E. Riender Martens tot Olderlinck van de Gemeijnte tot Onderwierum gekozen in plaatse van wijlen Julle Sipkes zijnde nadat hij driemaal van de predikstoel was gekondigt alhier solomneel voor de geheele Gemeijnte bevestigt op den 27. Augustij”.

Dat ook in 's mans gezin niet alles koek en ei was, blijkt wel uit het kerkeraadsverslag van 15 October 1730, vermeldende: „s Heeren Avondmaal gehouden, hebbe wegens ziekte niet gevisiteerd. Dog is Grietje Rienders vermaant wegens gegeven ergernissen sig ditmaal te onthouden”.

Mogelijk dat deze huiselijke omstandigheden hun terugslag hadden op zijn ambtelijk werk, althans vermeldt het verslag van een der voorafgaande kerkvisitaties het volgende: „In de visitatie heb de Ouderlingh Riender Martens Meegenomen om de bovengenoemde swarigheidt weg te neemen dog de saak is eer verergeret”.

Hierbij werd bedoeld op een bezoek aan een gezin, waarin ook moeilijkheden heerschten.

Tenslotte is het alweer het kerkeraadsverslag, dat uitkomst geeft bij de vaststelling van het jaar van overlijden van Riender Martens en wel in de volgende bewoordingen: „1731, 25 Mert is de E. Jacob Tonnis tot Ouderlingh verkozen in plaatse van wijlen Riender Martens”.

Zouden het niet oplossen van de „swarigheidt” en het gedrag van zijn dochter hierop van invloed zijn geweest?

Uit bovenstaande door mij aangehaalde voorbeelden blijkt wel, van hoe groot belang de lidmatenregisters en de kerkeraadsverslagen kunnen zijn bij onze nasporingen.

Slechts van een drietal kinderen van Riender Martens gelukte het mij nakomelingen vast te stellen.

Zoo huwde Trijntje Rienders op 19-2-1719 te Onderwierum met Theophilis Jannes, van Warfum, uit welk huwelijk te Onderwierum werden geboren en gedoopt: Johannes Theophilus, ged. 3-9-1719, later gehuwd met Trijnje Claasen, uit welk huwelijk 8 kinderen werden geboren;

Riender Theophilus, ged. 4-8-1726; Derkjen, ged. 18-1-1722, op 14-11-1751 gehuwd te Onderwierum met Egbert Eppes van Garmerwolde;

Geertje Theophilus, ged. 3-2-1732.

Egbertje Theophilus, ged. 17-9-1728, en

Elske (Elsje) Rienders huwde op 5-3-1730 te Onderwierum met Albert Anthony, uit welk huwelijk te Onderwierum werd geboren Riender, die aldaar op 17-1-1734 werd gedoopt.

Tenslotte Grietje Rienders, die op 5-3-1730 te Onderwierum huwde met Barteld Sierts, geboren te Huizinge, 19-2-1703.

Uit dit huwelijk werden te Onderwierum geboren en gedoopt Siert (Cijert) Bartels, ged. 20-8-1730, gehuwd te Winsum 10-12-1752 met Bieuwke Jurriens van Baflo. Een zoon van deze Siert Bartels, Bartelt Sierts genaamd, nam den naam Wierenga aan en was de oudvader van schrijver dezes.

Verder werden uit dit huwelijk geboren Egbertje Bartels, ged. 6-7-1732; Jeltje Bartels, ged. 19-2-1734; Riender Marten Bartels, ged. 12-2-1736.

Barteld Sierts overleed blijkbaar kort na de geboorte van zijn jongsten zoon, althans vermeldt het huwelijksregister van Onderwierum, dat zijn weduwe op 1-6-1738 copuleerde met Cornelis Derks van Wehe.

Verdere vermelding van de afstammelingen van Grietje Rienders en Bartelt Sierts kan als vallende buiten het kader van dit overzicht, buiten beschouwing blijven.

P. J. RITSEMA

Waar werd oprechter trouw . . .

Een doopboek spreekt zijn eigen taal en geeft dan veelal weer een reeks van feesten, omdat iedere aanteekening van een doop de neerslag is van een blijde gebeurtenis.

Doch er zijn er zooveel, dat men bij het doorbladeren van zoo'n in perkament gebonden boekske dikwijls vergeet wat ons de dof geworden woorden op het dorre papier blijven overleveren tot opeens een doopaanteekening door haar inhoud afwijkt van de normale aanteekeningen, onze aandacht spant en ons verplaatst temidden van den tijd waarin deze werd neergeschreven.

Het zijn slechts sobere woorden die de Dominee van Anloo aan het papier toevertrouwde, doch zij verbergen een wereldje van menselijk leed....

Daar bloeide een late liefde in Grunningerland.

Een weduwe leerde opnieuw een man kennen en liefhebben. Zij beloofden elkander eeuwige trouw. Wie was zij en wie was hij?

Zij heeft op hem vertrouwd en hem gespaard óók, toen hij haar in den steek gelaten had.

Was hij een zwakkeling of een lafaard?

Zijn vrienden waren sterker dan zijn liefde.

Toen is zij naar de Olde Landschap gekomen en in haar hart zal een heimwee zijn blijven hangen naar wat voorbij was.

In Annen is zij door liefderijke menschen opgenomen, waar zij na verloop van tijd een kind ter wereld bracht.

Doch toen het kind gedoopt moest worden rezen er moeilijkheden, omdat zij den naam van den vader wel noemde doch zich niet verder wilde uitlaten waar deze verbleef.

Dominee heeft haar kind gedoopt, doch teekende in zijn doopboek aan: „Den 16 December (is gedoopt) Maria, dochter van een vrouw die alhier tot Annen verlost is en seyde de vader des kind te zijn eenen Peter Philips en sij genaamt te zijn Teettien Jans, een weduwe na haar voorgeven van een barbier, en dat se aan dese persoon door trouwbeloften verbonden was; maar het houwelik tot nog toe door de vrinden verhindert. Wilde nochtans door geen redens bewogen worden de naam van hare woonplaats te noemen, alleenlik seggende dat deselve in Groningerland was. Dewijl nu het kind niet sonder doop en konde blijven, is het selve volgens Kerken ordre gedoopt en door de moederselve gepresenteert, welke te voren opentlik haar leetwesen ende haren val bekende ende beeterschap beloofde”.

Toen Dominee dit sobere relaas neerschreef telde men het jaar Onzes Heeren 1703. Ik blader verder en zie de acten zich aaneenrijen als deugdzame schoolkinderen, schuldeloos en.... eentonig.

Wij moeten er een eer in stellen het erfgoed van hen, die ons zijn voorgedaan, vermeerderd en verbeterd over te dragen aan de geslachten, die na ons komen.

Gambetta

Boelo Luitjen Tijdens

Inleiding.

In een Sibbenummer, speciaal gewijd aan een bepaalde landstreek, behooren toch wel in de eerste plaats die personen te worden herdacht, die niet alleen hun beste levenskrachten hebben gegeven voor den opbouw en de blijvende welvaart van die landstreek, doch die bovendien zonen en dochteren van eigen bodem waren.

Zoo valt ook bij die personen een ineenvloeien te constateeren van al die krachten, welke tot den opbouw van een landstreek bijdroegen, zooals het karakter van het landschap, de aard der bevolking en de bijzondere invloed van den bodem waarop zij zich bewogen.

Zonder tekort te doen aan de welverdiende hulde, die aan mannen als Emmius, Rabenhaupt, Wildervanck, Scholten en anderen wordt bewezen, blijft het toch een feit, dat hunne geboorteplaatsen in andere oorden moeten worden gezocht ofwel dat de samenleving in Groningen toen nog niet dat ontwikkelingsstadium bereikt had, dat ze uit eigen midden eigen leidende personen naar voren stuwde. In deze bijdrage nu wordt de onvermoeide sociale arbeid herdacht van een man, die misschien meer dan iemand anders direct uit het Groningsche volkslichaam omhoog werd gestuwd, die in zich vereenigde die krachten zijner voorouders, die langzamerhand uit een intense samenwerking van de elementen van bloed en bodem waren ontstaan en tenslotte bij hem bewust voor den dag traden. Als de rijpste zoon van zijn tijd, begaafd met die intuïtieve zielekrachten, die in een rij van zorgvuldig gekozen voorouders langzamerhand waren voorbereid. En waar nu dit laatste geheel en al past in het raam der Sibbe-beschouwingen, en we zijn uitgenoodigd over een Groninger persoonlijkheid te schrijven, weten wij niemand beter daarvoor uit te kiezen dan de Oldambtster boer Boelo Luitjen Tijdens, die door zijn leven duidelijk zichtbaar aantoonde, dat hij het hoogtepunt van zijn volksgemeenschap was. En dat hij daarom in dienst stond van de zending, leiding te geven aan de welvaart van zijne landstreek en, waar dit nood had, van de verdere omgeving.

Levensloop.

Op den 28en Mei van dit jaar was het juist 40 jaar geleden, dat Boelo Luitjen Tijdens door den dood zijn halverwege verrichte taak moest opgeven. Op 45-jarigen leeftijd tengevolge van een hartaandoening overleden, heeft hij nochtans in een zeer actief leven veel tot stand kunnen brengen. Ware hem een langer leven ten deel gevallen, zoo zou hij meer vruchten van zijn arbeid hebben geoogst dan thans het geval is geweest, en zou hij ongetwijfeld een figuur ook van nationale beteekenis zijn geworden.

Tijdens was een man van groot formaat, niet alleen lichamelijk, maar ook geestelijk. Hij schreef eens, dat wijlen ds. Boon, destijds predikant te Pekela, aantoonde, althans meende dit te doen, dat de geestelijk en lichamelijk sterksten de eenvoudige landlui waren, „en” schreef hij verder „het is mij in de tien jaren, die ik in Den Haag sleet, gebleken, dat hierin veel waars ligt”.

Boelo Tijdens was een autochthoon genie, zooals zijn groote tijdgenoot Bismarck, dien hij ten zeerste vereerde, die ook uit landelijke kringen was voortgekomen en bij wien ook het landelijk intuïtieve bevrucht was door een rij van intellectueele voorouders.

De grootvader van Bismarck, Anastasius Ludwig Mencken, was kabinetsraad bij Frederik den Groote, zijne dochter Wilhelmina was de moeder van Otto van Bismarck. De Menckens, een eeuw lang professoren in de rechten en de geschiedenis, hadden hun scherp intellect op haar en Bismarck over doen erven. De Bismarcks zelf waren van zeer ouden landadel en uit deze wederzijdsche bevruchting ontstond daar de groote persoonlijkheid.

Boelo Tijdens bezat in zijn voorouders een rij van predikanten (de Beckeringhs), terwijl de Groninger boerenstand tot de andere zijde van zijn opbouw had bijgedragen. Uit deze gelukkige vermenging ontstonden zijn lichamelijke en geestelijke eigenschappen, ontstond — als bij Bismarck — de scheppende persoonlijkheid, het genie; dat bij beiden zich omhoogworstelde uit primitieve landelijke omgeving naar de volksvertegenwoordiging.

Bismarck bekleedde eerst het ambt van dijkgraaf, werd daarna in den Rijksdag gekozen en kreeg tenslotte de leiding in handen van het 2e Duitsche Rijk.

Zoo eender, in het klein, steeg ook Tijdens op van eenvoudigen boerenzoon, die aldra in zijn omgeving als leider naar voren kwam en dan als districtsvertegenwoordiger naar de 2e Kamer werd afgevaardigd. De parallel zou uiterlijk misschien verder hebben geloopt, maar Tijdens stierf op 45-jarigen leeftijd en Bismarck kon zich tot over 80 jaren in den vollen strijd van zijn politieke loopbaan ontvouwen. Maar een groote gelijkenis was er zeker, en Boelo Tijdens vereerde Bismarck ook als zijn held; het portret van Bismarck met den breedgeranden hoed, door Lenbach geteekend, had hij boven zijn schrijfbureau hangen. De productiviteit van Boelo Tijdens nu uitte zich in tal van ontwerpen, welke alle dienden tot verhooging der welvaart in zijn naaste omgeving en verderop.

Boelo Tijdens werd op 7 October 1858 te Nieuw-Beerta geboren als zoon van Jan Jacobs Tijdens en Lucretia Boelema. De ouderlijke boerderij is sinds 1833 familiebezit en in dat jaar door zijn overgrootvader Tijdo Jans Tijdens, smid te Nieuw Beerta, aangekocht voor diens zoon Jacob Tijdens.

Boelo Tijdens was van 1891—1901 lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en vanaf de oprichting van de Vereeniging ter Bevordering der Kanalisatie in Westerwolde, voorzitter van die vereeniging. Hij was tevens oprichter van „Eigen Haard”, de vereeniging die zich ten doel stelt den werkman in eigen huis en op eigen grond een goed bestaan te verzekeren; en oprichter van de Onderlinge

Geboortehuis van Boelo Luitjen Tijdens

Hagelverzekering Maatschappij voor de drie Noordelijke Provinciën, gevestigd te Nieuwe-Schans. Ook de zuivelfabrieken te Winschoten en Nieuwe-Schans en de stroocartonfabriek „de Dollard” te Nieuwe-Schans hebben hun bestaan aan hem te danken, terwijl tevens de Noord-Nederlandsche Hippische vereeniging door zijn initiatief werd opgericht; hij was de eerste voorzitter dezer jaarlijksche feesten van „Oldambt en Westerwolde”, evenals van den Rederijkersbond van dien naam. Verder gaf hij nog den stoot tot tal van andere instellingen. Zijn verdiensten werden in 1898 officieel erkend door zijn benoeming tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Kwartierstaat.

Zie		KWARTIEREN 32 t m 63			
Kw:		Generatie VI			
16	32	Tide Jans, tr. Nieuw Scheemda		21	42
		14:5:1742			O. Pekela 16:12:1708, tr. Zuid-
	33	Aaltjen Jans		43	broek 25:11:1736
17	34	Eppe Clasen	22	44	Grietje Karsiens
	35			45	Tijdens, Okke Harms
18	36	Smit, Jacob Jans, tr. N. Beerta	23	46	Aaltje Abels
		15:5:1738		47	Karsien Tammes
	37	Wendel Andries, z. N. Beerta	24	48	Frouwke Ottes
		8:10:1713			Wigboldus, Focke Eltjes, z.
19	38	Abraham Engelskes, z. N.	25	49	Noordbroek 5:5:1709, tr. Garst-
		Beerta 28:8:1707, tr. N. Beerta		50	huizen Sept. 1737
		15:4:1731		51	Boelema, Anna Margrieta Boeles
	39	Grietjen Rijkens		52	Luytjen Hooytes, z. Hoogezand
20	40	Tjakko Jacobs	26		15:3:1711, tr. Hoogezand 5:2:1741
	41	Anna Lammers		53	Geertje Aarts, van Burum (Fr.)
					Jan Jurjens, tr. Finsterwolde
					8:10:1730
					Aaltje Tjarks

27	54	Sant, Jan Jans, tr. Finsterwolde 31-7-1729	30	60	Sebo Onnes, landb. N. Beerta, * Beerta 3-12-1708, tr. N. Beerta 7-3-1734
	55	Knottnerus, Dievertje Samuels, van Behmerwold. (O. Fr.)		61	Fenje Luppes, " Beerta 19-1-1710
28	56	Poppe Tjapkens, " N. Beerta 25.2.1687, † 1732, tr. N. Beerta 2-8-1711	31	62	Struif, Christiaan Jans, * 1709, † Westerlee 7-11-1780, tr. Wes- terlee 24-7-1735
	57	Bettie Peters, " N. Beerta 9-3-1694		63	Jantien Cornelis, " Westerlee 20-3-1718, † Westerlee 20-4-1782
29	58	Beckeringh, Fredericus Gerhar- dusz. Pred. te N. Beerta, " N. Scheemda 4-10-1685 N. Beerta 22-1-1747, tr. N. Beerta 13-4-1716			
	59	Wipke Reynts			

Deze leert ons, dat talrijke voorouders van Boelo Tijdens sedert meerdere generaties te Nieuw-Beerta en omgeving hebben gewoond. Hij zelf huwde op 29 April 1881 te Nieuw-Beerta met Jantje Geessiena Ebbens, die evenals hij uit talrijke Oldambtster boerengeslachten stamde.

Kwartier 37 Wendel Andries was een dochter van Andries Hannes, getr. te Nieuw-Beerta 21-5-1710 met Martjen Hillebrants; Andries Hannes was een zoon van Hanno Jurriens en Hilke Andries. Kwartier 38 Abraham Engelkes was een zoon van Engelke Jacobs, getr. te Nieuw-Beerta 15-10-1701 met Hilke Peters. Kwartier 39 Grietjen Rijkens was een dochter van Rijke Andries.

Krijno Klasens Nieborg (kwartier 42) was een zoon van Klaas Crijnes, getrouwd te Oude-Pekela 5-10-1704 met Bouwe Edzes.

De afstamming van Boelo Fockes (kw. 24) vraagt iets meer de aandacht dan de vorige kwartieren. Boelo Fockes, van Noordbroek, was n.l. een zoon uit het huwelijk tusschen Focko Eltjes Wigboldus en Anna Margrieta Boeles Boelema. We zien hier den ouden geslachtsnaam Wigboldus verdwijnen en in kwartier 12 bij den kleinzoon Luitjen plotseling als Boelema te voorschijn treden. Hoewel de geslachtsnaam Wigboldus nog voortleeft onder de nakomelingen van de gebroeders van Boelo Fockes, is de familie Boelema te Noordbroek als afstammeling in rechte mannelijke linie m.i. gerechtigd het familiewapen Wigboldus te voeren.

Focko Eltjes Wigboldus was een zoon van Eltjo Hommes Wigboldus en Aaltjen Roelefs en een kleinzoon van Hommo Poppens (Hommeri Popkens Wigboldus), geb. Winschoten 1640, landbouwer en kerkvoogd te Westeremden en aldaar op 15-11-1663 getrouwd met Sibelcke Harmens, van het Westeremder Voorwerk, geb. Westeremden November 1635, als dochter van Harmen Thomas en Itien Hittens. Hommeri Popkens Wigboldus huwde te Meeden 11-12-1632 met Syben Eppens, dochter van Eppo Eltiens en Meiske Edzens, en was een zoon van Wigboldus Homori (Wibbo Hommens, Wigboldo Hommens), geb. omstreeks 1570, student te Heidelberg 14-4-1593, predikant te Meeden 1598—1601, predikant te Oostwold en Midwolda (Oldambt) van 1601—1638, Afgevaardigde naar de Nationale Synode te Dordrecht 1618—1619, overleden 1638 en gehuwd met Assa Eltiens. Vermoedelijk was hij een zoon van Hommo Poppes, geb. omstreeks 1645, later landeigenaar en kerkvoogd te Oostwold.

De moeder van Boelo Fockes, Anna Margrieta Boelema (kw. 49), was zeer waarschijnlijk een dochter van Boelo Jans Boelema en Geertruida Harmens, die zich 13 Juni 1716 met attestatie van Loppersum te Garsthuizen vestigden.

Wapen
Wigboldus

16 Tijdes, Jan zoon van Tide Jans en Aaltjen Jans • Nieuw- Scheemda 6-9-1744 † X Nw.-Beerta 27-3-1767	17 Eppes, Betje dochter van Eppe Clasen • Nieuw- Beerta 28-10-1742 † X Nw.-Beerta 27-3-1767	18 Smit, Jan Jacobs zoon van Jacob Jans Smit en Wendel Andries • Nieuw- Beerta 1741-1744 • X Nw.-Beerta 22-3-1771	19 Abrahams, Hebe dochter van Abraham Engelkes en Grietjen Rijkas • Nieuw- Beerta 17-4-1746 † X Nw.-Beerta 22-3-1771	20 Tjakkes, Hiske zoon van Tjakko Jacobs en Anna Lammers • Beerta 9-4-1745 † X Beerta 25-11-1770	21 Nieborg, Bauwe Krijnes dochter van Krijno Clasen Nieborg en Grietje Karsiens • Zuidbroek 18-4-1745 † X Beerta 25-11-1770	22 Tijdens, Harm Okkes zoon van Okke Harms Tijdens en Aaltje Abels landbouwer te Nieuw-Beerta • Nieuw- Beerta 16-11-1755 † Nieuw- Beerta 27-11-1812 X	23 Karsien Grietje dochter van Karsyn Tamme Frouwke Ottes • Nieuw- Beerta 13-7-1755 † X
8 Tijdens, Tijdo Jans smid te Nieuw-Beerta • Nieuw-Beerta 1769 † Nieuw-Beerta 26-4-1814 X Nieuw-Beerta 28-2-1793		9 Smit, Wendel Jans • Nieuw-Beerta 26-4-1772 † X Nieuw-Beerta 28-2-1793		10 Nieborg, Tjakke Hiskes landbouwer te Finsterwolde • Nieuw-Beerta 1/17-10-1772 † 22-6-1860 X Finsterwolde 12-12-1833		11 Tijdens, Frouwke Harms • 15-8-1782 † 12-8-1864 X Beerta 12-5-1805	
4 Tijdens, Jacob Tijdes landbouwer te Nieuw-Beerta • Nieuw-Beerta 8/12-8-1798 † Nieuw-Beerta 26-11-1838 X Finsterwolde 12-12-1833				5 Nieborg, Grietje Tjakkes • Beerta 27-5-1806 † X Finsterwolde 12-12-1833			
2 Tijdens, Jan Jacobs landbouwer te Nieuw-Beerta • Nieuw-Beerta 31-8-1835 † Nieuw-Beerta 2-3-1897 X Nieuw-Beerta 29-4-1858							
1 Tijdes, Jan Jacobs landbouwer te Nieuw-Beerta • Nieuw-Beerta 7-10-1858 X Nieuw-Beerta 29-4-1858							

Tijd
Ontwerper van de kanalisatie van Westerveld

X Nieuw-Beerta 29-4

24 Boekes, Boelo zoon van Jans Elties Joldus en Anna Margrieta Boeles Boelema Noordbroek 1-1743 † × Noordbroek 17-7-1768	25 Luitjens, Geessien dochter van Luytjen Hooytes en Geertje Aarts • Hoogezand 24-12-1741 † × Noordbroek 17-7-1768	26 Jans, Tjark zoon van Jan Jurjens en Aaltje Tjarks • Finster- wolde 23-11-1732 † × Finsterwolde 20-10-1754	27 Sant Annechien Jans dochter van Jan Jans Sant en Dievertje Samuels Knottnerus • Finster- wolde 2-4-1730 † × Finsterwolde 20-10-1754	28 Poppens, Tjapke zoon van Poppo Tjapkens en Bettie Peters • Nieuw- Beerta 22-5-1721 † × Nw.-Beerta 11-5-1752	29 Beckeringh, Asselina Fredericus dochter van Fredericus Gerhardus Beckeringh en Wipke Reynts • Nieuw- Beerta 10-9-1726 † × Nw.-Beerta 11-5-1752	30 Sebes, Onno zoon van Sebo Onnes en Fenje Luppens landbouwer te Nieuw-Beerta • Nieuw- Beerta 19-12-1734 † Nieuw- Beerta 2-6-1802 × Nw.-Beerta 12-5-1763	31 Struif, Anje Christiaans dochter van Christiaan Jans Struif en Jantien Cornellis • Westerlee 22-4-1736 † Nieuw- Beerta 11-6-1802 × Nw.-Beerta 12-5-1763
12 Boelema, Luitjen Boeles landbouwer te Noordbroek Noordbroek 22-12-1769 Noordbroek 4-9-1857		13 Knottnerus, Dievertje Tjarks • Finsterwolde 22-3-1771 † Noordbroek 5-9-1862 × Noordbroek 2-3-1797		14 Beckering, Fredericus Tjapkes landbouwer te Nieuw-Beerta • Nieuw-Beerta 22-9-1769 † Nieuw-Beerta 23-3-1811 × Beerta 17-7-1802		15 Struif, Lucretia Onnes • Nieuw-Beerta 22-9-1776 † Nieuw-Beerta 11-5-1849 × Beerta 17-7-1802	
6 Boelema, Boelo Luitjens landbouwer te Nieuw-Beerta Noordbroek 3-1-1811 Nieuw-Beerta 15-6-1870				7 Beckeringh, Wubbina Fredericusd. • Nieuw-Beerta 28-4-1810 † Nieuw-Beerta 24-6-1880 × Beerta 16-8-1832			
Boelema, Lucretia Boeles Nieuw-Beerta 25-3-1833 Nieuw-Beerta 15-11-1884 1856							
Boelo Luitjen Tweede Kamer, Ridder Ned. Leeuw Geclassieerd Ebbens † Nieuw-Beerta 28-5-1904							

Geessien Luitjens (kw. 25) was een dochter van Luytjen Hooytes, van Hoogezand, en Geertje Aarts, van Munnikesijl onder Burum (Fr.). Boelo Tijdens blijkt dus ook Friesche voorouders te hebben gehad. Luytjen Hooytes was een zoon van Hooite Annes, die op 5-8-1708 te Hoogezand huwde met Geesjen Roelofs.

Aaltje Tjarks (kw. 53), van Hardenberg onder Finsterwolde, was een dochter van Tjark Freriks en Doetje Tjarks.

Kwartier 27 Annechien Jans Sant, dochter van Jan Jans Sant (van Zanden), afkomstig van Bellingwolde, en van Dievertje Samuëls Knottnerus, geboren te Böhmerwold in Oost-Friesland.

Hier zien we iets eigenaardigs in den kwartierstaat van Boelo Tijdens. Zooals reeds opgemerkt, heeft Luitjen Boeles Boelema (kw. 12) zijn geslachtsnaam geërfd van zijn grootmoeder van vaders-zijde. Bij zijn echtgenoot zien we juist het

tegenovergestelde; Dievertje Tjarks Knottnerus erfde haar geslachtsnaam van haar grootmoeder van moeder-zijde. Zij was derhalve niet gerechtigd tot het voeren van het familiewapen Knottnerus, omdat dit eindigde bij haar grootmoeder Dievertjen Samuëls Knottnerus. Deze laatste was een dochter van Ds. Samuël Cnottnerus, predikant te Böhmerwold, en van Annigjen Hindriks Camminga, geb. Beerta 1664 als dochter van Hindrik Hemmes Camminga en Dewertien.

Samuël Cnottnerus was een zoon van Johann Heinrich Knottnerus, geb. 1647 te Greetziel, later predikant te Grothusen en Bunde (O. Fr.), wiens echtgenoot ook een Camminga was en 1-7-1729 op hoogen leeftijd te Finsterwolde overleed. Johann Heinrich Knottnerus was een zoon van Johann Michael Knöttner, zich noemende

Johannes Michaëlis Palatinus Knottnerus, geb. Hagenhausen (Gnadenberg) 23-4-1617, later predikant te Greetziel. Hij is wegens geloofsvervolgung naar Groningen uitgeweken en werd daar in 1637 student. Een broer en twee zusters zouden naar Denemarken gevlucht zijn. Zij waren kinderen van Johann Knöttner, geb. omstreeks 1580 te Eger (Böhmen), Calvinistisch predikant te Pfaffenhoven 1610-1613, en te Hagenhausen-Gnadenberg 1613—1626, in de Opper-Paltz, in 1607 Rector der Stadtschulen in Neumarkt, gehuwd met Barbara N.N. afkomstig uit Castl. In 1626 was Johann Knöttner genoodzaakt Hagenhausen te verlaten.

Poppo Tjapkens (kw. 56) werd geboren uit het huwelijk van Tjapko Poppens, ouderling te Nieuw-Beerta, geb. 1646, overleden aldaar 24-5-1705 en te Beerta getrouwd 5-7-1674 met Martje Jans, van Beerta.

Betje Peters (kw. 57) was een dochter van Peter Peters, getrouwd te Nieuw-Beerta 8-1-1693 met Wendele Hannes; de vader van Peter Peters was Peter Jacobs, de vader van Wendele Hannes Hanno Jurriens.

Asselina Beckeringh (kw. 29) stamde uit het bekende predikantengeslacht Beckeringh. Haar moeder Wipke Reynts, wier voorouders tot dusver onbekend bleven, huwde met Ds. Fredericus Beckeringh (kw. 58), predikant te Nieuw-Beerta sedert 1713 en tevoren 2 jaren legerpredikant. Hij was een zoon van Ds. Gerhardus Beckeringh, predikant te Lutjegast in 1674, te Nieuw-Scheemda sedert 1682, over-

Wapen Knottnerus

Wapen Beckeringh

leden 1686 en getrouwd met Asselina Munthers, met wie hij 16-12-1676 volgens het proclamatieboek van Groningen ondertrouwde. Hij was weer een zoon van Ds. Johannus Beckeringh, die van 1639—1690 predikant was resp. te Grootegast, Noordhorn en Zuidhorn en in 1640 getrouwd was met Johanna de Bie. Zijn vader was Ds. Gerhardus Beckeringh, in 1611 predikant te Noordhorn en in 1638 overleden, en diens vader Johannus Gerhardus Beckeringh, die in de 16e eeuw in Winsum leefde.

De voorouders van Onno Sebes en Anje Christiaans Struif (kw. 30 en 31) zijn gemeenschappelijke voorouders van het echtpaar Tijdens—Ebbens.

Sebo Onnes (kw. 60) was geboren uit het op 1-5-1698 te Beerta gesloten huwelijk tusschen Onno Bartelds, geb. 1668 als zoon van Barteld Jans en Asse Onnes, later landbouwer te Beerta en aldaar overleden op 8-5-1722, en Elisabeth Geerts, geb. 28-1-1729; terwijl Fenje Luppes (kw. 61) een dochter was van Luppoo Meertens, op 5-5-1699 te Nieuw-Beerta getrouwd met Rieneke Hindricks. Christiaan Jans Struif (kw. 62) was een zoon van Jan Struif en Lucretia Benning en zijn echtgenoot Jantien Cornellis (kw. 63) een dochter van Cornellis Tammes, getrouwd te Westerlee 1-7-1714 met Annegien Lippes, beiden afkomstig van Helling.

Wapen Struif

Arbeidsprestaties

Zooals we in zijn levensloop reeds schreven, moet de persoon van B. L. Tijdens vooral worden gezien als de vrucht van een rij geslachten, waaruit tenslotte een intuïtief begaafde persoonlijkheid voorkomt. Deze intuïtie is het, die steeds weer den geest tot scheppen dringt, en zoo zijn het die talrijke ontwerpen van Boelo Tijdens, welke zijn bijzondere beteekenis weergeven; niet het aangeleerde, maar het aangeborene is het, wat hier den doorslag geeft. Steeds kwam ook de strijd met anderen, voor het verschaffen van een plaats aan zijn geesteskinderen. Niet altoos lukte zulks. Zijn grootste succes is waarschijnlijk het kanaal door Westerwolde, waaraan hij echter nog een verbinding over Winschoten tot Delfzijl had ontworpen, — welk laatste door tegenkanting niet werd uitgevoerd, doch waarvan het nu wel reeds duidelijk is, dat het van overgroote beteekenis ware geweest voor het geheele Oostelijk deel van Groningen; waardoor Winschoten een uitweg naar zee had gekregen en de producten uit de omgeving op de beurs te Winschoten (ook een initiatief van hem, dat niet doorging) hadden verhandeld kunnen worden. Zoo is er na zijn dood dikwijls gezegd: — Tijdens had het goed voor — of — Tijdens heeft het goed gezien —, waaruit dan wel zijn profetische blik bleek, maar helaas ook, dat hij niet ten volle door zijn tijdgenooten was begrepen. Het belangrijkste resultaat, door zijn initiatief tot stand gebracht, is de kanalisatie van Westerwolde, den zuidoosthoek van de provincie Groningen.

Over de veelbewogen geschiedenis van de oude Heerlijkheid Westerwolde is door vele mannen der wetenschap, zooals Emmius, Alting, Acker Stratingh, Fruin, Koning e.a. reeds zooveel gepubliceerd, dat deze voldoende bekend mag worden geacht en een hernieuwde opsomming van de historische feiten a.h.w. gelijk zou staan met „uilen naar Athene dragen". Het doel van deze bijdrage voor Sibbe is dan ook geenszins, om geschiedkundige gebeurtenissen uit vroeger eeuwen te memoreeren, doch speciaal om het volle licht te laten vallen op den persoon en den maatschappelijken arbeid van Boelo Luitjen Tijdens.

Zijn arbeid en resultaten kunnen het duidelijkst worden geïllustreerd door een beschrijving van den maatschappelijken en cultureelen toestand van Westerwolde vóór 50 jaren en die van thans. De kernachtige beschrijving van een paar speciale

kenners van Westerwolde uit dien tijd moge hier volgen. In September 1897 schreef Mr. A. H. Koning in zijn overzicht van Westerwolde's geschiedenis (zie „Westerwolde in Woord en Beeld"): — Westerwolde is verarmd en slechts met behulp van de regeering van rijk en provincie zal de oude Heerlijkheid tot een ontwikkeling kunnen komen, die in de eerste plaats aan zijn bewoners, maar dan ook aan het geheele vaderland ten goede komt. — De secretaris van de Vereniging ter bevordering van de kanalisatie van Westerwolde, de heer A. A. Lubberts, schreef in dezelfde uitgave: — Voor geheel Westerwolde is de toestand treurig. Ongeveer twee derden van de gronden, behoorende tot de vroegere marken van Vlagtwedde en Veele lijden aan overstromingen. De hooioogst over geheel Westerwolde ten zuiden van Wedde mislukt grootendeels. Het landschap verkeert nog geheel in primitieven toestand. Van allen vooruitgang dezer eeuw profiteerde het zoo goed als niets. Alleen in de gemeente Onstwedde vindt men pl.m. 3000 H.A. moerasveen.

Reeds eenige jaren eerder, n.l. op 7 November 1891, had een zeer druk bezochte openbare vergadering plaats in de groote zaal der Harmonie te Winschoten. De agenda vermeldde: de kanalisatie van Westerwolde. Inleider was de heer B. L. Tijdens, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te Nieuw-Beerta. De spreker merkte o.m. op, „dat deze kanalisatie in de eerste plaats van groot belang zou zijn voor de bewoners van Westerwolde, doch indirect ook een algemeen belang voor de geheele provincie. Tevens zou het een landsbelang zijn, dat de

Westerwoldsche kamer

De ontginningsboerderij van B. L. Tijdens te Veelerveen

bodem van Westerwolde productief werd gemaakt. Een belangrijk deel van Westerwolde bestond uit moerasveen, dat evenwel niet van slechte kwaliteit was. Een oppervlakte van 25000 H.A. was gemakkelijk in cultuur te brengen, enkel door het graven van kanalen."

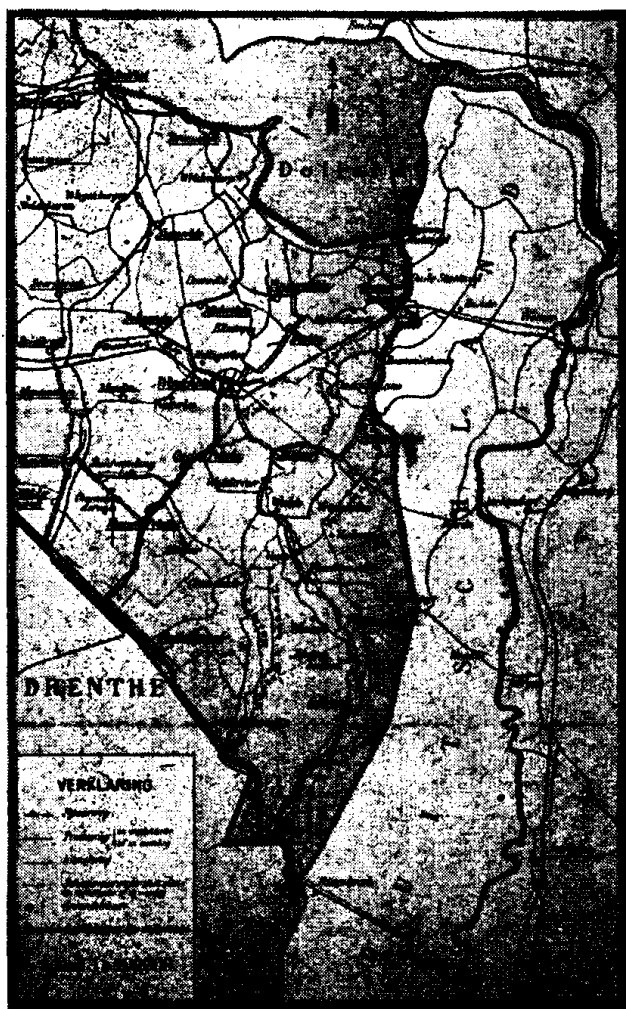
Het resultaat van deze vergadering was het oprichten van de Vereeniging ter bevordering der kanalisatie van Westerwolde. Toch zou het nog een tiental jaren duren, alvorens de eerste resultaten merkbaar werden. Zeer veel voorbereidende arbeid moest worden verricht, alvorens met het graven van een kanaal kon worden begonnen. Ook in de Tweede Kamer en bij den toenmaligen Minister van Waterstaat moesten de belangen van Westerwolde worden bepleit. Er was wel een onuitputtelijke bron van energie voor nodig, om den slagzin van Tijdens: „Westerwolde moet gekanaliseerd worden", tot werkelijkheid te maken. In het begin gaf deze slagzin dikwijls aanleiding tot sarcastische opmerkingen, doch door de onvermoeide propaganda van den heer Tijdens en zijn secretaris Lubberts ontstond er geleidelijk groote belangstelling voor Westerwolde, ook bij Koningin Emma, die zelfs meermalen Haar financiëelen steun verleende.

Vóór het jaar 1900 had Westerwolde geen kanalen, spoor- en kunstwegen en verkeerde deze oude Heerlijkheid door onvoldoende capaciteit van de riviertjes Ruiten A, Mussel A en Westerwoldsche A in een hoogst gebrekkigen toestand van afwatering, zoodat door de vele overstromingen, zelfs in de zomermaanden, dikwijls de hooioogst finaal mislukte. Ondanks den werkzamen aard van de bevolking van Westerwolde was het toenmaals niet mogelijk, door eigen arbeid in de noodzakelijkste levensbehoeften te voorzien.

In 1895 richtte het Bestuur een circulaire aan de Leden van de Vereeniging ter

bevordering der kanalisatie in Westerwolde. Daarin werd, naar aanleiding van de moeilijkheden bij de noodzakelijke landonteigening, o.m. vermeld: „dat rationeele kanalisatie een levensvraag is voor het Landschap; dat men nooit de hoofdzaak mag ter zijde stellen ten bate van bijzaken en dat het belang van het geheel moet gaan boven dat der deelen, boven het persoonlijk belang of individueele wenschen.”

Ruim 120 vereenigingen betuigden adhaesie aan het adres van de plannen voor Westerwolde, gericht aan de Landsregeering en het Provinciaal Bestuur. Na een jarenlangen strijd voor den opbouw van Westerwolde kwam voor Boelo Tijdens op 21 Juni 1901 het hoogtepunt van zijn streven. Op dien datum werd het wetsontwerp tot bevordering van de kanalisatie van Westerwolde in de vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal zonder hoofdelijke stemming aangenomen. Bij dit ontwerp van wet werd bepaald, dat door het Rijk 66½ pct., door de provincie Groningen 20 pct. en door het kanalisatie-waterschap Westerwolde 13½ pct. zou worden bijgedragen in de kosten, toenmaals begroot op drie miljoen gulden (zie: Kanalisatie en Ontginning van het Landschap Westerwolde, door K. Dilling, Inspecteur der Nederlandsche Heidemaatschappij).

Overzichtskarta van de kanalisatie in Westerwolde

Is het te verwonderen, dat Tijdens met ontroering dit succes op zijn groot ontwerp constateerde? De uitvoering van zijn kanalisatieplannen was daarmee verzekerd; helaas heeft hij echter zelf deze uitvoering van het grootsche werk niet meer mogen beleven. De eerste aanbesteding van Rijkswerken ten behoeve van het kanaal had plaats op 12 September 1905, ruim een jaar na zijn dood.

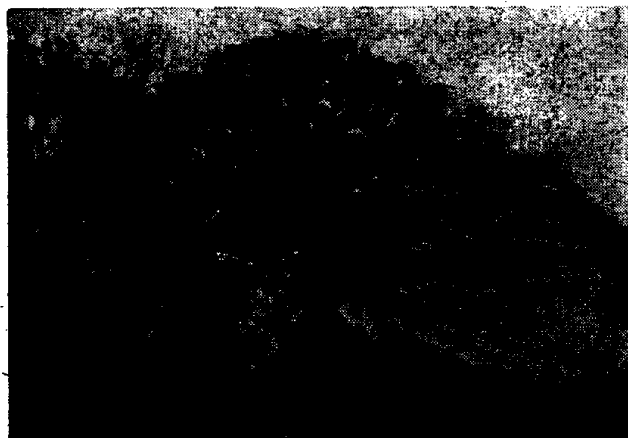
Ook aan Dr. D. Bos, J. Sijpkens, Mr. H. I. Schönfeld en anderen heeft Westerwolde veel te danken, maar aan Boelo Tijdens toch wel het meest.

Om meer kracht aan 'zijn plannen bij te zetten, kocht Tijdens 90 H.A. hoog- en laagveen te Veelerveen bij Vriescheloo en bracht daarvan ruim 50 H.A. in cultuur; hiermede wilde hij laten zien, dat deze gronden voor verschillende cultures geschikt konden worden gemaakt.

Resultaten

Waar vroeger onafzienbare heidevel- den en moerassen en troosteloze ver- latenheid vormden, bevinden zich thans weelderige aardappel- en koren- velden en heerscht blijvende welvaart. Twee zuid-noord lopende kanalen, het Ruiten A-kanaal en het Mussel A-kanaal vereenigen zich bij Veelerveen

tot het Vereenigd Kanaal of B. L. Tijdens-kanaal, dat voorbij Nieuwe Schans door een sluis met den Dollard in verbinding staat. In het zuiden zijn de beide kanalen verbonden met het Ter Apel-kanaal. Twee zijkanalen verbinden Bourtange en Onstwedde met het hoofdkanaal, terwijl eenige kleniere kanalen met de riviertjes in verbinding staan. In deze gezamenlijke kanalen ter lengte van meer dan 80 K.M. bevinden zich 17 sluizen. Het waterschap Westerwolde bestaat uit 5 onderdeelen, ter gezamenlijke grootte van 31150 H.A.

Reuzeneik te Ellersinghuizen

Naast de ontginningsboerderij van Tijdens te Veerveen ontstond in 1914 de aardappelmeelfabriek „Westerwolde”, die in tien weken tijds 400.000 H.L. aardappelen, in Westerwolde verbouwd, tot meel verwerkte. Een paar minuten verder werd reeds in 1917 een oppervlakte van 600 H.A. hoogveen notgonnen, met 25 boerderijen en 50 modern ingerichte arbeiderswoningen bebouwd en van bevaarbare kanalen, kunstwegen en wegbeplantingen voorzien. In dat jaar telde Westerwolde reeds drie aardappelmeelfabrieken met een totale capaciteit van pl.m. twee miljoen H.L. aardappelen per campagne. Ook vier stroocartonfabrieken, alsmede zuivelfabrieken en een in 1916 gestichte turfstrooiselfabriek verzezen aan het water.

Bij dezen enormen vooruitgang van Westerwolde, waardoor alle standen der maatschappij direct of indirect gebaat zijn, kon een huldeblijk aan den man, die door zijn initiatief en volharding deze welvaart tot stand wist te brengen, niet uitblijven. Op 7 October 1913 werd achter Vriescheloo aan het kanaal een fraaie, 3½ M. hooge, granieten gedenkzuil onthuld, waartoe rijk en arm financieel hebben bijgedragen. Dit monument is gewijd aan B. L. Tijdens, „ontwerper van het plan ter kanalisering van Westerwolde”, zooals een der opschrift enluidt en na een welsprekende toespraak van den heer F. H. Boels in onderhoud overgedragen aan het Hoofdbestuur van het Waterschap Westerwolde.

Tenslotte nog een enkele opmerking over het natuurschoon van Westerwolde. Hoewel nog het houtrijkste gedeelte van de provincie Groningen, was Westerwolde in vroeger eeuwen veel boschrijker dan thans en met uitgestrekte wouden bedekt. Men vindt er nog ware prachtexemplaren van eiken, o.m. de reuzeneik te Ellersinghuizen, welker stam op manshoogte een omtrek heeft van meer dan vier meter. Door de kanalisatie en zijn gevolgen heeft Westerwolde veel van zijn natuurschoon ingeboet. Aan het verlangen naar meerdere welvaart moest nu eenmaal de natuur zijn tol betalen. Zoo ook de Westerwoldsche A, waaraan H. J. Tiemersma de volgende dichtregels wijdde:

— Zacht ruischte voor mijn voeten een nietig kleine stroom:
„Ik sluip door heel het landschap, langs hei en wei en boom,
En fluist'rend zing 'k den Dollard van Westerwolde's droom!
Eéns — 't zal mijn vrijheid kosten! — ééns slaat men mij in band,
Eens — draag ik 's Dollards schatten naar 't wachtend arme land!”
Eens zal een weg van water

Door Westerwolde gaan —
Dan haalt het arme Landschap
Zich 's Dollards schatten aan!

Zoo hebben we gezien, dat vooral het oude Landschap Westerwolde zijn economische opkomst aan het initiatief van Tijdens heeft te danken. Wij hadden te Westerwolde toen nog hetzelfde verschijnsel als voorheen in de provincie Groningen, namelijk dat in een zeker ontwikkelingsstadium de pioniers van elders kwamen. Voor Westerwolde kwamen die toen nog uit het Noorden, waren het boeren uit het Oldambt, die het eerst hier den ploeg in den grond zetten (J. R. Evers, L. L. Ebels, B. L. Tijdens), die in Westerwolde ontginningen op touw zetten en van lieverlede ook de werken ten algemeenen nutte, waarvoor het rijp was, tot stand brachten.

Zoo werd Boelo Luitjen Tijdens de voorvechter van de belangen van Westerwolde, niet als zoon van die landstreek, maar als de voornaamste pionier, die van verre kwam.

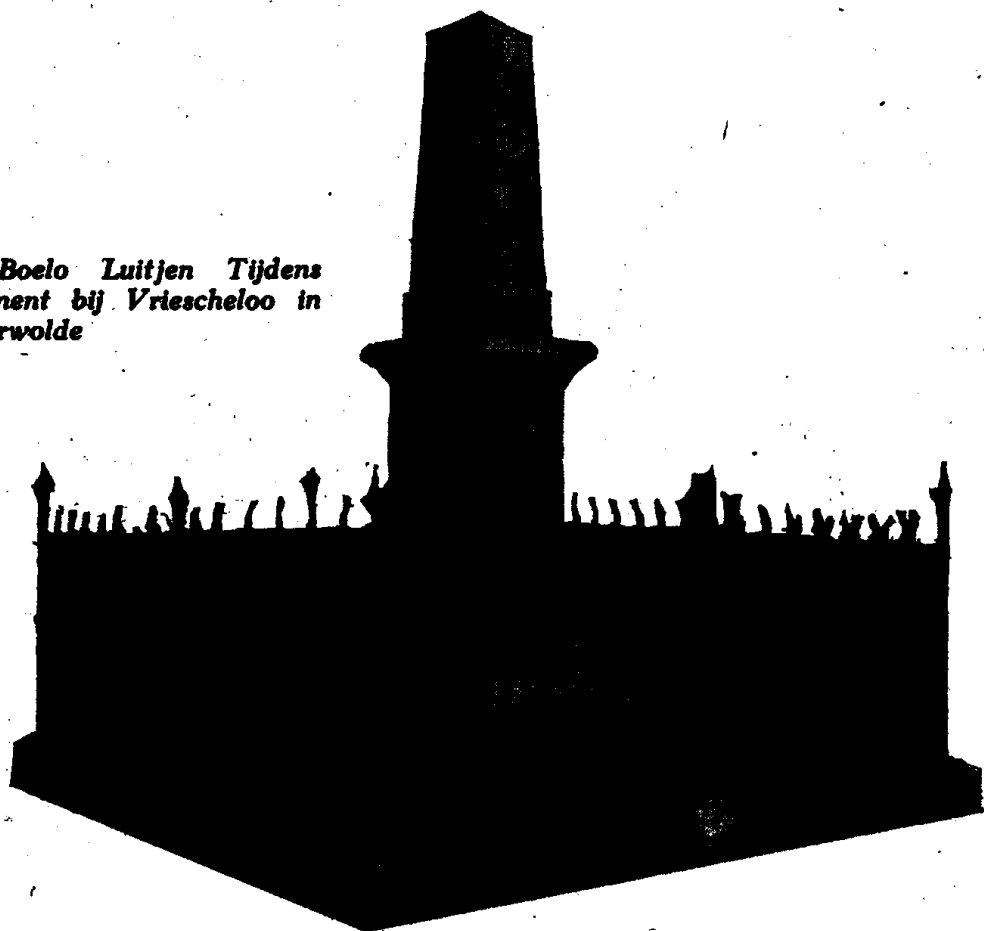
We zien hem dan verschijnen, eerst alleen, hoog te paard, doorkruisende het landschap, dan met zijn gevolg in een grooten reiswagen, bezoekende talrijke plaatsen in Westerwolde tot Ter Apel, beschreven in „Westerwolde in Woord en Beeld”. De schrijver van dit werkje ziet hem daar uit de poort van het slot te Wedde onder het wapen der Toutenburgs met vroegere bewoners te voorschijn treden:

„Peinzend stond ik

Toen was het mij plotseling, of ik daar uit dię poort zag komen een grijze, nog ongebogene gestalte, zooals ik mij herinner hem eenmaal te hebben gezien (notaris Mr. J. S. G. Koning) en dan daarachter de gestalte van zijn zoon (Mr. A. H. Koning) en naast dien oud-burgemeester van Vlagtwedde zag ik de forsche, krachtige figuur van een zoon van 't Dollardstrand, den voorzitter van de Kanalisatievereeniging, Boelo Luitjen Tijdens.”

F. R. ELEMA Gzn.

*Het Boelo Luitjen Tijdens
monument bij Vriescheloo in
Westerwolde*

Jets uit het grijs verleden van Appingedam, het centrum van Fivelingo

Een uitvoerig nummer van het maandblad Sibbe, handelende over de drie noordelijke provinciën, zou niet volledig zijn, indien daarin niet op de een of andere wijze aandacht zou zijn geschonken aan het stadje Appingedam en zijn roemrijk verleden.

Daar velen der trouwe lezers van dit tijdschrift wel niet of onvoldoende zullen weten, welke belangrijke plaats dit stadje in het verleden heeft ingenomen, heb ik het als een voorrecht beschouwd hen in dit keurig verzorgde nummer hierover nader te mogen inlichten.

Vanzelfsprekend heb ik mij in zeer groote mate moeten beperken. Ik hoop echter, dat de enkele grepen, die ik heb gedaan, na ordening tot één geheel, het lezen waard mogen zijn.

Het ontstaan van de stad Appingedam ligt in het duister.

Mag men de oude kroniekschrijvers gelooven, dan bestond zij reeds voor meer dan 1000 jaar. Immers de beroemde Oostfriesche edelman Eggerik Beninga, overleden in 1562, verhaalt in zijn kroniek, dat een zekere Hatebrandus, eenige zoon in Groninger land, na den dood zijner ouders, monnik werd, de orde van St. Benedictus aannam en — daar hij rijk was — in het jaar 793 „dat olde Closter bij den Damm” heeft gesticht.

In de meeste oude stukken en op oude grafzerken draagt Appingedam steeds den naam van Dam of Damme.

Waaraan A. haar naam heeft te danken is niet met zekerheid te zeggen.

Zeer waarschijnlijk dankt zij dien naam aan de Apt of Appe, een watertje, dat hier uitmondde in den Fivel. De naam zou dan beteekenen dam of sluis van de Apt of Appe.

Zoo bekeken is de veelvuldig voorkomende schrijfwijze Appingadam dus foutief. Deze zou beter passen bij de naamsafleiding, die ook wel eens wordt voorgestaan, als zou de plaatsnaam in verband staan met een oud luisterrijk geslacht Appinga. Nergens is kunnen worden vastgesteld of dit geslacht in of bij A. heeft gewoond. Hoe het ook zij, de plek waar A. thans ligt, hoewel kennelijk later bewoond dan het naburige Tjamsweer en Opwierde, waar zij als het ware tusschen in geschoven is, en hoewel door de natuur in menig opzicht stiefmoederlijk bedeed, moet al zeer vroeg om haar voor handel en zeevaart zoo bij uitstek gunstige ligging de aandacht hebben getrokken.

Want tot den meergenoemden dam in de Appe bestond er n.l. oudtijds gelegenheid om uit de Eems het land binnen te varen, zoodat de zeeschepen tot voor de poorten der stad konden komen.

Deze ligging werd nog gunstiger toen een andere tak van den Fivel, die naar Westeremden liep, een nederzetting, die zeer vermoedelijk nog ouder is dan A., in de 13e eeuw dichtslibde, waardoor A. de eenige zeehaven werd voor heel den noord-oostelijken hoek der tegenwoordige provincie Groningen.

Dat de zeehandel, die hier gedreven werd, zeer belangrijk was, moge blijken uit de zgn. Wezer taxa van 1233, waarin voorkomt, dat de schepen van „Appingedamme” vrij waren van den Stürtol op de Wezer.

Evenzoo bezat A. vrije doorvaart door de Sont, een privilege, dat van alle Hanze-steden alleen Stavoren met haar gemeen had.

Bovendien was de handel hier niet onderworpen aan eenig stapel-, haven- of marktgeld te Groningen.

Als we verder nagaan, dat in A. door haar lage ligging destijds, verschillende watertjes samenkwamen, dan vormt dit alles met elkaar aanwijzing, dat de oude Fivelstad reeds vroeg een zeer levendige handel dreef met binnen- en buitenland en daardoor een plaats van gewicht was in het oog van gewestgenoot en vreemdeling beiden.

En overal waar handel en zeevaart bloeiden, zien wij niet alleen welvaart ontstaan, maar ook vrijheid en burgerlijke zelfstandigheid ontluiken.

Zoo ging het ook hier.

Van welvaart getuigden de vele aanzienlijke gebouwen, zoowel wereldlijke als geestelijke, die hier reeds vroeg verrezen.

Om geen weerlooze buit te zijn voor roofridders en zeeschuimers, waarvan het toen wemelde, omgaf A. zich reeds vroeg met wallen, bolwerken en grachten, die zoo menigen vijandelijken aanval zegevierend weerstonden.

In 1327 zien wij de Appingedammers in de weer om hun stedelijke rechten en zelfbestuur gewaarborgd te krijgen. In dat jaar vond er, oudergewoonte acht dagen na Pinkster, een plechtige volksvergadering plaats van al de Zeelanden, zooals deze streken met Oostfriesland destijds heetten, bij de Opstallesboom, een met zwaar hout bezette ruimte in de nabijheid van Aurich.

De Zeelandsche Rechters van geheel Friesland ratificeerden en bevestigden schriftelijk de inzettingen der stad Appingedam.

Dit schriftelijk stuk draagt den naam van *bulla argentia*, d.i. zilveren brief. Gewoonlijk heet het Buurbrief (Bestuursbrief). Het mag met recht Appingedams Magna Charta heeten, want eeuwen achtereen was het de bron en het bewijsstuk harer vrijheden en autonomie. Van dezen, oorspronkelijk in het Latijn opgesteld, Buurbrief wordt nog een afschrift op het Raadhuis te A. bewaard.

De Buurbrief gaf A. voorgoed het recht zich een stad te noemen en omschrijft in de eerste plaats de rechtsbevoegdheid der stedelijke regeering. Was het platteland onderworpen aan de zoogenaamde jurisdictie van hovelingen en stamgoedbezitters, A. verkreeg door haar Buurbrief voor 't grootste gedeelte een eigen onafhankelijke rechtspraak en tevens — een niet te versmaden voordeel — aanspraak op de door overtredingen verbeurde boeten.

Vervolgens behelst de brief onderscheidene bepalingen van huishoudelijken aard, die wel is waar vrij kinderachtig voorkomen, maar destijds beschouwd werden als een waarborg voor goede zeden en tegen uitspattingen. Zoo vindt men voorschriften tegen al te groote weelde en te talrijke festijnen ter gelegenheid van trouwpartijen en kraammalen. Een van buiten komend bruidegom mag geen wagen vol gasten, doch slechts 16 mannen en 4 vrouwen medebrengen. Op den bruiloftsdag mogen er geen danspartijen buiten het bruiloftshuis gehouden worden. Het geven van huwelijksgeschenken is verboden en de bruid mag niet meer dan vier vriendinnen op haar bruiloft vragen. Zelfs de fooi, welke men op bruiloft of kraamvisite geven mag, is nauwkeurig bepaald: niet meer dan anderhalf steerling. Ieder die ongenoodigd deelneemt aan een bruiloft of kraammaal verbeurt twee solidi (schellingen) en de dienstboden zijn gehouden onder eede opgave te doen van de genoodigden; als ze jokken verbeuren ze voor elken ongenoodigden gast uit eigen beurs twee schellingen aan de rechters. Eindelijk wordt in den Buurbrief de schouw over wegen en waterputten geregeld in den Dam en het Damsterhamrik. Ook deze zou door 't stadsbestuur worden uitgeoefend.

Behalve de stedelijke autonomie bezat A. al vroeg nog andere rechten. Zelfs had het enkele privileges, welke zij in dit gewest alleen met de hoofdstad deelde. Zoo mocht alleen hier en te Groningen bier gebrouwen en munt geslagen worden.

Op het raadhuis te A. bevindt zich nog een afbeelding van een zilveren daalder, geslagen op de Munt te Appingedam, in het atelier van den Muntmeester Henrick Velthuijzen in 1579. Versierd met de wapens der verschillende Ommelander Landstrecken, getuigt deze munt, die zeer zeldzaam is, van den alouden roem van A. als de hoofdplaats der Ommelanden.

Verder mocht er geen koren buiten de grenzen der provincie worden uitgevoerd en evenmin een aantal andere waren, of een en ander moest vooraf te A. of te Groningen ter markt zijn gebracht.

Dit was het zgn. stapelrecht, een rijke bron van inkomsten in die dagen en den Appingedammers bij herhaling en vaak bloedig betwist.

Als een belangrijk privilege en distinctief golden voorts de vier jaarmarkten, waarvan één een zgn. vrijmarkt was, waarop ieder mocht komen, alle vervolgingen gestaakt en alle aanrandingen dubbel gestraft werden. Zij werden A. geschonken in het jaar 1504 bij den Giftbrief van Hertog Georg van Saxen, die een tijdlang in naam van den Duitschen Keizer het oppergezag in deze streken uitoefende. Ook deze oorkonde wordt nog in het gemeente-archief bewaard.

Als dan nog wordt vermeld, dat tal van geestelijke stichtingen te A. werden gevestigd en dat aldaar minstens 74 trotsche „eigen heerden” werden geteld, dan moge het den lezer uit bovenstaande wel eenigszins duidelijk zijn, dat het oude A. reeds in de 13e eeuw en langen tijd daarna een belangrijke plaats was.

Appingedam is niet die groote handelsstad geworden, die men zich had voorgesteld. Ze bezat in Groningen en Emden twee zware naijverige concurrenten. De tweekoppige Groninger adelaar en de grijpvogel uit het wapen van Emden hebben den pelikaan van Appingedam belet zijn jongen te doen opgroeien tot flinke vogels met breeden wicks slag. Een oud rijmpje laat den pelikaan zeggen:

Alsoo hebbe ick mijn nest in 't midden gesettet
van twe gnaphandige gripende voegelen,

Als tusschen die Harpie unde twecoopen Arentsvogelen...

Van het wapen kan worden gezegd, dat A. dit reeds in 1308 bezat. In 1819 werd zij daarin door den Hoogen Raad van Adel bevestigd met het volgende officieele schrijven:

Van Wege Den Koning.

De Hooge Raad van Adel, gebruik makende van de magt aan denzelven verleend, bij besluit van den 20sten Februarij 1816, bevestigt bij dezen de Stad Appingedam (Provincie Groningen), ingevolge het door haar gedaan verzoek in het bezit van het navolgende Wapen:

zijnde een zwart schild beladen met een Pelikaan van zilver, voedende zijne jonge en staande in een nest van natuurlijke kleur. Het schild gedekt met een kroon van goud.

Gedaan te 's-Gravenhage, den 8 December 1819,

get. T. G. van Lijnden van Hemmen, Pres.

Ter ordonnantie van den Hoogen Raad,

gef. C. Chais, secretaris.

zegel

H. R. v. A.

Het wapen stelt dus voor een pelikaan in een nest met 3 jongen, die het bloed opvangen, dat de pelikaan voor hen uit de borst pikt. De pelikaan is het symbool der moederliefde. De voorstelling is van religieus-symbolischen aard. Christus gaf zijn bloed voor ons.

A. heeft echter ook tijden gekend van achteruitgang. De eerste oorzaak was wel het aanleggen der zeesluizen te Delfzijl in 1317, waardoor A. van een zeehaven een binnenstad werd. Dan kwam daar nog bij de reeds vermelde naijver van de steden Emden en Groningen, speciaal van de laatste.

Groningen bevorderde de kanaliseering van het Damsterdiep, zoodat zij een rechtstreeksche verbinding met de zee verkreeg. Dit vond plaats in 1650.

Het aanleggen en de ras ontstane bloei der Veenkoloniën werkte ook nadeelig voor A. In 1536 werden de muren en wallen van A. geslecht, waardoor haar als het ware de kroon van het hoofd werd gerukt en zij weerloos werd prijsgegeven aan elken indringer.

De stad verloor in die dagen dan ook veel van haar ouden luister en van haar rechten.

Toch heeft zij zich in velerlei opzicht weten te herstellen en te handhaven. In de 17e en 18e eeuw gold A. nog steeds als de hoofdplaats der Ommelanden, hetgeen o.a. blijkt uit de groote volksvergadering, die hier in 1748 werd gehouden en bij welke gelegenheid de gecommiteerden samenkwamen uit het geheele Oldamt en de Ommelanden en men de verheffing van den Prins tegenover het verzet der stad Groningen krachtig doordreef. Ook bloeiden toen opnieuw weer handel en nijverheid. Immers er is in oude stukken te lezen, dat acht aanzienlijke hier gevestigde handelshuizen jaarlijks meer dan 50 zeeschepen bevrachtten. Behalve deze voeren twee beurtschepen met bijliggers op Amsterdam, één op Sneek, één op Leer in Oostfriesland, enz. De dorp- en korenschepen van het Hoogeland voeren geregeld op A. en niet op Groningen. Binnen de stad A. telde men toen 6 bierbrouwerijen; 2 jeneverstokerijen, tal van leerlooierijen, garentwijnderijen, touwslagerijen, weverijen, enz.

Als we dan nagaan, wat er uit dat roemrijke verleden van A. voor ons nog gespaard is gebleven, dan zijn dat in hoofdzaak enkele oude gebouwen, een reeks oude geschriften en enkele grafzerken.

RAADHUIS
APPINGEDAM

Van de bouwwerken zou ik willen noemen de vroeger aan Onze Lieve Vrouwe Maria, later aan St. Nicolaas gewijde kerk te A. Deze kerk is vermoedelijk gebouwd in de 13e eeuw. In de kerk vindt men verschillende grafsteenen, waaronder vele, die mooi bewerkt zijn. Zoo treft men er een met gothisch randschrift van Johannes van Winschoten, pastoor der parochie, overleden in 1548. De gedenksteen van den edelman Snelger Houwerda is buitengewoon fraai van uitvoering. Tegen de noordzijde der oude St. Nicolaaskerk is in 1630 het in renaissance-stijl opgetrokken Raadhuis gebouwd, dat aanvankelijk diende als Regthuis of Schottenhuis.

In den voorgevel, boven de poort, prijkt in zandsteen gehouden het wapen van A.; daarboven houdt een bijna levensgroot beeld „Justitia” zwaard en weegschaal.

In de drie zandsteen banden is het volgende opschrift gebeiteld: „Soli Deo Gloria, concordia res parvae crescunt, discordia res maximae dis-

buntur, ubi non est pudor nec cura juris, sanctitas, pietas, fides, instabile regnum est", d.i.: Gode alleen zij d' eer, Eendracht maakt macht, tweedracht breekt kracht, Waar men 't recht niet eerbiedigt, noch handhaaft, waar geen eerlijkheid, vroomheid, trouw gevonden wordt, daar staat een rijk op zwakke voeten.

Hoewel er naar alle waarschijnlijkheid vele oude boeken en andere geschriften verloren zijn gegaan, is er gelukkig nog een aantal bewaard gebleven.

Verschillende doop-, huwelijks- en begraafboeken van de onderscheidene kerkelijke gemeenten in Appingedam, Opwierde, Tjamsweer, Marsum, Solwerd en Jukwerd bevinden zich momenteel in het rijksarchief te Groningen, evenals het burgerboek, het register van aangenomen familienamen en enkele andere. Enkele dezer registers vangen aan met ruim 1600.

Dit zijn wel de boeken uit het oude archief van A., die sibbekundigen het eerst en het meest zullen raadplegen.

Het gemeente-archief bevat echter voor velen hunner ook waardevolle gegevens. Daar zijn bijv. te vinden verschillende gildeboeken, als het bakkersgildeboek (1404—1734), het garentwijndersgildeboek (1680—1790), het smedengildeboek (1735—1798) en het coopluidengildeboek (1635—1762).

Behalve juistgenoemde gilden waren hier destijds nog het schippersgilde, het schuitevaardersgilde, het kuipers- en scheepstimmerliedengilde, het timmerliedengilde, het schoenmakers- en leerlooiersgilde en het kleermakers- en wolnaaistersgilde. Het is jammer, dat van de laatstgenoemde gilden geen gegevens bewaard zijn gebleven.

Een zeer belangrijk archiefstuk is het Album Gymnasii Dammonensis (1683—1854), in het latijn geschreven.

Het heeft betrekking op de zgn. Latijnsche school, die reeds in 1480 te A. bestond. Onder de rectoren dezer school waren er vele, wier naam ook door hun geschriften bekend is en die van hier tot gewichtige betrekkingen geroepen zijn.

Vele eeuwen heeft de school bestaan. In 1854 trok minister Thorbecke het rijks-subsidie voor de school in en daarmee was haar lot beslist.

Verder bevat het gemeente-archief boeken met betrekking tot het Schuttengericht, het St. Antonigasthuis, het Ufke-Convent, de St. Nicolaaskerk, resolutieboeken van Heren Eedtgenoten, van Heren Collatoren, van Heren Borgemeesters, Lodtmeestersboeken, vele geschriften, gedeeltelijk op perkament, w.o. verscheidene gildebrieven, koopakten, testamenten, e.d.

Deze opsomming zou onvolledig zijn als daaraan niet werd toegevoegd het handgeschreven boekwerk van den schoolonderwijzer H. P. Steenhuis, waarin deze de geschiedenis van Appingedam weergeeft.

Met dit op keurige wijze uitgevoerde handschrift, dat 192 bladzijden telt, en de daarbij behorende kaart met toelichting, die op de oude raadzaal is opgehangen, heeft de heer Steenhuis een werk gewrocht, dat voor het nageslacht van onschatbare waarde is.

Vele latere schrijvers van naam, die iets wilden weten of schrijven over de geschiedenis van A., hebben dit werk van den schoolonderwijzer op juiste waarde geschat en veelal, door zijn juistheid en nauwkeurigheid, tot richtsnoer genomen.

Valt het naar aanleiding van het bovenstaande nog te verwonderen, dat het gemeente-archief van A. zeer veel wordt geraadpleegd, hetzij voor studie over bepaalde interessante onderwerpen, hetzij voor afstammingsonderzoeken?

Uit de aanvragen daartoe, die, speciaal in de laatste jaren, dagelijks ter secretarie binnenkomen, blijkt, dat zeer vele „sibbelaars" bij het onderzoek naar hun voorouders het oude stadje A. moeten aandoen.

J. H. SENTENER

Rottumeroog en zijn bewoners

Van de reeks Waddeneilanden, die zich voor het Friesche kustgebied van Den Helder tot aan Denemarken uitstrekt, zal Rottumeroog, zoo niet het kleinste, dan toch zeker wel het minst dicht bevolkte zijn.

De eenige bewoners van dit meest noordelijk gelegen stukje Nederland, zijn de strandvoogd en zijn familie. Dat dit niet altijd zoo geweest is, bewijst wel het feit, dat in 1614 zekere Joannis Scheltiens als schoolmeester voor de leergierige Rottumer jeugd fungeerde, terwijl bij een acte van aanstelling van 1 Aug. 1628. na het vertrek van zijn voorganger Jan van Cleve, Renier Lubberts benoemd werd „tot eene voorleser ende schoolmeester op Rottemer Oge, so omme alle Sondagen ende andere gewoontlycke fest- ende bededagen de Ingesetene de postille, gewoontlycke psalmen ende gebeden voer te lesen, als ook de jonghe joeget in lesen, schrijven, gebeden, catechismus, ende andere vlytichlyk ende christelyk toe onderwysen”. In de 14e eeuw wordt reeds melding gemaakt van pakhuizen, die Groninger kooplieden hier hadden doen bouwen.

Helaas is over de vroegste geschiedenis van Rottumeroog niet veel meer bekend of het moest al zijn, dat zooals Ubbo Emmius in zijn *Historia Rerum Frisicarum* schijft, de bewoners leefden van vischvangst en.... schipbreuken. Dat het eiland door zijn ligging uitstekend geschikt was om bannelingen, vluchtelingen en dergelijke personen te herbergen valt licht te begrijpen. In dit opzicht kunnen wij allereerst den Frieschen edelman Douwe van Glins noemen. Van Glins werd met eenige andere watergeuzen, die zich eveneens op het eiland genesteld hadden in Mei 1573 door den Spaanschgezinden redger Sicko Panser van Warffum, tot wiens rechtsgebied Rottumeroog behoort, gevangen genomen. Onder aan het

betreffende bevelschrift tot in hechtenisneming, treffen we de volgende aantekening aan, die geen twijfel laat over het einde van deze mannen. „Op den 20 May anno 1573 wesende op avende Sacramenti is Douwe Glins met 2 van synen gezellen onthovet”.

Meer bekend is een andere watergeus, nl. Barthold Entens, die in 1539 op den burcht Mentheda bij Middelstum geboren werd als zoon van jonker Barthold Entens en Ementia van Holdinga. Na zich aanvankelijk te Groningen op de studie toegelegd te hebben, teekende deze ruwe, maar dappere Ommelander jonker in 1566 het Verbond van Edelen en nam deel aan den slag bij Heiligerlee; ook bij de inneming van Den Briel speelde hij, als vice-admiraal een belangrijke rol. Gedurende zijn vele zwerf- en plundertochten vertoefde hij meer dan eens op het eiland Rottum en schijnt zich daar als heer en meester gedragen te hebben, zelfs zou hij het eiland gekocht hebben, met het oogmerk hier een burcht te laten bou-

Barthold Entens van Mentheda 1572

wen om zodoende de scheepvaart op de Eems te beheerschen, meenende hierdoor mettertijd heer van Groningen en Ommelanden te worden; de juistheid van dit laatste valt echter te betwijfelen. Entens sneuvelde op 27 Mei 1580 voor Groningen, toen hij deze stad, die door het verraad van Rennenberg weer in Spaansche handen gekomen was, wilde bevrijden en dronken op de wallen aanstormende „met een kogel uit een Vogelroer, door 't hoofd werdt geschooten, dat hij 't bestief”.

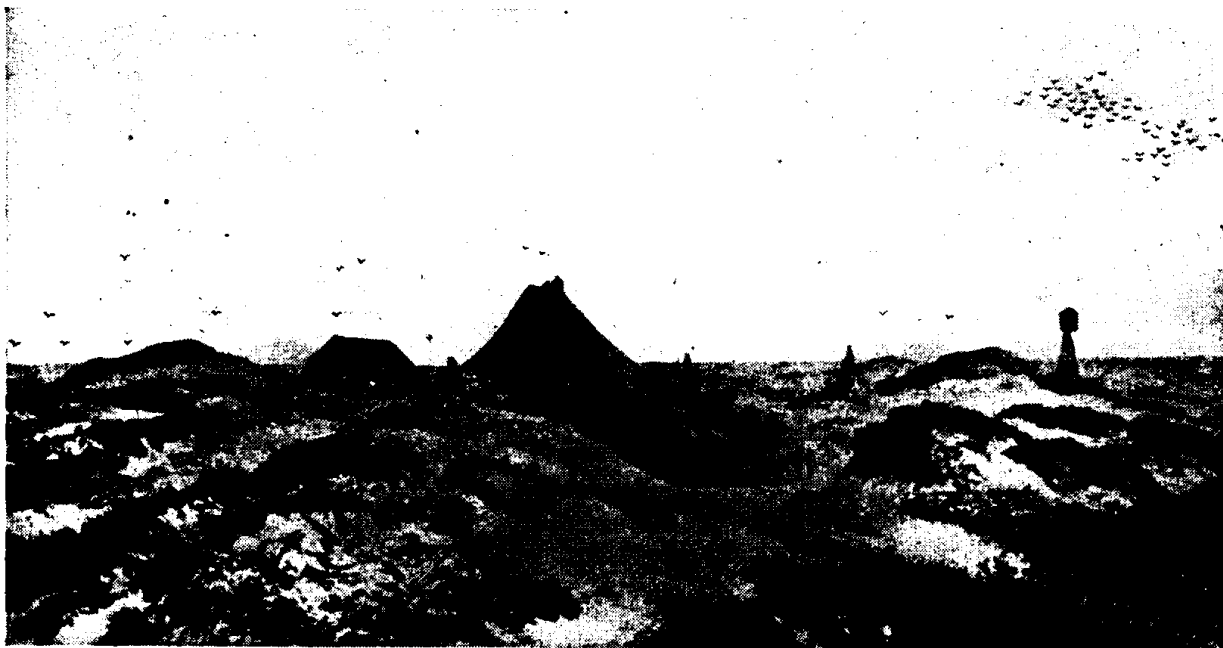
Rottumeroog, dat oorspronkelijk aan eenige kloosters behoorde (o.a. aan het klooster Rottum, waaraan het zijn naam ontleent) ging na de Reductie in 1594 in provinciaal eigendom over. Nadat het aan verschillende Ommelander families, zooals de Sickinghe's, Tamminga's, Lewe's verpacht of verkocht was geweest, kwam het eiland op 23 Dec. 1706 voor 3000 caroli gulden in het bezit van Donough Macarthy, earl of Clancarty. Deze Iersche graaf, een vurig aanhanger van den Engelschen koning Jacobus II, moest na de Restauratie op bevel van Stadhouder-koning Willem III Engeland verlaten. Den 27en van Bloeiimaand 1698 vertrok de graaf, 30 jaar oud, uit Engeland, vergezeld van zijn vrouw Elisabeth Spencer, dochter van Robert, graaf van Sunderland, waarmee hij op 15-jarigen leeftijd in het huwelijk was getreden. Na zijn vertrek uit Engeland schijnt deze banneling zich eerst eenigen tijd gevestigd te hebben op een burcht in het uiterste noordoosten van de tegenwoordige provincie Friesland. De burcht staat nog heden ten dage bekend als den „Mallegraafsburcht”. Vervolgens heeft de graaf nog verschillende verblijfplaatsen in het noorden van de Ommelanden en Duitschland (o.a. Altona) gehad, totdat hij, zooals reeds gemeld het eiland Rottum kocht. Inmiddels was Elisabeth in 1704 overleden.

Vele jaren heeft Clancarty het eiland bewoond en dat zijn verblijf aldaar niet ongemerkt voor de bewoners van het dichtst bijzijnde vasteland is voorbij gegaan, bewijst wel het feit, dat hij al spoedig den naam van Mallegraaf kreeg. Nog vele jaren na zijn vertrek waren er verhalen over zijn levenswijze in omloop, die door de degelijke landelijke bevolking ten zeerste afgekeurd werd.

Zoo heet het, dat de graaf de eenzaamheid op het eiland verdriven moet hebben door het gezelschap van een drietal jongedames, door den volksmond al gauw tot „harem” gepromoveerd en een troepje muzikanten. Aangezien zijn woning bij den grooten watervloed van 1717 in gevaar kwam, vluchtte de graaf met de andere eilandbewoners naar den vasten wal en nam zijn intrek in de toen reeds bestaande plaats Groot Zeewijk, waarvan elders in dit nummer ook sprake is. Kort na zijn aankomst aldaar, schonk een der genoemde dames het leven aan een kleinen graaf Clancarty, die evenwel slechts korten tijd leefde en in de kerk van Warffum begraven werd.

Toen de Provinciale Staten op de hoogte kwamen van het slechte onderhoud van het eiland, dat voortdurend in omvang afnam, verkocht Clancarty, zich waarschijnlijk bewust van zijn nalatigheid in deze, het in 1731 aan een koopman uit Dokkum, Pieter Pivé genaamd. Het bleek echter, dat ook deze Pivé zich weinig om den toestand van het eiland bekommerde, want gróote stukken aan de westzijde werden door de zee verzwolgen, hetgeen een gevaar opleverde voor de Groninger dijken.

De Staten, toen wel begrijpende, dat van particulieren met betrekking tot het onderhoud van het eiland toch niets te verwachten viel, kochten het eiland op 24 Juni 1738 terug en besteedden er de noodige aandacht aan, hetgeen evenwel niet heeft kunnen beletten, dat het eiland steeds in het westen afnam, terwijl het in het Oosten aangroeide, zoodat met recht van een „wandelend” eiland

Voormalig huis van den strandvoogd (thans geheel door de zee verzwolgen)

gesproken kan worden. De voogd Jan Wijbrands, die er tijdens den vorigen eigenaar was, werd na de terugkoop door het provinciale bestuur in zijn ambt gehandhaafd, een ambt, dat tot den tegenwoordigen tijd bleef bestaan en waarvan de drager, zooals A. F. Bussching in zijn *Nieuwe Geographie of Aardrijksbeschrijving* (1775) zegt tot plicht had „om in tyde van Stormwinden an 't volk van gestrande schepen alle mogelijke hulpe te bieden zynde van een Schuit en andere daartoe noodige middelen voorzien”.

Dat de taak van den strandvoogd meer omvatte, blijkt wel uit de instructie, die November 1782 voor den nieuwen voogd was ontworpen. Artikel I bepaalt b.v. dat zijn aandacht vooral den welstand van het eiland moest gelden. Deze nieuwe voogd Claas Jacobs, die zijn voorgangers Tjarko Ebels (ben. res. Ged. Staten 7 Dec. 1741) en Jochem Voyer (ben. res. Ged. Staten 21 Febr. 1764) bij resolutie van 7 Nov. 1782 opvolgde, was de eerste van zijn geslacht, dat 126 jaren lang het eiland zou bewonen en bewaken. Voor de aanstelling als voogd van Rottumeroog woonde hij op Borkum, waar hij landbouwer was, en waar hij 20 Juni 1827 overleed. Hij was 7 April 1771 gehuwd met Fenje Goeytjes van Warffum, bij wie hij 9 kinderen kreeg. Een hiervan, n.l. de tweede zoon Goeytje (ged. Warffum 14 Nov. 1773) volgde zijn vader in 1802 op. Hij huwde 18 April 1802 te Warffum met Grietje Ebels van Zeewijk en na den dood van zijn eerste vrouw, met Hilligjen van Zalen (26 Oct. 1814).

Goeytje Klaassen, die evenals zijn andere broers en zusters op 6 Nov. 1811 de familienaam van Dijk aannam (uitgezonderd Jan, die zich Bolhuis noemde) werd door Het Genootschap ter bevordering der Natuurlijke Historie te Groningen tot corresponderend lid benoemd, zijnde een der mannen „die door hunne kundigheden, door hunnen werkkring, door hunnen stand in de Maatschappij en door hunnen ijver, het doel des Genootschaps kunnen helpen bevorderen”.

Hij overleed 8 Nov. 1857 te Warffum en was inmiddels opgevolgd door zijn oudsten zoon uit het eerste huwelijk Klaas Goitjes van Dijk (geb. 10 Juni 1803) die bij Ministerieel Besluit van 13 Mei 1834 tot standvoogd van Rottumeroog was

benoemd. Deze werd op zijn beurt opgevolgd door zijn oudsten zoon Guitje, die 13 Jan. 1833 geboren werd uit zijn huwelijk met Auke Tiesen. Guitje Klaassen van Dijk, die bij K.B. van 12 Juni 1865 benoemd werd, kreeg met ingang van 1 Nov. 1908 eervol ontslag, bij welke gelegenheid hij begiftigd werd met de Eere-medaille verbonden aan de Orde van Oranje-Nassau in goud. Hij was twee keer gehuwd geweest, eerst met Evertje v. d. Kooi, daarna met Grietje Dijksterhuis en overleed te Warffum 10 Nov. 1912. Vier geslachten achtereen was dus aan deze stoere familie de zorg voor het eiland toevertrouwd geweest. Na het eervol ontslag van G. K. v. Dijk werd Hendrik Toxopeus tot strandvoogd aangesteld; zijn benoeming geschiedde bij K.B. dd. 23 Oct. 1908. In 1936 werd hij gepensionneerd, terwijl zijn zoon Jan in zijn plaats werd benoemd.

Uit het bovenstaande moge blijken, dat dit kleine, afgelegen, door de Waddenzee omspoelde eiland een grootere geschiedenis heeft, dan menig lezer zal hebben vermoed.

G. W. NANNINGA

*Woning van den strandvoogd van Rottumeroog
(afgebroken in 1916)*

Bij het schrijven van dit artikel werd gebruik gemaakt van: Gron. Volksalmanak 1917, blz. 81 e.v. (artikel J. M. A. Roelants) en Het Nageslacht van Klaas Jacobs en Fenje Goeytjes.

Sibbe, erf, beklemmingen en stadsmeijerrechten

Sibbe en erf behoren bij elkaar, dat behoeft geen nader betoog en dan moet men erf niet opvatten in de enge beteekenis van het gewoonlijk kleine stuk grond, waar een huis of ander gebouw op staat met de onmiddellijke omgeving daarvan, hetzij als tuin, hetzij voor andere doeleinden gebruikt, doch alle gronden, welke te zamen met dit erf en de gebouwen in gebruik zijn, dus bij een boerderij de woning met schuur en stal en de landerijen, wat men in Friesland een sathe of zathe met landen of ook wel alleen een sathe of zathe of een boerenplaats noemt (het woord boerderij is in Friesland niet echt inheemsch), in Holland een hofstede, terwijl men in Groningen met boerderij en boerenplaats zoowel alleen de gebouwen als deze, tezamen met de landerijen op het oog heeft. Zoo zegt men aldaar van beide, dat zij zijn afgebrand — opgebrand in 't Groninger dialect —, daarbij dus alleen doelend op de gebouwen, doch ook, dat zij zijn verkocht voor f 150.000.— en dan betreft dit zoowel de landerijen als de gebouwen.

Van *sibbe en erf* naar een *beklemming* of naar een *stadsmeijerrecht* is maar een stap, want volgens een recht van beklemming of krachtens een stadsmeijerrecht

wordt een erf in den genoemden ruimen zin gebruikt, terwijl de gebouwen vol eigendom zijn van den beklemden meijer (bij beklemming) en van den stadsmeyer (bij het stadsmeyerrecht), dus precies als bij opstal en erfpacht, maar voor het verband met sibbe moet men daarbij bedenken, dat bij deze twee echte *Groninger* rechten, dat zijn dus eerste twee, van landgebruik, de *familie*, dus de *sibbe* een zeer groote rol speelt en altijd heeft gespeeld.

Met opstal en erfpacht hebben deze twee Groninger rechten gemeen, dat bij alle vier de eventueele gebouwen op de uitgegeven gronden vol eigendom zijn van de gebruikers, terwijl een verschil — geen kardinaal verschil — daarin bestaat, dat bij de eerste twee het gebruik in den regel tot een zeker aantal jaren is beperkt, terwijl dit bij de andere twee voortdurend is, dus onopzegbaar. Bij de eerste twee treft men meestal een termijn aan van 50, 75 of 99 jaren. Dit getal 99 zal als een overblijfsel moeten worden beschouwd van een oude wet van 10 Januari 1824, waarvan art. 2 verbood „een erfpachtsrecht noch voor een langeren tijd dan 99 jaren, noch voor eenen korteren tijd dan 27 jaren, te vestigen”.

Deze wet van 1824 is bij de Wet van 19 December 1833, Stbl. no. 65, ingetrokken, zoodat daarna ook *altijddurende erfpachtscontracten* konden worden opgemaakt. Deze treft men o.a. aan in de Ambonstraat en aan het Stadionplein te Amsterdam en op het eiland Schiermonnikoog, waar doorlopend bouwterreinen in eeuwigdurende erfpacht worden uitgegeven door Graaf George Ernst August von Bernstorff—Wehningen, geb. 5 October 1870, gehuwd met Maria Rauhenstrauch en wonende te Junkerwehningen bij Dönitz aan de Elbe, die behoudens een paar stukken grond, o.a. het vroegere Duienburg, het geheele eiland bezit. Zijn vader, Graf Hartwig Athur Berthold von Bernstorff—Wehningen, geboren 21 Jan. 1842, gestorven 12 Febr. 1917 en gehuwd geweest met Charlotte Freiin von Wangenheim, kocht in 1892 het eiland van Mr. J. E. Banck, te 's Gravenhage (geb. 1853 te Soerabaya) en deed in 1903 het bezit over aan den genoemden zoon George Ernst August. De oudste zoon van laatstgenoemde is Graaf Bechtold Eugen, geboren 16 April 1902.

Meer dan de helft der landbouw- en tuinbouwgronden worden in ons land verhuurd. Dat was in vroegere eeuwen in veel sterkere mate het geval door het vele grootgrondbezit, vooral van de wereldlijke en de kerkelijke vorsten en van hun leenmannen, die op hun beurt weer fungeerden als leerheeren en van de talrijke kloosters en kerkelijke instellingen.

Voor een nog vroegeren tijd wordt voor de Gemaansche landen veelal aangenomen, dat er gemeenschappelijk bezit der landerijen bestond en zelfs veelal gemeenschappelijk gebruik, o.a. door het markenstelsel, waaraan eerst door de inwerkingtreding der Markenwet van 1886 voor een groot deel een eind is gekomen. Volgens deze wet, moet een gansche mark worden verdeeld, indien slechts één enkel markgenoot dit wenscht.

Tot de *Germanen* — welke zich zelf nooit aldus moeten hebben genoemd (zie bladz. 13 van „Kort Begrip van het Oud-Vaderlandsch Burgerlijk Recht” door Prof. Mr. A. S. de Blécourt, 4e druk) — behoorden in ons land de *Franken*, *Friezen* en *Saksen*. Men neemt wel den *Rijn* als grens tusschen de *Franken* en de *Friezen*, doch deze grens is, vooral door de z.g. volksverhuizingen, veel te scherp getrokken, terwijl het ook wel als vanzelfsprekend geacht moet worden, dat het tot nu niet gelukt is, precies de grens vast te stellen van de gebieden der *Saksen* en der *Friezen*.

In elk geval heeft bij het grondbezit der *Germanen* en bij hun rechten op het gebruik der gronden van ouds de *familie*, dus de *sibbe* een belangrijke rol gespeeld

en wij zullen zien, dat daarvan heden ten dage nog tal van resten zijn overgebleven bij de talrijke beklemmingen en stadsmeijerrechten. In aantal zijn deze resten verre van gering, want men schat het aantal beklemmingen in het Groningerland tusschen de 30 en 40 duizend (het steekt niet op een paar duizend) en het aantal stadsmeijerrechten, met inbegrip der in de *Groninger Veenkoloniën* voorkomende altijddurende erfpachten op ongeveer 14000. Dit laatste aantal is juist, want dit is opgegeven aan het Bureau „Buitenbezittingen” van de Secretarie der Stad *Groningen*, welke eigenares is van alle gronden aldaar, die met het *stadsmeijerrecht*, — meestal, zelfs in officieele stukken met den geheelen vreemden naam „recht van huurceter” of nog vreemder met alleen „ceter” (ceter is niets meer dan contract of het papier waarop dit is geschreven) aangeduid —, zijn uitgegeven, behalve dat de kerk te *Ter Apel* hiervan enkele bezit. Buiten de provincie *Groningen* treft men nog enkele beklemmingen aan in de gemeente *Kollumerland* en *Nieuw Kruisland* in *Friesland* en sporadisch in geheel *Drenthe*; terwijl men in *Oost-Friesland* vroeger dezelfde verhoudingen had onder den naam *Beheerscht-heit*, nu veranderd in erfpachten, ook *altijd durend*.

In de 19e eeuw werd vrijwel algemeen aangenomen, dat men in de Germaansche landen alleen algemeen eigendom heeft gekend en ook algemeen gebruik, dus wat men zou kunnen noemen *agrarisches communisme*.

Ook neemt men wel naast algemeen eigendom afwisselend gebruik aan, aange-
wezen bij verloting, dus ongeveer wat men wel in sommige deelen van ons land had onder den naam „*wandelende landen*”, terwijl het begrip individueel eigendom eerst door de inwerking van het *Romeinsche recht* (*infiltratie*, gevolgd door de z.g. *receptie*) zou zijn doorgedrongen.

Dit is later door den Franschman *Fustal de Coulanges* nog al bestreden — *De Blécourt* onderschrijft diens meening —, doch wel kan als vaststaande worden aangenomen, dat de familie bij de Germanen in vroegere eeuwen een even groote beteekenis had als tegenwoordig de Staat of het Rijk en dit had natuurlijk grooten invloed op grondeigendom en grondgebruik, want landerijen vormden toen zoowat het eenige bezit, dat opbrengst opleverde, o.a. door verbod met bedreiging van de zwaarste kerkelijke straffen om rente te heffen.

De maatschappij bestond niet uit een verzameling van enkele personen, maar uit families, die als zoodanig ten strijde trokken, veetes uitvochten en bijlegden en, ... in 't kort, alle rechtsverhoudingen regelden.

Van dat familiebezit der gronden zijn meerdere eeuwen overblijfselen te constateeren geweest en in meerdere opzichten kan men dat nog waarnemen.

Verkoop van onroerend goed werd, voor zoover het voorkwam, sterk belemmerd door allerlei gewoonte — en andere regelingen, voortspruitende uit het familieright. In de vroege middeleeuwen werd zulk een verkoop als verkwistend beschouwd, zoodat het niet anders werd gedaan dan om zeer bijzondere geldige redenen bijv. om een familielid uit de gevangenschap van een vijand te kunnen loskopen.

Werd tot verkoop van vast goed overgegaan, dan mocht men het niet aan niet-familieleden overdragen zonder *medewerking der familieleden*. Men noemde dit in de overeenkomsten *landatio* (Duitsch *Beispruchsrecht*), terwijl het verzet der familie, als het zoover kwam, *calumnia* heette.

Dit ideaal van verkwisting is langzamerhand verdwenen en hiermede zijn ook de medezeggenschap en verzet der familie verzwakt en tenslotte ook verdwenen, althans in werkelijkheid, doch het schijnt nog zeer langen tijd gebruikelijk te zijn geweest in verkoopakten de instemming van meerdere familieleden op te nemen,

al werden de genoemde rechten — *landatio* en *calumnia* — niet meer uitgeoefend, behalve nog langen tijd in uitzonderingsgevallen, zooals bij vervreemding door iemand, die op het sterfbed lag.

Het opnemen van een toestemming der familie in de akten gebeurde veelal nog uit sleur, omdat men eenmaal werkte met een standaardmodel en.... overdaad schaadde niet, terwijl in die streken, waar het z.g. *familienaastingsrecht* nog bestond, het zijn nut kon hebben om door de instemming de familieleden indirect te doen verklaren, dat zij van het naastingsrecht geen gebruik zouden maken.

Dit *naastingsrecht*, ook wel recht van *nakoop* of *aanboort* genoemd, gaf het recht om bij een reeds aangegane verkoop van onroerend goed aan een vreemde dit voor den overeengekomen prijs door een familielid te doen overnemen.

Men had een algemeen naastingsrecht ten gunste van de familie van beide echtgenooten, doch ook wel alleen ten voordeele van de familie van de zijde, waarvan het te verkoopen goed afkomstig was. Dit laatste staat uiteraard het dichtst bij den aard en het wezen van een familievermogen, omdat alsdan het bloed spreekt, wat bij zwagerschap niet het geval is.

Een verzwakte vorm van dit familienaastingsrecht had men, indien het niet geldend kon worden gemaakt bij openbaren verkoop (bij „brandende keersen”), omdat de familie dan voldoende gewaarschuwd werd geacht.

Ook had men naastingsrecht van burenen, van markgenooten of dorpsgenooten, zoodat men in Drenthe zei: *Sibbe gaat voor zwette (landbuur), zwette voor binnenbuur (dorps- of buurschapsgenoot) en binnenbuur voor buitenbuur (uitwonende).*

Het *naastingsrecht* kent men o.a. nu nog in *Utrecht* bij het z.g. *zilvergeld*, een pacht, vroeger in verband met een gevreesde inflatie te voldoen in zuiver zilver, nu omgezet in geld, en bij *Leiden* onder den naam „*pacht met den houde*” (pacht en het recht om te houden = naasten).

Al deze familierechten hebben een felle bestrijding gevonden van de zijde der kerken, want daardoor liepen de schenkingen aan kerken en kloosters groot gevaar. Deze schenkingen werden sterk bevorderd door allerlei middelen door de pastoors en monniken, o.a. door het toezeggen van aflaten voor vergeving van zonden, het beloven van missen of bedreiging zelfs met de hel en ook door de streng christelijke Frankische vorsten, zooals *Karel den Groeten* ter opvolging van een uitspraak van *Paulus*, die in hoofdstuk 14, vers 9 van zijn eersten brief aan de *Corinthiërs* heeft verkondigd, dat zij, die het *Evangelium* verkondigen daarvan moeten kunnen leven. Een gevolg hiervan was een algemeen geldende Frankische wet, dat geen Christelijke parochie mocht worden opgericht, indien er niet voldoende landerijen werden geschonken om uit de opbrengst daarvan zoowel de kerkelijke gebouwen als de dienaren, dus den pastoor en den koster te kunnen onderhouden.

Een laatste rest van den invloed der familie vindt men, althans in de *Groninger* protocollen, in koop- en huurcontracten, waarin de verkooper en zijn vrouw verkoopen zoowel voor zich als voor hun *nakomelingen*, terwijl de kooper een en ander voor hemzelf en zijn vrouw en hun *descendenten* aanneemt.

Nu is het een zeer eigenaardig verschijnsel dat tot den huidigen dag nog in alle *beklemcontracten* het recht van beklemming wordt verleend aan den *man*, den beklemden *meijer* en diens vrouw, *meijersche* genaamd.

Wij zullen laten zien, dat een dergelijke verleening van een recht van beklemming van den beginne af, dus reeds bij de constitutie van het recht, een sterken invloed heeft op de verdere werking van het recht, te weten bij het overlijden van den

man en bij eventueel hertrouwen van man of vrouw, terwijl ook de „descendenten” een rol blijven spelen, dus in sterke mate *invloed van de familie*. Hetzelfde vindt men in het *Stadsmeijerrecht*.

Daartegenover is het merkwaardig, dat van het *familienaastingsrecht* in het Noorden niets is overgebleven, doch dit is slechts schijnbaar paradoxaal, want dat is ten volle te verklaren uit den grooten invloed van kerken en kloosters en dan weer uit de bevordering van de schenkingen aan deze religieuze instellingen.

Wereldlijke vorsten hebben wel getracht deze schenkingen, toen zij te menigvuldig gingen stroomen, tegen te gaan, doch door den verren afstand trokken de pastoors, abten en priors in het Noorden zich daarvan heel weinig aan. Ook de Aartsbisschoppen van *Utrecht*, waaronder *Drenthe* ressorteerde en hun ambtgenooten te *Munster en Osnabrück*, die zeggingskracht hadden in *Groningen*, hebben tegen deze groote en vele giften maatregelen genomen, omdat zij wel inzagen, dat die groote rijkdom van kerken en kloosters funest moest werken voor den godsdienst met als resultaat verval en ondergang. Zij hebben dit goed gezien, want deze luxe is immers een der fundamenteele oorzaken der groote *Hervorming* geweest. Een en ander verklaart den tegenwoordig nog bestaanden grooten rijkdom der noordelijken kerken aan *landerijen*, veel grooter dan in de andere provinciën van ons land. Na de *Hervorming* in het Noorden zijn de kloosterbezittingen geseculariseerd, doch de kerken hebben alles tot heden kunnen behouden.

We zullen zien dat dit groote *kerkelijke bezit* veel heeft meegewerkt tot het ontstaan en de historische ontwikkeling der *beklemmingen* in hun tegenwoordigen *onopzegbaren* vorm met *vererving* in den regel in *alle* liniën.

Het aantal kloosters in *Groningen* was groot. *K. ter Laan* komt in zijn bekend *Groninger Woordenboek* tot het respectabele aantal van 44, waarvan zes stuks in de *Stad*. Hun rijkdom was eveneens belangrijk, niet alleen aan *landerijen*, maar ook aan bosschen en venen in *Drenthe* en verder hadden de meeste kloosters een refugium, een groot huis, in de stad. Alleen enkele kerken, sommige gebouwen in de stad en verder vele namen van boerderijen herinneren nog aan dit enorme bezit der kloosters. Slechts het klooster te *Ter Apel*, voor een 10-tal jaren door de *Stad* gerestaureerd, is nog als gebouw aanwezig.

Aan de kloosters in *Groningen* is een eind gekomen door de verovering der stad *Groningen* door de Staatschen onder *Prins Maurits* en stadhouder *Willem Lodewijk* in 1594, nadat in 1580 *Groningen* reeds was toegetreden tot de *Unie van Utrecht*, hetgeen weer ongedaap werd gemaakt door het z.g. verraad van *Rennenberg*.

1594 is een bekend jaartal in de historie der beklemmingen, afgezien van de z.g. *Reductie* (teruggang tot de *Unie van Utrecht*) in dat jaar.

De *Protestantsche Kerk* kent geen kloosters, zoodat deze instellingen door de invoering in *Groningen*, na den val der stad, van de nieuwe Gereformeerde leer, gedoemd waren te verdwijnen.

De monniken zijn toen deels protestant geworden en hebben dienst gedaan als predikant: den eenen Zondag werd de Mis opgedragen en een week later protestantsch gepreekt, terwijl zij hun concubinen, een algemeen voorkomend verschijnsel in dien tijd en daarom voor heel gewoon gehouden, moesten trouwen of wegsturen. Een ander deel is als gealimenteerden achtergebleven en de rest is naar meer zuidelijk gelegen gewesten, vooral naar *België* en *Frankrijk*, verhuisd met medeneming van alles wat los was, dus ook van de voor de studie der historische ontwikkeling van het gebruik van den grond — en dat was hoofdzakelijk in beklemming (de naam beklemming is tot 1838 nooit in een landrecht of Wet genoemd,

behalve in twee artikelen in het Wetboek van Lodewijk Napoleon) — in de provincie *Groningen* belangrijke boeken, akten, rekeningen en andere bescheiden. Voor de voormalige kloosterlanderijen, in de administratie der Provincie gerubriceerd naar de kloosters, waarvan zij afkomstig waren, traden dus na de secularisatie de Provinciale Staten op als verhuurders. Deze Staten bestonden uit twee leden; het eene lid vormden de afgevaardigden van de *Stad* en het andere die der *Ommelanden*, waaronder toen moest worden verstaan het *Westerkwartier* (ten westen van de stad en van het *Reitdiep*, dat loopt van *Groningen* naar *Zoutkamp* in de *Lauwerzee*) en de vroegere kwartieren *Hunsingo* en *Fivelingo*, ongeveer gelegen tusschen het *Reitdiep* en het *Damsterdiep* dat de stad met *Delfzijl* verbindt. Deze beide kwartieren vat men in *Groningen* algemeen samen onder den naam *Het Hoogeland*. Tegenwoordig bedoelt men met de *Ommelanden*, bijv. in de uitdrukking „*Stad en Ommelanden*”, het geheele gebied der bewuste provincie buiten de stad, zoodat men met het bezigen van dat tegenwoordig onofficieele woord zeer voorzichtig moet zijn.

Mr. J. A. Feith, destijds Rijks-archivaris te *Groningen*, heeft in het begin dezer eeuw uit oude archieven een berekening gemaakt van het bezit, alleen aan landerijen, in de provincie *Groningen* omstreeks 1600, van de *Groninger kloosters* en *kerkelijke instellingen*, met uitschakeling dus van de bezittingen dezer stichtingen buiten de provincie (zeer aanzienlijk: het Cisterciënser klooster te *Aduard* bezat binnen de provincie ruim 6000 ha. best kleiland, doch daarbuiten in *Drenthe* aan venen en bosschen minstens zooveel) en ook zonder inachtneming van het bezit binnen de provincie van elders gevestigde kloosters (*Friesland*, *Drenthe* en *Oost-Friesland*) en komt dan gesplitst voor *kloosters*, *kerken*, *proostdijen*, *vicariën*, *prebenden* en *kalenden* op 44075 ha.

In de eerste plaats moet hierbij worden gevoegd de grootte der in *Groningen* liggende landerijen van de elders bestaande kloosters, doch bovendien moest Feith zijn gegevens voor de meeste instellingen *berekenen* aan de hand van de *opbrengsten*, die het bezit der kerken, vicariën, prebenden en kalenden gaven, dus zonder eenige hou-vast moest eenvoudig worden geraamd of, zooals Feith het uitdrukt, een „greep in het duister”.

Hij is echter doorlopend aan den zeer *voorzichtigen*, dat is aan den *lagen kant*, gebleven, zoodat naar mijn meening men het bezit toen in de doode hand gerust op ± 60.000 ha. kan stellen, hetgeen een derde deel uitmaakt van de 180.000 ha. bebouwbaar land — de Veenkoloniën waren toen nog volledig, wat men in een later gecomponeerd Veenkoloniaal lied noemt „*Woest en ledig*” —, welke grootte ook geraamd is door een berekening, van den tegenwoordigen tijd uitgaande.

Bijzonderheden omtrent deze schattingen vindt men van de hand van Feith in den *Groningschen*¹⁾ *Volksalmanak* voor het jaar 1902.

¹⁾ Het lijkt niet juist, dat dit merkwaardig en reeds meer dan 100 jaren oud jaarboekje, dat telkens weer een schat van gegevens biedt, vooral omtrent oud-*Groninger* toestanden en gebeurtenissen, nog steeds een „*Groningsche*” is en geen „*Groninger*”, niet omdat het woord almanak mannelijk is en niet vrouwelijk, maar omdat de *Groningers* algemeen spreken van *Gröninger kouke* (koek), *Gröninger molleboonen* (ontkiemde en daarna gepofte paardenboonen, in normale tijden o.a. vrij algemeen opgediend in café's bij een glas bier) en *Gröninger wichter* (meisjes) en in dezen bijvoeglijken zin nooit het woord *Gröningsche* gebruiken. Nu moge in den zin van de *Nederlandsche taalkunde* „*Groningsche*” even juist en even goed of zelfs beter te verdedigen zijn dan „*Groninger*” — dat is mij totaal onbekend — doch men volgde daarin de levende taal van de streek of van het gewest, van wiens naam het woord afkomstig is.

Van die 60.000 ha. zal ongeveer de helft, of wellicht wat minder, zijn overgegaan van de kloosters naar de provincie, terwijl bij een „oirkonde van d' heeren gecommitteerden van Stadt ende Lande, met heure respective handen ondertekent, binnen Groningen, int Provinciehuys, den laesten Aprilis a° 1618" een deel dezer landerijen is afgestaan aan de *Stad* en aan de *Ommelanden*.

In den loop der volgende eeuwen is af en toe een deel dezer in beslag genomen landerijen verkocht, o.a. om oorlogskosten te bestrijden, hoewel de opbrengst uitsluitend mocht dienen „ad pios usus (tot vroom gebruik) of voir de *schoelen* en de *educatie van de jeught*”, volgens een Besluit van de Staten-Generaal van 27 Februari 1595 omtrent dezen „diefstal”, want dat was deze secularisatie. De Provincie heeft het groote overblijvende deel verkocht in de jaren van 1764 (Res. 27 Maart 1764) tot 1773 voor bijna vier millioen gulden, waarmede ongeveer de geheele schuldenlast van het gewest kon worden afgelost.

De genoemde „oirkonde” van 30 April 1618 bevat een opsomming der landerijen, met vermelding soms van de ligging en van de huren, meestal per gras en voor het geheel en steeds van de namen der huurders. Zeer eigenaardig is, dat hierbij, blijkbaar korthedshalve, de *namen der vrouwen* van de huurders, toen reeds *meijers* genoemd, omdat de gebouwen aan hen behoorden, *niet zijn vermeld*. Dat is uit een oogpunt van *sibbekundig* onderzoek zeer jammer, omdat de gegevens voor dit doel uit dien tijd toch al zoo schaarsch en onvolledig en vaak onduidelijk en verwarrend zijn.

Gewoonlijk noemt men ten aanzien van de verhuring dezer landerijen, *Kloosterlanden* of *Kloosterlanderijen* genoemd, het tijdvak tot 1594/1595 dat van het *Kloosterbeheer* en de periode daarna tot 1764/1773 die van het *provinciaal beheer*.

Hoe is dit beheer geweest?

Van het *Kloosterbeheer* weten we maar weinig, doordat, zooals reeds is vermeld, de vertrekkende broeders bijna alle administratiestukken daaromtrent hebben meegenomen. Ook dat is buitengewoon jammer uit *sibbekundig oogpunt*, omdat deze papieren een schat van gegevens voor die studie zullen bevatten en wat vooral van belang is — uit een tijd, waaruit bijna geen stukken meer voorhanden zijn voor dit onderzoek.

Wellicht komen zij, geheel of ten deele, nog eens weer te voorschijn in een of ander katholieke instelling, klooster of parochie, in het zuiden van ons land of in *België* of *Frankrijk*. Men heeft echter absoluut geen idee, waar zij geborgen kunnen zijn, zoodat een afzonderlijk onderzoek daarna vrijwel ondoenlijk zal zijn. zou een der lezers bij een onderzoek naar afstamming of naar andere historische gegevens bij toeval wellicht daarvoor een spoor kunnen weten of vinden? Men verzuime dan niet dit op de een of andere manier wereldkundig te maken, want men zal daar en de wetenschap en het Nederlandsch Verbond voor Sibbekunde een onschatbaren dienst kunnen bewijzen.

Van het z.g. *provinciaal beheer* weten we een heele massa, dank zij de provinciale en rijksarchieven, waarin talrijke resolutiën, plakكاتen, akten, cedulen, contracten enz. zoowel in algemeenen als in individueelen zin bewaard worden.

Het voert mij helaas veel te ver, van dit alles ook maar een schematisch overzicht te geven. Vele stukken, dikwijls in de origineele taal en volledig, vindt men in de twee groote deelen van „Het Groninger Beklemrecht of Verzameling van Staats-Resolutiën en andere, tot het Beklemrecht betrekkelijke stukken, uitgegeven en met aantekeningen voorzien door *Mr. H. O. Feith*, archivarius der provincie Groningen”, deel I in 1828 en deel II in 1837, zoodat deze boeken voor een *sibbekundig* onderzoek tal van diensten kunnen bewijzen, evenals het in 1920

verschenen werk „Het Beklemrecht en Stadsmeijerrecht” door *Prof. Mr. A. S. de Blécourt*, toen Hoogleraar in het Oud-Vaderlandsch Recht te Leiden (overleden in 1940), want hierin worden ook vele namen van eigenaren en meijers genoemd. Minder vindt men dit laatste in „Het Stadsmeijerrecht” van *De Blécourt* uit 1907 en nog minder in het overigens voor de studie van het beklemrecht zeer belangrijk werk „De Historische Ontwikkeling van het Beklemrecht”, in 1895 verschenen van de hand van *Mr. Sjeerp Gratama*, toen archivaris te Assen. Vermeld dient nog te worden een in 1940 verschenen brochure, getiteld „Het Beklemrecht van Nu” van *De Blécourt en Mr. Heeringa*.

Van het geheele *provinciaal beheer* zal ik alleen enkele zaken aanhalen, die verband houden met *sibbe* en *sibbekundig onderzoek*, waarbij echter de aandacht verdient, dat de invloed van het feit, dat de *Provincie (Stad en Ommelanden: zie boven — buiten de Ommelanden, dat is dus in het Oldambt in Westerwolde, in de geheele Veenkoloniën en in Goorecht of Selwerd, dat ongeveer rondom de stad ligt, was de stad als wetgevende en rechtsprekende macht alleenheerscheres, zonder medewerking van afgevaardigden) — optrad als verhuurster der landerijen en deswege algemeene en bijzonder voorschriften uitvaardigde, dermate groot was, dat zoo goed als alle andere eigenaren, niet alleen de kerken, doch ook particulieren zich ten aanzien van deze verhuringen heelemaal hielden aan de door de Provincie gestelde regelingen, meestal in de huurcontracten „submissie” genoemd.*

Een overheid heeft groot belang bij stabilisatie der inkomsten, en bij weinig last met huurders en met de verhuurde eigendommen en aldus ging het ook met de kerken en kloosters gedurende het kloosterbeheer en daarna met de Provincie en de kerken met als gevolg, dat algemeen de *huizen* op de verhuurde landerijen *vol eigendom* waren van de *huurders*, al werd ook slechts voor korten termijn, bijv. voor zes jaren verhuurd, verder dat de huren laag waren en dat er een sterke mate van continuïteit in het huursysteem bestond. Aan de huren werd weinig getornd, nog het meest in voor de boeren slechte jaren door de meijers, doordat deze dan de huur opzegden als ze geen verlaging konden krijgen, doch de rechters kwamen dan de verhuurders te hulp (schijnbaar) door de meijers te veroordeelen met den eigenaar tot een accoord te komen, een wonderlijke rechtspleging naar de tegenwoordige opvattingen, doch zeer huishoudelijk. Ik schrijf „schijnbaar hulp” aan de verhuurders, want toen er later — na de verkooping $\pm$ 1770 door de Provincie — vele kwesties kwamen over de opzegbaarheid der beklemmingen (aldus noemde men een huur, als het huis van den huurder was en er niet een huurtermijn boven de gebruikelijke van 6, 8 of 9 jaren bestond; die laatste was een „aert van pacht en beschouwde men als erfpacht, het *Romeinsche emphytheusis*), haalden de meijers, die — sterk in hun voordeel — onopzegbaarheid bepleitten, die vroegere accoordvonnissen aan als een krachtig motief, en zeer terecht, want de rechters hadden zich immers niet uitgesproken voor opzegbaarheid.

De huren waren laag en als men sprak van beklemhuur dan lag daarin een grooten hang naar *onopzegbaarheid*, (hoewel *rechtens* niet), zoodat bij het aangaan van een beklembrief (bij „versegelden brieve”, dus, wat men nu noemt notarieel, doch notarissen waren toen nog onbekend in Stad en Ommelanden) en bij overdracht van beklemmingen, vroeger met consent van de eigenaren, doch dit geraakte, vooral door de werking der daaraan verbonden geschenken aan de eigenaren, langzamerhand in onbruik, daarvoor een som in eens werd betaald, dus de *beklemming* werd gekocht voor een som, welke men aanduidde met den naam *beklempening*.

Bij *overdracht* der beklemming kreeg de verkooper daarvan, dus de oude huurder of de oude bekleemde meijer, van zijn rechtsopvolger dezen beklempening en niet de eigenaar. De laatste werd voor de *lage* huren schadeloos gesteld door de *geschenken*, welke al naar gelang dat de meijers in de contanten zaten, door de *Provincie* volgens algemeen geldende regelen afwisselend werden verhoogd of verlaagd, doch steeds werden bepaald in een of meer malen de jaarlijksche huur, tot 5 á 6 maal toe (hooger bedrag ben ik niet tegengekomen). En de andere eigenaren volgden deze regelingen, zooals we hebben gezien.

Deze *geschenken* werden ook geheven bij overdracht door *verkoop* aan *familieleden*, *onverschillig hoe na deze tot den verkooper stonden*, zoodat daarbij de *sibbe* uit het oog werd verloren.

Zooals hierboven reeds is gebleken, werd volgens het *oud-Germaansche* recht, land niet verhuurd aan den boer als hoofd van het gezin, maar aan het *gezin*, dus aan *man, vrouw en hun rechtsstreeksche nakomelingen*. Deze bezaten dus allen *van den beginne af* het recht op het gebruik der landerijen en dit beginsel is niettegenstaande de werking (infiltratie en receptie) van het *Romeinsche* recht, o.a. zeer sterk door de groote macht en den grooten invloed der *Roomsch katholieke kerk*, in onze Noordelijke gewesten tamelijk gehandhaafd (zij het niet heelemaal), door de afgelegene ligging dezer gouwen.

Een logisch gevolg van een *gezinshuur* is, dat bij den dood van den man, de vrouw *van rechtswege* de huur *zonder eenig commentaar* voortzet en dat is ook gedurende het geheele provinciaal beheer aldus gebleven en dit beginsel is ook zóó doorgevoerd, dat er voor deze wijziging in huurder of huurster *nimmer een geschenk is gevorderd* en tot den huidigen dag wordt dat nog nooit gedaan. Zelfs geen *kennisgeving* van deze toch zeer ingrijpende wijziging in den persoon van den beheerder aan den eigenaar is noodig, zoodat deze eerst op den eerstvolgenden betaaldag, altijd Midwinter en dat is den eersten Kerstdag, op het Hoogeland en St. Maarten in het Oldambt de vrouw met het huurboekje, een belangrijk stuk in het beklemrecht, ziet verschijnen, in de plaats van den man.

We hebben ook reeds gezien, dat nog tot heden zonder uitzondering *alle beklemcontracten worden aangegaan met den man en de vrouw*.

Een ander logisch gevolg van *gezinshuur* zou zijn, dat na den dood van de ouders-meijers, de kinderen of een hunner in de beklemming opvolgen of opvolgt *zonder eenige tusschenkomst* van den kant van den eigenaar en *zonder eenig geschenk*.

Het *eerste* is inderdaad *het geval*, maar het *andere* heeft men *niet* gevolgd, zoodat men daarin, gedreven door de groote zucht naar geschenken, die men het best met premies eener premieleening of met loten uit een loterij kan vergelijken door het onzekere ervan, het beginsel van *gezinshuur*, welke men gevoegelijk *sibbehuur* kan noemen, totaal heeft verloochend.

Dit is evenwel niet gegaan zonder strubbelingen van de zijde der meijers, welke zich tegen een geschenkenregeling bij *vererving* steeds hebben gekand en nog steeds voelt men die dan ook als een onbillijkheid, als het ware tegen het groote verband tusschen *sibbe* en de *huur*, dus tusschen „*sibbe en erf*”.

De provincie heeft dit echter weten door te zetten en in navolging daarvan ook weer de andere eigenaren. Om den schijn te redden sprak men in de resolutiën omtrent de verervingsgeschenken steeds van „overdrachten aan kinderen” of aan „kinderen en kintskinderen”, doch wel is een groote concessie gedaan — en daarvan is voor zoover mij bekend is, *nooit afgeweken* —, door bij *vererving* in de *rechte nederdalende lijn* de *geschenken* *altijd slechts de helft* te doen zijn

van die, welke verschuldigd zijn bij vererving in de andere linies.

Een verschijnsel, dat nog onmiskenbaar wijst op de vroegere gezinshuur is, dat tot heden toe er nimmer een beklembrief is geredigeerd, waarin alleen geschenken bij vererving aan kinderen en kindskinderen zijn bedongen. Wel komt het herhaaldelijk voor, dat alleen geschenken zijn verschuldigd bij verkoop aan vreemden en bij overdracht aan andere familieleden dan in de rechte nederdalende lijn.

Voor al in het grensgebied tusschen het aloude Friesland en het vroegere Saksengebied, dat is nu tusschen Oldambt en Westerwolde, dat is in de gemeenten Nieuweschan en Bellingwolde en in Blijham het noordelijk deel der gemeente Wedde treft men deze beklemmingen aan. Dit deel vormt het zuidelijk terrein der voormalige gouw Reiderland, dat bestond uit het oostelijk deel van het tegenwoordige Oldambt en het zuid-westelijk deel van Oost-Friesland, ten westen van de rivier de Eems. Reeds kort na 1478 is het staatkundig begrip van Reiderland verdwenen en de naam leeft aldaar alleen nog voort in dien van een Waterschap aan dezen kant der grens en in dien van een krant aan de overzijde.

Verder is er uit een oogpunt van sibbe nog een groote merkwaardigheid bij het beklemrecht.

Wanneer er geen erfgenamen meer in aanmerking komen voor een door een sterfgeval opengevallen boedel, dan vervalt deze volgens ons Burgerlijk Wetboek aan den Staat, doch bij het beklemrecht vervalt dan het recht van beklemming, of korthedshalve genoemd, de beklemming, aan den eigenaar, zoodat deze den vollen eigendom der landerijen krijgt. Een der staaltjes van een afzonderlijk, van ons wetboek, afwijkend, erfrecht.

Er zijn daarvan meer staaltjes.

In het gewone erfrecht heeft dit vervallen aan den Staat sinds de door de z.g. Erfrechtenovelle van 1923 daarin aangebrachte wijziging, reeds plaats, wanneer er geen afstammelingen tot en met den zesden graad zijn, doch bij beklemmingen, dus bij het erfrecht, dat men beklemerfrecht zou kunnen noemen, geschiedt dit pas, als er descendentes tot en met den twaalfden graad ontbreken, omdat deze regel vóór 1923 algemeen gold en door de z.g. Wetten op den Overgang, dit nog steeds aangenomen wordt bij het beklemrecht voor het vererven van een beklemming.

Men schatte dit in een voorkomend geval niet te licht, want van een normale boerderij in de provincie Groningen is de waarde der beklemming al gauw een ton en meer waard, zoodat dan deze som voor de bloed- en aanverwanten, verder dan den zesden graad, blijft bestaan en niet aan den Staat vervalt.

Een bewijs te meer voor het verband Sibbe-beklemming.

Ook het bloed laat men zeer sterk spreken in het beklemrecht, meer speciaal in het beklemerfrecht.

Natuurlijke kinderen erven in het gewone erfrecht mee, zij het, dat zij ver moeten achterstaan bij de gewone kinderen, doch een natuurlijk kind kan nimmer een beklemming erven. Zij worden door dit „biklemerfrecht” dus materieel geheel uitgesloten.

Het beklemrecht vervult hierbij dus een soort Middernachtzendingsrol, door als zedelijkheidsapostel op te treden, hoewel in geld een natuurlijk kind in een voorkomend geval geen schade lijdt, door wel te deelen in het geldbedrag, waarvoor de beklemming aan een der gewone (onnatuurlijke te noemen?) kinderen wordt toegeschat.

Het beklemrecht kent dus heelemaal geen natuurlijke kinderen, en heeft alzoo een apart soort Burgerlijken Stand voor dit buitengewoon merkwaardig gebruik van

eens anders land van zuiver oud-Germaanschen oorsprong, gevormd door en voor de *Groninger* boeren met hun alom bekend doorzettings- en volhardingsvermogen, alle eeuwen en geslachten door.

Er is nog een voorbeeld van dezen *aparten Burgerlijken Stand*.

Komt een der meijers, man of vrouw, te overlijden, we zullen gemakshalve maar aannemen de vrouw, dan moet de man bij *hertrouwen* zijn tweede vrouw bij den eigenaar laten *inboeken* volgens alle contracten; hoe dat gebeurt staat er niet in. Dat „inboeken” is een buitengewoon beruchte kwestie, waar ontzettend veel aan vastzit — geheel ten onrechte naar mijn oordeel —, zoodat ik daarover wegens de ruimte wel moet zwijgen, hoe belangrijk dit ook voor de belanghebbenden bij het onderwerpelijk recht is en hoe interessant het overigens is geweest en nog is.

Dit inboeken is zonder twijfel in het belang der vrouw, want bij gebreke daarvan is zij geen *meijersche*, is zij niet als zoodanig „erkend”, zegt men bij dit recht, hoewel er gelukkig van een „erkenning”, dus een toestemming, hetzij tot het tweede huwelijk, hetzij tot toelating als *meijersche* geen sprake meer is, zoodat bij niet-inboeking der vrouw bij overlijden van haar man van rechtswege eventueel de beklemming aan haar zou moeten worden *overgedragen* met als gevolg geschenken evenals bij *overdracht aan anderen* en niet, zooals we hebben gezien, *zonder eenig commentaar*, dus *zonder eenig geschenk* bij wel-inboeking der vrouw, dus met een recht van den beginne af aan.

Omdat bij *hertrouwen* van den man de tweede vrouw (evenals bij *hertrouwen* van de vrouw de tweede man) *meijersche* wordt met de daaraan verbonden gunstige gevolgen — zie daarover ook straks — is het volkomen begrijpelijk, dat daaraan een *geschenk* het z.g. *huwelijksgeschenk* is verbonden en dat bedraagt in het *Westerkwartier* en op het *Hoogeland* in den regel het bedrag van de jaarlijksche huur en in het *Oldambt* gewoonlijk de helft daarvan. (De *Oldambster* beklemmingen worden om deze en andere halveering der geschenken meestal halve beklemmingen genoemd).

Maar nu is meermalen door een weduwnaar met kinderen bij een tweede huwelijk geredeneerd als volgt: waarom zal ik mijn tweede vrouw laten inboeken, ik heb immers erfgenamen in de rechte lijn, dus die erven vanzelf de beklemmingen van vrijsterving kan dus menschelijkerwijs gesproken (zie daarover hieronder) geen sprake zijn, zoodat ik de vrouw niet laat inboeken en mij dus het bedrag van het geschenk bespaar.

Hiertegen waakt echter het *contract*, dat helaas, zeer ten nadeele der bescheiden *Groninger* boeren en andere bekleemde meijers (gebruikers van bekleemde erven = huissteden) en van de veel te veel vertrouwen in „hun” bekleemrecht hebbende *Groninger* boeren (ik bedoel met „*Groninger* boeren” alleen „echte *Groninger* boeren” wat heel wat anders is dan boeren in *Groningen*, doch vrijwel parallel loopt met „bektlemde” boeren) nog altijd, behoudens een enkele kleine wijziging of aanvulling, door alle notarissen wordt opgemaakt naar het reeds in 1824 door *Mr. H. O. Feith* openbaar gemaakt model in zijn boek „*Memorie van Regte over eenen eisch tot afscheiding van een deel eener beklemming* (van mij: dat kan niet, want een beklemming is uit haar aard ondeelbaar, z.g. corporeel en intellectueel) bij *Saisie-Immobilière*, gearresteerd ten laste van den te boek staanden meijer”, bladz. 34—36, door een bepaling omtrent de *verplichting* tot *inboeking* van de tweede vrouw of van den tweeden *man* tegen betaling van het overeengekomen geschenk en ook bij een eerste huwelijk gedurende de uitoefening van het recht.

Maar afgezien van dit uitdrukkelijk beding kan het nalaten der inboeking een ander funest gevolg hebben. Zooals het „zedelijk” beklemdrecht geen natuurlijke kinderen kent, zoo erkent het ook geen *huwelijk zonder inboeking van den nieuwen echtgenoot of van de nieuwe echtgenote*, dus weer een afzonderlijk „artikel” van de voorschriften voor den „*beklemdrechtelijken*” *Burgerlijken Stand* en... als logisch gevolg daarvan worden voor het beklemdrecht de kinderen uit zulk een *huwelijk* volkomen als onwettig beschouwd, niet waardig gekeurd om de beklemming van „vader en moeder” te erven.

Dat gaat inderdaad buitengewoon ver, doch de „vroede” vaders in het Groninger boerenland hebben deze „Wet” aldus door de gewoonte geschapen en tot heden gehandhaafd, al staat zulk een „artikel” ook niet in den betrekkelijken beklembrief, want volgens artikel 1654 van het Burgerlijk Wetboek worden „de beklemmingen of altyddurende beklemmingen. . . . beheerscht door de bedongene voorwaarden en bij gebreke daarvan door de plaatselijke gewoonte”.

Bovendien loopt zulk een „*recalcitrante*” *meijer* het gevaar, dat hij door of vanwege (meestal door een notaris) voor de *Rechtbank* wordt gedaagd met den eisch, dat hij van zijn beklemming *vervallen* (*caduceeren* noemt men dat) *wordt verklaard* en... er is heusch kans, dat de *Groninger Rechtbank*, waarvan in de huidige samenstelling misschien (’t is een vermoeden) maar één lid den weg weet in de schier onontwarbaren doolhof van de regelingen van het beklemdrecht, den eischer in het gelijk stelt.

Dan zijn er nog regelen, welke min of meer buiten het *sibbeverband* liggen en meer op het terrein van het *Boerenerspacht*, zooals de groote voorvechters daarvan dat propagandeeren in navolging van het *Duitsche Erbhofrecht*, doch in ons land waarschijnlijk zal worden aangepast (m.i. terecht) aan de alhier bestaande en algemeen als billijk gevoelde bepalingen, n.l. niet de geheele boerderij laten vererven aan één der zoons, maar aan alle kinderen, doch wel, dat de totale plaats in één hand blijft.

Dit laatste is een *onverbidde*lijk voorschrift bij het beklemdrecht, want de eigenaar erkent nooit meer dan *één beklemde* *meijer*, behalve *man* en *vrouw* en bij het vererven in de nederdalende lijn op *minderjarigen*, of op *meerder- en minderjarigen te zamen* en in dit laatste geval zullen de kinderen, desverkiezende, onder den *collectieven naam* van *kinderen* (men spreekt dan van een kinderplaats) onder betaling van een jaar huur (in het *Oldambt* gewoonlijk een half jaar huur) tot *geschenk* worden *te boek gebracht*, doch zal, bij *meerderjarigheid* van het *jongste* kind, of indien de beklemming, gedurende deszelfs minderjarigheid, aan één der kinderen, bij scheiding of uitwijzing wordt overgedragen voor het te boek brengen van dat *éene* kind, mede één jaar huur tot *geschenk* aan den eigenaar moeten worden betaald, *boven* het geschenk, op het *trouwen* staande (cumulatie), indien dat kind gehuwd mocht zijn, invoege zulks in het vorig artikel ingeval van vererving is bepaald. Aldus het ontwerp-beklemcontract (art. 8) van *Mr. H. O. Feith* uit 1824.

Dit voorschrift — het *éénmansbeklemdrecht* zou men het kunnen noemen — heeft twee zeer typische gevolgen. Op de *eerste* plaats staat het gevolg, dat een beklemming nooit ofte nimmer ten name van twee personen kan staan, buiten de in voormeld artikel 8 genoemde gevallen, dus ook niet ten name van twee broers of van twee of meer broers en zusters. Bezit men de beklemming gezamenlijk, dan is slechts één hunner beklemde *meijer* — ook op het Kadaster —, terwijl de anderen op dien *meijer* een persoonlijk, dus geen zakelijk, recht hebben in den vorm van een vordering. Dit staat vast en is m.i. ook juist.

Een ander gevolg daarvan is dat men algemeen aanneemt, dat alleen een *physiek* persoon, dus *niet* een *vennootschap* of ander *rechtspersoon* en ook geen *firma* beklemde meijer kan zijn, althans door den eigenaar niet als zoodanig *behoeft* te worden aangenomen, tenzij dit uitdrukkelijk in den beklembrief is ondervangen. Als motief voor dit „verbod” wijst men dan op het leelijk in het gedrang komen van de *geschenken* bij het optreden van een lichaam als beklemde meijer, doch dat is slechts een *utiliteitsgrond* en m.i. niet steekhoudend, maar afgezien van deze rechtsvraag en van het antwoord daarop, ziet men in *Groningen* nooit dat een rechtspersoon een beklemming bezit en aldus wordt daardoor een naleving van de leuze: „*Boerenland in Boerenhand*” bevorderd.

Als slot van deze op sibbekundig terrein liggende beschouwing nog een enkel woord over de daarmede in verband staande *vrijsterving* eener beklemming, omdat ook aldaar een innig verband met de *sibbe* kenbaar is.

Vrijsterving doet zich voor als een beklemming door „*sterving*” „*vrij*” wordt, zoodat de landerijen vrij van de beklemming worden en derhalve als *vol eigendom* weer tot den *eigenaar* terugkeeren.

Een *vrijsterving* heeft bij de meeste beklemmingen slechts plaats, als er bij overlijden der meijers geen erfgenamen tot den *12den graad* zijn, n.l. als *contractueel* vaststaat dat men te doen heeft met *in alle liniën verervende* beklemming.

Er zijn echter ook contracten van ouden datum, meestal van vóór 1824, die alleen melding maken van een *altijd durende* of alleen van een *vaste beklemming* of alleen van een *beklemming*, zonder dat er van een *vererving* sprake is. Nimmer heb ik een contract gezien, dat een beperkte vererving inhield, dus of niets daarvan, of een in alle liniën vererving.

Ook zijn er tal van beklemmingen, waarvoor de *akten* geheel *ontbreken* althans niet meer te ontdekken zijn of welke in het laatst der 18e eeuw, na den verkoop van de voormalige kloosterlanden door de *Provincie* in de jaren 1764 tot 1773, slechts gebaseerd zijn naar echten boeren-goeden trouw op mondelinge afspraken en dat voor eeuwig — let well

In al deze gevallen wordt vrij algemeen aangenomen, dat de beklemming wel *onopzegbaar* is, al *vermeldt het contract niet dat zij vast en altoosdurend*, dus *onopzegbaar* is (de gewone clausule, drie woorden om hetzelfde uit te drukken, omdat de vroegere processen uitsluitend hierom hebben gedraaid; zie hieronder voor Abel Derks heert) en hier ben ik het mede eens, want de gewoonte heeft dit in den loop der tijden, begonnen in de 18e eeuw, bewerkstelligd, doch ook dat *zulk een beklemming alleen en uitsluitend vererft in de rechte nederdalende lijn en dus bij gebreke van erfgenamen in deze lijn vrijsterft (caduceert)*. Dit wordt door mij niet onderschreven, omdat een beklemming *altijddurend* is, contractueel of niet en daarin m.i. een *onbeperkte* vererving logisch ligt opgesloten, maar.... als de gewoonte anders is, telt de meening van een enkeling of van enkelen niet, al varen deze daarmede ook te zamen in één schuitje met als zeer deskundigen stuurman den genoemden vroegeren hoogleeraar *Prof. Mr. A. S. de Blécourt* (*Gratama* erkent deze beperkte vererving).

Inderdaad is dit beginsel gedurende het geheele provinciaal beheer toegepast, dus tot ± 1770 , doch toen had men enkel beklemmingen, welke *rechtens opzegbaar* waren, terwijl er tweedracht heerschte en langen tijd daarna heeft geheerscht over de opzegbaarheid van *vaste beklemmingen*, welke men enkele had in de 18e eeuw. Maar dit alles is m.i. radicaal gewijzigd door de *contractuele onopzegbaarheid* na ± 1770 , nadat de eigendommen der beklemde landerijen (het bezit

van een eigenaar in beklemdrechterlijken zin, dat is niet de gebruiker, niet de beklemdre meijer, dus niet de bezitter der beklemding, maar hij, die de vaste, onveranderlijke beklemduur en op onzekere tijdstippen de geschenken beurt, noemt men algemeen een „eigendom” zondermeer) in handen van particulieren waren overgegaan, welke contracten eerst tot stand zijn gekomen na tallooze processen, conferenties en composities, zoowel in de rechtszalen als binnenskamers, in den regel met financieele offers van den kant der boeren in den vorm van een bedrag ineens of van een verhooging der jaarlijksche vaste „noch te verhoogen, noch te verlagen huur” (uit de contracten).

Door deze, in sommige gevallen bestaande *beperkte vererving*, — het aantal valt mee en vrijsterving kan men voorkomen door de beklemding voor den dood te verkoopen, maar.... niets is zoo zeker als de dood, doch niets zoo onzeker als het tijdstip ervan en een bom kan het geheele gezin dooden —, *wordt de invloed bij het beklemdrecht van de familie, dus van de sibbe, ingekrompen tot dien van het gezin, geheel en al in overeenstemming met het reeds meermalen aangehaald gezinsgebruik volgens het oud-Germaansche recht van landgebruik.*

Menig lezer zal zich vermoedelijk hebben afgevraagd, of al het voorgaande wel als vaststaande kan worden aanvaard.

Daaromtrent houd ik een grooten slag om den arm door te verklaren, dat het de bedoeling is, bij elke mededeeling, welke niet gegrond is op „zwart op wit” en dus op een vermoeden, een aanvoelen, inlichtingen, historische ontwikkeling en dergelijke min of meer vage gegevens, te voegen: „voor zoover mij bekend, voor zoover ik weet, naar ik meen te weten” of in dien zin en dat men een recht begrip der hedendaagsche opvattingen over het o, zoo moeilijk te omvatten, doch daardoor juist zoo belangwekkend, beklemdrecht, alleen kan krijgen door twee dingen, te weten een diepgaande studie van de historische ontwikkeling ervan, waarmede jaren en jaren gemoeid zijn en verder door een voortdurende aanraking met de belanghebbenden bij dit merkwaardige recht, de eigenaren en de beklemdre meijers en ook vooral met de kenners ervan, zij het in een beperkt gebied, n.l. in hun naaste omgeving, de Groninger notarissen.

Over mijn studie ervan kan ik mij moeilijk uitlaten, doch die voortdurende aanraking heb ik ruim 10 jaren gehad als hoofd van een groote plattelandsbelastinginspectie in *Groningen*, waaronder 21 gemeenten ressorteeren, welke al gelegen zijn op het *Hoogeland* en in het *Westerkwartier*, de gouwen van de bakermatten der beklemdingen, vooral van ouds. Of deze voortdurende aanraking, helaas minder geworden door een verplaatsing naar *Amersfoort*, in den goeden zin vruchtdragend is geweest, wordt mij van meerdere zijden, die het beklemdrecht zeer ongaarne zien verdwijnen, wel betwist en deze vraag wil ik uiteraard niet beantwoorden.

Alleen vlei ik mij met een gedachte, dat wellicht mijn in de laatste jaren pas gevestigde en meermalen in woord en geschrift naar voren gebracht idee, dat het ten zeerste gewenscht is de *beklemdingen* door *afkoop der eigendommen* — dus niet andersom — te doen *verdwijnen*, mede heeft bijgedragen tot het voornemen aan de *Directie van den Landbouw* om een ontwerpbesluit of ontwerp-verordening samen te stellen met dit doel, aan welk voornemen reeds ten deele uitvoering is gegeven.

Hoewel dit artikel in verband met de heerschende papierschaarschte reeds een bedenkelijke lengte begint te krijgen, meen ik hieraan nog te mogen toevoegen een kleine beschouwing over het belang van een onderzoek van het beklemdrecht en vooral van de historie der afzonderlijke beklemdingen voor *sibbekunde* en

tevens vooral voor een opdiepen der zoo moeilijke *historie* van een zeer groot aantal der *Groninger boerderijen*, vroeger reeds beklemd en nu nog of later „vrij en eigen” (vol eigendom) geworden, dus voor „*Sibbe en Erf*”. Ieder, die aan *sibbekunde* doet, weet bij ervaring welke moeite het kost om gegevens, welke dateeren vóór 1810, dus vóór de invoering van den Burgerlijken Stand, omtrent de afstamming te krijgen en te rangschikken en vooral om twijfel omtrent de betrouwbaarheid weg te nemen.

Daarvoor kunnen de beklembrieven, waarvan een zeer groot aantal zijn op te diepen uit het laatst der 18e eeuw, een buitengewoon waardevol hulpmiddel zijn en in elk geval zijn deze „brieven” totaal onmisbaar om de nog veel moeilijker *historie* der belangwekkende *Groninger boerderijen* na te vorschen.

Men informeere voor het eerste bij *K. J. Ritzema van Ikema*, boer op de boerderij *Zijlbrugge* bij *Westernieland*, ten noorden van *Warffum*, den bekenden Groninger genealoog, speciaal voor Groninger *boerengeslachten*, en schrijver van het op dit gebied omvangrijk en tijdroovend werk „Het nageslacht van Jacob Sybolts, landbouwer te Warffum en Geertruid Cornelis” van uit de 16e eeuw tot 1925 en voor het tweede bij *B. W. Siemens*, boer te *Vliedorp* bij *Utrum*, die in een artikel over de geschiedenis van vele boerderijen en boerengeslachten in de *Marne* (in de omgeving van *Leens*, in het Noord-Westen der provincie Groningen) in het Gedenkboek 1841—1941 van de Vereeniging ter bevordering van landbouw en nijverheid te *Leens* als resultaat van een onvermoeid en doortastend snuffelen enkele boerderijen, thans bestaande in de *Marne*, vermeldt, welke uit het voormalig kloosterbezit afkomstig zijn en in 1594, 1595 overgegaan zijn naar de Provincie en in 1618 voor een klein deel naar de Stad en de Ommelanden.

Volgens *Siemens* bestaan daarvan meerdere in de gemeente *Kloosterburen* en in de dorpen *Wehe*, *Vierhuizen*, *Vliedorp* en *Niekerk*, terwijl in het karspel *Utrum* daartoe behoren de boerderij *Westerhouw*, onder *Leens* (voor ongeveer de helft) en de boerderijen, tegenwoordig in gebruik bij *Jac. Bruins*, *R. W. Boelens*, *R. Ritzema* (op *Grijssloot*, een rij boerderijen ten noorden van *Leens*), *K. van der Veen* (*Inghorn*), verder onder *Zuurdijk*, een kerkdorp in de gemeente *Leens* (ten zuiden van het dorp *Leens*) de plaatsen van *J. J. Bos* en van *J. L. Torringa* en onder *Warfhuizen* die van *K. van Ham*, weduwe *G. Wiersum* (een vroegere stadsplaats), *J. E. Hekma* (op *Schouwen*), en onder *Maarslacht* de boerderij *Rollinge-weer*, benevens nog vier *Ommelander* plaatsen. Als hulpbron voor dit onderzoek stonden *Siemens* o.m. te dienste de op het Rijksarchief in het Provinciehuis te Groningen bewaarde verkoopboekjes, welke door de Provincie voor den verkoop der landerijen in de jaren 1764 tot 1773 zijn uitgegeven. Doch daarin wordt alleen bijv. vermeld, 105 grasen land te *Maerslag*, in gebruik bij *Geert Hittes* voor f 260.—, zoodat een groote plaatselijke bekendheid en kennis van de afstamming der tegenwoordige boeren aldaar zeer zeker voor zulk een onderzoek niet kan worden gemist.

In dit verband moet worden gewezen op teekens of merken van oude beteekenis, welke op meerdere boerderijen op het Hoogeland (ten noorden der stad) voorkomen. Deze zijn meermalen beschouwd als kenmerken, welke of door de kloosters, of door de Provincie zouden zijn aangebracht ter herkenning en aanduiding van het bezit der landerijen (alle eeuwen door zijn de gebouwen immers vol eigendom der boerenhuurders, de beklemden meijers, geweest), welke bij deze gebouwen in gebruik waren — „onder de behuysinghe beclemmet” heette het vroeger. Tegenwoordig drukt men zich door de langzamerhand werkende eigendomsverschuiving „rolverwisseling” noemt *De Blécourt* dit in zijn bovenaangehaald

„Kort Begrip enz.”, doch zijn opvolger te Leiden Prof. Mr. W. A. van Iterson pleit voor den naam „eigendomsverschuiving” in zijn in 1932 verschenen dissertatie over de historische ontwikkeling van de rechten op den grond in de provincie Utrecht) geheel anders, zij het meestal totaal verkeerd, uit —, doch deze beteekenis moet, naar mij van deskundige zijde is verzekerd, niet worden aanvaard, daar deze merken vroegere *huismerken* zijn, o.a. van de nog bestaande uitgebreide Hoogelandster familie Rietema.

Voor zoover ik weet, komen deze huismerken op de Oldambster boerderijen niet voor. Dit verschil is gemakkelijk te verklaren.

In de 13e of 14e eeuw — daarover zijn de „geleerden het niet eens” — is ongeveer het geheele Oldambt verzwoegen door den Dollard, zoodat de meeste dorpen zijn teruggedrongen en dus herbouwd, terwijl het overgrootste deel van het verdronken land in latere eeuwen weer is ingepolderd, welk proces zich nog steeds voortzet. En in den tijd van dezen herbouw en van die inpoldering heeft men blijkbaar aan de uit vroegere eeuwen afkomstige huismerken, aldaar geen aandacht meer besteed.

Tot slot zij nog vermeld een voorbeeld hoe een lezing in het Groninger boerenland over het bekleemrecht aanleiding kan geven tot een onderzoek naar de geschiedenis van een bepaalde boerderij en tot een sibbekundig onderzoek. Wij hebben hiervoren gezien, dat er na 1764 vele strubbelingen zijn geweest tusschen de bekleemde meijers en hun nieuwe eigenaren van de voormalige kloosterlanden over de al of niet opzegbaarheid der beklemmingen.

Het meest bekend daarvan is een procedure, begonnen in 1773 door den Groninger raadsheer *Mr. Johan van Hoorn* tegen de kinderen van het echtpaar *Abel Derks* en *Grietien Hittes*, waarbij aan deze kinderen de huur werd opgezegd van de bij hen in gebruik zijnde boerderij groot ± 50 ha., waarvan $\pm 38\frac{1}{2}$ ha. in *Nieuw-Wolde* (Oldambt) en $\pm 11\frac{1}{2}$ ha. in het aangrenzende *Oostwolderhamrik*.

Dat is naar de tegenwoordige opvattingen over rechtsvorderingen en vonnissen een merkwaardig proces geweest, dat duurde tot 1787 en waarin vier vonnissen zijn geveld, n.l. drie, waarin ten gunste van *Van Hoorn* het opzegbare der huur werd uitgesproken en wel het laatste op 27 Februari 1787, waarover op de dagen 25 en 26 Februari van dat jaar, drie verschillende stemmingen worden gehouden met afwisselend resultaat. Een grenzenloze verwarring met tal van intriges tusschen familie der rechtèrs, onderlinge konkelarijen enz., maar het resultaat was, dat *Abel Derks* kinderen de plaats moesten verlaten; voorwaar voor hen een tegenvaller, want door hun jongen leeftijd verhuurden zij op een losse Romeinsch-rechtelijke manier de boerderij voor *f* 1400.— 's jaars, terwijl zij zelf maar een bekleemhuur moesten betalen van *f* 301.50.

Maar het vonnis werd niet ten uitvoer gelegd. Vóórdat men begonnen was met de voorbereiding van een laatste hooger beroep, het zeer kostbare Groot Revies kwam er 12 Juni 1787 een compromis tot stand tusschen de beide partijen, zeer merkwaardig met krachtige medewerking der Groninger rechterlijke instantie, den Luitenant en de Hoofdmannenkamer. Er werd overeengekomen, dat voortaan de bekleemming contractueel onopzegbaar en in alle liniën vererfbaar zou zijn. Door dit laatste liep men vooruit op de latere ontwikkeling der beklemmingen. Tegen verhooging der vaste huur van *f* 301.50 tot *f* 540.— dus bij lange na nog niet de helft der geldende losse huur — werd geen bezwaar gemaakt, alzoo een groot succes dezer beroemd geworden kinderen!

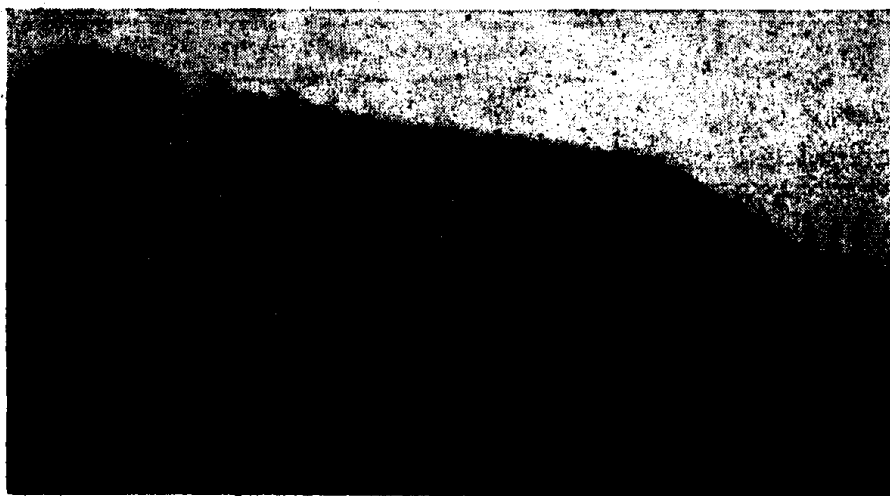
Deze bijzonderheden waren mij bekend, doch ik vorschte bij meerdere Oldambster boeren tevergeefs naar den tegenwoordigen gebruiker dezer boerderij. Ook op

lezingen over het beklemrecht in *Oterdum, Stedum, Woldendorp, Beerta* en *Scheemda*, alle gelegen rondom *Nieuwwolde* in 1940 en 1941, en zelfs gedurende een driedaagsch verblijf in dit echt „nieuw” Oldambster boeren-kleidorp werd ik niet veel wijzer. Te *Nieuwwolde* kon men mij zelfs ook niet inlichten op een lezing voor de afdeeling der Groninger Maatschappij van Landbouw, doch na afloop vroeg een der bestuursleden, de heer Tonko Dallinga, mij, inzage te willen nemen van zijn beklemcontract, omdat hij gaarne zou weten of dit ook kwaad kon, omdat het reeds zoo oud was. Tot mijn blijdschap en verwondering was dit het contract dat 25 Juni 1787 voor Burgemeesters en Raad der Stad was opgemaakt tusschen *Van Hoorn* en den inmiddels meerderjarig geworden *Derk Abels* als gevolg van bovengenoemd compromis op 12 Juni 1787.

Wellicht komt er naderhand gelegenheid in een vervolgartikel meer bijzonderheden te vermelden, zoowel uit een oogpunt van de historische ontwikkeling in geografischen zin als in beklemrechtelijke, als uit een sabbekundig oogpunt omtrent deze boerenplaats, waarvan het gebouw wellicht binnenkort met medewerking der Heerdencommissie (een boerderij in Groningen heet van ouds „heerd” of „heert” en niet „hoeve”) met den naam *Abel Derks Heert* zal worden voorzien.

Tevens zal ik dan een soortgelijk verband als bestaat tusschen *Sibbe* en *Beklemmingen* aantonen tusschen *Sibbe* en *Stadsmeljerrechten*.

J. D. BRUINING

Abel Derks Heert

Eenige uiterlijke kenmerken van het Nederlandsche volk

In verband met het elders in dit nummer gepubliceerde interessante artikel van Dr. J. E. van Renesse, brengen wij hieronder het hoogst belangwekkende resultaat der onderzoekingen van *Prof. Bolk* in het begin dezer eeuw gehouden naar de kleur van haar en oogen bij niet minder dan 479.000 schoolkinderen in Nederland. Het eenige bezwaar dat eventueel aan te voeren zou zijn tegen de opvatting dat de gebrachte getallen de *juiste* verhouding van haar- en oogkleur zouden aanduiden van de thans gemiddeld 40-jaar oud zijnde Nederlandsche bevolking is het feit dat dikwijls vooral de kleur der haren bij het klimmen der jaren aan wijzigingen onderhevig is, waarbij *niet* bedoeld is het zgn. „grijs” worden.

Deze veranderingen zijn echter over het algemeen niet dusdanig dat bijv. blondharigen zwart worden of omgekeerd — tenzij uit schoonheids- of modeoverwegingen kunstmatige middelen worden toegepast!

Haar- en Oogkleur in % in Nederland.

Haarkleur	Oogkleur				
	Blauw	Grijs	Bruin	Bruin-groen	Totaal
Blond	32,2	25,2	7,7	7,4	72,8
Bruin	4,5	4,6	6,6	3,4	19,1
Rood	0,9	0,8	0,3	0,3	2,4
Zwart	0,9	0,9	2,4	2,4	5,3
Totalen	38,8	31,7	17,1	12,1	
	70,5		29,2		

Verbreiding van haar- en oogkleur over Nederland in %.

Provincie	Haarkleur				Oogkleur		
	Blond	Bruin	Rood	Zwart	Blauw en grijs	Bruin en bruin-groen	
Groningen....	81	12,2	2,7	3,7	78,1	21,6	Noordzone. { 80 % blondharigen 79,1 % lichtoogigen
Friesland....	80,2	12,7	2,5	4,6	81,5	18,4	
Drenthe.....	80	12,8	2,7	4,3	79,9	19,9	
Overijssel....	78,8	14,8	2,2	4,3	77	22,9	
Gelderland...	73,4	17,4	2,5	6,5	71,5	28,4	Middelzone. { 72,2 % blondharigen 69,9 % lichtoogigen
Utrecht.....	72,7	19,7	2,5	5	68,6	31,3	
Noordholland..	72,4	20,7	2,5	4,4	70,7	29,2	
Zuidholland...	70,3	22	2,4	5,1	68,9	31,1	
Zeeland.....	61	30	1,8	6,8	60	39,8	Zuidzone... { 64,2 % blondharigen 60,5 % lichtoogigen
Noordbrabant.	68,2	20,7	2,6	8,2	62	37,3	
Limburg.....	63,4	24,8	2,2	9,4	59,7	40,2	
Nederland....	72,8	19,3	2,4	5,3	70,5	29,2	

De cijfers voor de provincie, welke boven het gemiddelde voor Nederland gaan, zijn vet gedrukt.

A. R. KLEYN

Onze cursus Sibbekunde

Naar aanleiding der nog steeds binnenkomende aanvragen zij belangstellenden hierbij bericht, dat de plannen thans vasten vorm hebben aangenomen en een uitvoerig prospectus hun op aanvraag kan worden toegezonden. Als voornaamste punten citeeren wij hieruit: prijs f 35.— leden, f 50.— niet-leden; lesduur tien maanden; waarin twintig lessen worden toegezonden; na beëindiging examen, bij gunstigen uitslag diploma, dat evenals de titel „gediplomeerd sibbekundige” wettelijke bescherming dient te krijgen; aanmelding en aanvraag prospectus, bij C. F. A. van Hooff, Copernicuslaan 225 te 's-Gravenhage, op briefomslag vermelden „Afd. XXXII, cursus sibbekunde”.

C. F. A. VAN HOOFF

Vragen en antwoorden

Correspondentie voor deze rubriek zende men aan den heer P. W. Paludanus, Van Deventerlaan 26, Voorburg. Bij vragen 2 postzegels van 7½ cent insluiten ter bestrijding der correspondentie en onkosten. Antwoorden worden door ons den belanghebbende direct toegezonden. Men vergeet niet den berichtgever te bedanken!

VRAGEN:

393. *Kollee (Colle)*. Wie kan mij inlichtingen verschaffen, waar en wanneer Hendrika Kollee is geboren en overleden. Waarschijnlijk is zij een dochter van Alexander Colle en Ge(zina) Z(Su)ilman. Godsdienst R.K. Zij was ongehuwd, doch had een onechten zoon Hendrikus Kollee, geboren 26 Dec. 1836 te Groningen, aldaar overleden 29 Juli 1871. Andere acten vermelden, dat bovengenoemde Hendrika te Groningen geboren is, doch zoowel geboorte als overlijden komen niet in de registers van Groningen voor. Evenmin is zij genoemd in de Bevolkingsregisters. Zeer waarschijnlijk is zij geboren in 1814 en overleden na 29 Juli 1871.

Ritsma. Waar en wanneer is overleden Sie(y)tze Wie(y)bes Ritsma, geboren ? Maart 1787, gehuwd met Klaaske Arends de Boer op 1 Mei 1815 te Grijpskerk. Hij was de zoon van doopsgezinde ouders en wel Wiebe Klazens Ritsma (grofsmid van beroep) en Grietje Sjabbes Wiertma, die beiden overleden zijn te Grijpskerk resp. op 12 Juni 1800 en 14 Nov. 1825. (Gr. S. Wiertma was toen 68 jaar.) Waar en wanneer zijn deze ouders geboren en gehuwd. (Niet te Grijpskerk).

J. F. CLEY, Groningen.

394. *Breed(t)veld(t)*, v. d. Lee, Valk, v. Herkhuysen, Pfaff, Fient, Eb(e)ling. Alle, ook de geringste gegevens betreffende bovengenoemde geslachten worden gaarne ontvangen door, en tot wederdienst gaarne bereid:

Dr. F. BREEDVELT, Utrecht.

395. *Bergamin*, v. Teffelen, (v. Tiffelen, v. Teeffelen). Alle, ook de geringste gegevens worden gaarne ingewacht door

F. L. M. BERGAMIN, Amsterdam.

396. *Nieuwesteeg*. Gaarne zou ik mij in verbinding willen stellen met iedereen, die gegevens betreffende bovengenoemd geslacht bezit. De kleinste gegevens zijn zeer welkom.

J. F. H. NIEUWESTEEG, Tilburg.

397. *Schuts (Schutz)* Wie kan inlichtingen verstrekken omtrent het echtpaar Jan Schutz en Helena Vroom, overleden te Edam voor 1811. Gaarne opgave van data van geboorte huwelijk en overl. van hun voorouders. Veres. Willem Veres geboren te Hoorn plm. 1803, overl. te Hoorn 22-2-1865, gehuwd.... (waar?) met Femmetje

van Garderen, geboren te Hoorn plm. 1800, overl. te Hoorn 18-9-1876. Willem Veres was een zoon van Willem Veres en Baafje Barendse. Femmetje v. Garderen was een dochter van Dirk van Garderen en Dirkje Visser. Wie kan mij over deze families nadere inlichtingen verschaffen?

J. SCHUTS, Twisk.

398. *Tasma*. Beschik over gegevens van 1674 tot heden. (Hoofdzakelijk uit Doops- en Trouwboeken Ned. Herv. Gemeente te Grouw). Stel deze op aanvraag gaarne te beschikking doch ontvang zelf ook graag gegevens hierover.

D. TASMA, Amsterdam.

399. *Roorda*, *Roorda van Eysinga*. Ds. Sytze R. v. E. ged. 23-2-1773 te Sneek, zoon van Philippus Roorda, ged. 13-3-1732 te Dokkum (zn. v. Sicco Roda) en Imke v. d. Velde. Welke is de herkomst van de naamstoevoeging achter den oorspronkelijken familienaam? Zijn andere generaties den lezer bekend?

J. DAS, Winterswijk.

400. v. *Ree*. Alle gegevens betreffende dit geslacht worden gaarne door ondergeteekende ontvangen. Door omstandigheden niet verder kunnen komen dan plm. 1803, v. Rec, Cornelis Anthonis (Corneille Antoine) Veere (Zeeland).

v. d. *Poel*. Op hoogen prijs zou het gesteld worden, alle gegevens betreffende dit geslacht te mogen ontvangen.

W. G. v. REE, Schoonlo.

401. *Pleysier*, *Platsir*, *Platzier*. Wie kan mij gegevens verschaffen betreffende bovengenoemd geslacht. De geringste gegevens zijn welkom.

B. A. PLEYSIER, Heemstede.

402. v. d. *Waag*, *Wolter*, v. *Heuven*, *Engse*, v. *Dongen* en *Jonas (Holland) Leenstra (Friesland)*. Gegevens gevraagd betreffende bovengenoemde geslachten. Ben gaarne tot uitwisseling van gegevens bereid.

H. J. v. d. WAAG Jr., Rotterdam.

403. *Schoemaker*. Hendrik Schoemaker, geboren 19 Nov. 1780 te Borne (O.) als zoon van Jan Schoemaker en Hendriene (Trientjen) Hilberink. Het onderzoek naar Jan Schoemaker en Hilberink is wegens onvolledigheid van doopboeken vastgelopen. Wie kan mij over bovengenoemde geslachten nader inlichten?

C. H. SCHOEMAKER, Amsterdam.

404. v. *Leeuwen*, v. *Meurs (Alkemade)*, *Schipper*, *Notelman (Hello)*, *Verveer (Rotterdam)*. Wij beschikt over gegevens betreffende bovengenoemde geslachten. Alle gegevens zijn welkom.

J. E. J. SCHIPPERS, Beverwijk.

405. v. d. *Burg (Schiedam)*. Alle gegevens betreffende dit geslacht worden gaarne ontvangen door

J. P. M. v. d. BURG, Udenhout.

406. *Brouwer, Messchaert*. Wie kan mij inlichten omtrent het huwelijk van Evert Brouwer en Geertruida Messchaert (waar en wanneer voltrokken?) De oudste zoon Cornelis is op 18-4-1843 te Westwoud geboren en de oudste dochter op 23-2-1845, te Midwoud. Volgens de overlijdensacte moet Evert Brouwer plm. 1814, geboren zijn te Noordijk. Echter had navraag in 3 verschillende Noord(d)ijk's geen resultaat. Wie weet gegevens?

H. v. d. HOLST, Enschede.
407. *Kemper*. Gegevens gevraagd betreffende geboorteplaats en datum van Hermanus Kemper, bakker, gehuwd te Raalte, R.K. op 13 Jan. 1769 met Alberta van den Beld. Gegevens beider voorgelacht gezocht.

Huurman, Huerman. Gegevens gevraagd betreffende geboorteplaats en datum van Joannis Huerman, gehuwd te Kolmsgate (R.K.) op 18 Jan. 1778 met Gertrudis ten Dijke, benevens zijn voorgelacht.

Overmars. Johanna Overmars huwt te Deventer op 19 Mei 1776 met Henricus te Riele. Wie waren haar ouders en voorouders?

B. J. J. TER HEERDT, Den Haag.

408. *Hoog(en)stra(a)ten, Hoogstraaten, Geerloff, Sonneveld, Paddenburg, Asbrade*. Wil ieder, die gegevens bezit van bovengenoemde geslachten, zich met ondergeteekende in verbinding stellen?

H. J. HOOGSTRAATEN, Utrecht.

409. *Krudde*. Wie beschikt er over gegevens betreffende bovengenoemd geslacht? Vermoedelijk afkomstig uit Diepenveen en later verspreid in het gebied: Diepenveen-Bathmen-Voorst-Deventer. Voor 1811 werd de naam Krudde ook geschreven als: Krodde-Crödde-Kreudde, en van der Krudden.

S. H. KRUDDE, Utrecht.

410. Van der Hoek, v. Tol, Hemelrijk, de Vrij, Schot, van der Linden, Verveen, Atantest, (Schiedam plm. 1750). Nicolai, Hertelin, Pruisen, (Wezel plm. 1750). But, Meeuwse, de Loose, Briks, Zeegans, Wagenaar (Zeeland) Wissels (Hugenoot). Weenink, van Ulzen, Ronge, Garms (Zwolle plm. 1760). Beidschat Sijtes, Huiven, Jans, Schuitemaker, Dirks, Pieters, (Harlingen Franeker plm. 1790-1800).

Teneinde gegevens uit te wisselen zoek ik contact met personen, die in het bezit zijn van bijzonderheden over bovenstaande families.

J. v. d. HOEK, Amsterdam.

Ondergeteekende zoekt vermelding van oude grafstenen met typische emblemen en voorstellingen, molens, huizen, enz. enz., merkwaardige opschriften, huismerken enz., zoals b.v. op Terschelling, Ameland, Ureterp, De Velp (Gld.) gevonden werden.

Ir. WILCO MELFER, Leon Fuchalaan 4, Utrecht

Reeds braeg bedorven?

In het Herv. doopboek van Beerta komt de volgende doopacte voor:

1774 Den 9 Jan. is gedoopt Homme, zoon van Wijntje Hommes, en Trijntje-Henjes Ehel.

Deze jongeman zal dus al op zeer jeugdigen leeftijd van Wijntje en Trijntje gehouden hebben!

G. W. NANNINGA

Een nieuw tijdschrift

Onder redactie van Prof. Dr. F. C. Bursch is een nieuw tijdschrift verschenen, dat tot titel draagt: *Onze Oudheid, de vroegste geschiedenis van Nederland en aangrenzende gebieden*.

Voor hen, die zich voor de oudste geschiedenis van ons land interesseeren, kunnen wij de lezing van dit tijdschrift ten zeerste aanbevelen. In dit eerste nummer troffen we de volgende artikelen aan:

De natuurlijke gesteldheid van Nederland en haar invloed op het ontstaan van ons volk, door Prof. Dr. F. C. Bursch.

Volksoverlevering en archaeologie, door Prof. Dr. J. de Vries.

Over de dateering van oudheidkundige vondsten, door P. Felix.

De Franken, door W. J. de Boone.

Oudheidkundige onderzoekingen in Twenthe in den loop der jaren, door Dr. C. C. W. J. Hyszler.

Zijn er hier te lande paalwoningen geweest?, door Prof. Dr. F. C. Bursch.

„Treech”, een oude stad in het Zuiden, door W. J. de Boone.

Sloten en sleutels uit de eeuwen rond het begin onzer jaartelling, door P. Felix.

Voorloopig verslag over enkele nog niet beëindigde opgravingen, door Prof. Dr. F. C. Bursch.

Tenslotte spreken wij de hoop uit, dat er spoedig weer een aflevering van dit bijzonder interessante tijdschrift zal mogen verschijnen.

G. F. A. VAN HOOFF

Bevolkingsregister van geëvacueerde gemeenten

Nu met het oog op de huidige tijdsomstandigheden verschillende gemeenten, vooral die, gelegen op de Zuidhollandsche en Zeeuwsche eilanden geëvacueerd moesten worden, weet men zeer vaak niet, waarheen men moet schrijven, indien men inlichtingen uit het bevolkingsregister wenscht te ontvangen. Dank zij het werk van een onzer leder zijn wij thans in het bezit van een lijst van gemeenten, welke geëvacueerd zijn, waarin is aangegeven, waarheen men thans dient te schrijven. Heeft men derhalve moeilijkheden met dit gedeelte van zijn onderzoek, informeert U dan even bij ons secretariaat. Men kan u daar mededeelen, waarheen U thans Uw schrijven om inlichtingen uit het bevolkingsregister dient te richten. Uiteraard dient U bij Uw aanvraag ook op te geven, over welke gemeente het gaat.

C. F. A. VAN HOOFF

De Bureaux van het Nederlandsch Verbond voor Sibbekunde, Willemstraat 47, Den Haag, zijn van 7 t/m 19 Augustus a.s. wegens vacante personeel gesloten.

EX LIBRIS

Geen zinnijker, individueeler eigendomsmerk
voor Uw boeken dan een

HERALDISCH EX LIBRIS

HERALDISCH ATELIER

MARTEN U. DAMSTRA, Gronicken (U)

ontwerpt insie wapen-boekmerken

Vraagt prospectus, ook van wapenschilder- en graveerwerk

Beschikbaar:

„Sibbe”

1e jaargang No. 1 en No. 2

2e jaargang No. 3 en No. 4

Alleen te ruilen tegen een
Gen. of Herald. uitgave.

Architect **J. H. DENIER,**
Lennipstraat 2, Velp (Gld.)

OVERNAME GEZOCHT

van „Sibbe”, jaarg. 1, al of
niet geboren, of de losse
nummers 2, 3, 4, 5, 7 en 8.

Voorts jaarboeken

NED. PETRECIAAT,

behalve de nrs. 10, 24, 28
en latere. Aanbiedingen aan

Dr. J. L. TH. GRONEMAN

Deldenstraat 124 — Hengelo (O.)

Wie

kan mij helpen met een
complexen van de 1e
jaargang van „Sibbe” en
aan de eerste aflevering
„Nagtes Volk”?

Kosten worden vergoed.

Ter overname beschik-
baar een complete 1e
jaargang van „Sibbe”.

C. H. DE KUNING

Van Humboldtstr. 64 bis
Utrecht.

Rheinland en Westfalen

Hulp bij sibbistische onderzoek —
Onderzoek van aankomen en
kwartierstaten — Samenstellen van
familiegeschiedenissen — Opstellen
van alle kerkboeken en archieven
— Beschrijven van oudheden
door West-, Noord- en Midden-
Duitsland.

Spreekuur: 4 Augustus

van 14-17 uur en verder iedereen
1888-1889 van 14-17 uur en
18-19 uur, bij belang. V.R. Willem
straat 27, Den Haag.

Herbert Ruhl, Sippenforscher (RSF)
München-Rud.

ZIE OOK DE ANNONCES OP DE ACHTERZIJDE VAN DEN OMSLAG

HET WAPEN DER NEDERLANDEN

20 blz.

door C. FAMA

f0.50

In een vloeiend betoog, dat zeer verlevendigd wordt door vele merkwaardige citaten, geeft de schrijver een overzicht van het ontstaan van het wapen der Nederlanden. De leeuwfiguur, de palen, het zwaard en de kroon, evenals het onderschrift — alle onderdeelen behandelt hij in hun historische grondvesting. Een tweetal gekleurde platen en talrijke andere afbeeldingen verlichten dit interessante werkje.

UITGEVERIJ LIEBAERT - AMSTERDAM

TEL. 93727 - STADHOUDERSKADE 40 - GIRO 410231

Ook in den boekhandel verkrijgbaar.

P. 1934. Hoofdredacteur: J. van Tol, Den Haag. Verantwoordelijk voor de advertenties: R. van Houten, te Amsterdam. Uitgever: Uitgeverij „Liebaert“, Stadhouderskade 40, Amsterdam. Z. Drukker: N.V. De Arbeiderspers, Hekelveld 15, Amsterdam. Prijs: K 19. Maandblad. Abonnementsprijs f 2.50 per half jaar; losse nummers f 0.50.